

## B2-páholy

Sziveri Jánosnak reneszánsza van. Ezt persze furcsa kimondani így, hiszen költőnk – és miért is hallgatnám el, nekem testi-lelki jó barátom – immár huszonhat éve halott. Harminchat volt, amikor átment a túloldalra, hatvan múlt volna az idén, ha a múlt idő előbb birtokba nem veszi csontjaira soványodott testét. De még úgy is, csontjaira fogva is szép ember volt, pirulás nélkül mondom ezt, a férfibarátság feljogosít erre – titokban, magamban, szélhercegnek hívtam. Ma is látom, ahogy botoz a járdán – mert az utolsó időkben, azoknak is a legelején, még ki tudott menni az utcára –, vékonyan és az őt mindig jellemző természetes, visszafogott eleganciával, és barna tekintettel bámulja a koszlott falakat, a lakótelepi csenevész fákat és bokrokat, a hintákat és a legfeljebb húsvétra lemosott ablakokat, gyűjti magába, amitől nemsokára örökre búcsút kell majd vennie. Nem is neki van tehát reneszánsza, hanem annak a költészetnek, amelyet rövid életében megteremtett és ránk hagyott, hogy hosszú életekre töltekezzünk belőle. Könyvei jelentek meg az elmúlt időkben, intézetet neveztek el róla Veszprémben, színdarabot szerkesztettek életéből és műveiből a kiváló Táborosi Margaréta vezényletével és rendezésében. Legutóbb pedig Bakos Árpád zenesz-zeneszerző álmódott autentikus és kongeniális zenéket a Sziveri-versekre.

Valójában nem Sziveriről akartam most beszélni, de nekem nehéz nem róla beszélni, amikor felőle gondolkodom. Erről a bizonyos Bakos-ügyről ejtek pár szót, hamarosan kiderül, hogy miért. Előjáróban, s lám, megint fecsegek, nekem Bakos nemcsak színészem volt Újvidéken (*Azután megdőglünk*), de zeneszerzőm is, hogy csak a *Szulamit* című operá(nka)t említsem, melynek ő volt a zeneszerzője. Szóval, nem az ismeretlent megillető kíváncsisággal utaztam el Szabadkára feleségemmel és a barátainkkal (Sziveri-családtagokkal és –barátokkal), inkább az ismertek (Sziveri-versek, Bakos-féle világzene) együttállását meghallgatni, s ha arra érdemes a produkció, megcsodálni.

A szabadkai Kosztolányi Színház nézőterét zsúfolásig megtölti a közönség, nagy örömmökre, elsősorban fiatalok. A színpadon megjelenik egy legalább nyolcfős zenekar (olyan jók és magukkal ragadók voltak, hogy elfelejtettem megszámolni őket), jönnek a Szabadkai Népszínház és a Kosztolányi fiatal és tündöklő tehetségű színészei, énekelnek, mozognak, táncolnak, másfél órán keresztül verset mondanak a rejtélyesen és szerényen mosolygó, időnként maga is éneken megszólaló Bakos Árpád vezérletével.

És még mindig nem vagyok ott, ahová el akartam jutni. Most mondom. Sziverit a jugoszláv politikai hatalom túlbuzgó, túl seggnyaló magyar janicsár-politikusai üldözték el a Vajdaságból, neveket azért nem mondok, mert méltatlan létezésüket úgyis elkoportatja az idő. Nem a szerbek, noha akkor ők is rátehetnék volna nehéz mancsukat a vézna figurára. A színpadon most magyar és szerb zenészek. Mindent beleadva, szívüket, lelküket, vérüket – nemcsak a zenébe, hanem az emlékezésbe is. Egy részüknek Sziveri már csak papír, élmény, és nem emlék. De tudják, ki volt, ismerik a múltját, és nemcsak a költészetét, de emberi tartását is becsülik. Zeng a terem az ihletett zenétől, lüktetnek a múltat megidéző, de a jelenben is érvényes verssorok. A közönségben is szerbek, magyarok vegyesen, egyformán csillogó szemmel.

Bár a mindennapi élet is olyan lenne itt, mint ez a koncert, tűnődöm az udvar hűvösében, a barátok közé kilépve, s talán kicsit reménykedni is kezdek ebben, különösen, mert sokféle pálinka kerül elő és jár körbe, sokféle üvegből. Miroslav Jovančić,



# NAPÚT

Irodalom, művészet,  
környezet

XVI. évfolyam 9. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.  
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),  
**Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (kisebbségek), **Elek Szilvia** (zene),  
**Hlavacska András** (műbírálat), **Kovács Ildikó** (szöveggyűjtés), **Prágai Tamás** (próza), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (történelm), **Vincze Ferenc** (dokumentum), **Wenner Tibor** (művészet).  
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Napút-kör: **Csáji László Koppány**, **Csűrös Miklós**,  
**Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**,  
**Radnóti Zsuzsa**, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szörényi László** (tiszteltetelli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefon: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Zalán Tibor tárcája . . . . . borítóbelső

## Évgyűrűk | Dokumentum

Vujicsics Sztoján: Töredékes eredetrajz . . . . . 3

Stepanović Predrag: A magyarországi szerbek történetének rövid áttekintése . . . . . 9

## Szóvár

Kígyólán, sütőharang – szerb mondák (Frankovics György gyűjtése és fordítása) 25

Medve a zongoránál – szerb viccek (Kovács Viktor gyűjtése és fordítása) . . . . 30

Grin Igor: „Fejedelme Szerbiának, Lázár!” . . . 32

A hegyeket díszes násznép járja...; Jókör serkent... – szerb hősi énekek . . . . 37

Déri Balázs: Gáality Vojiszláv homilíájának retorikai elemzése;

A karácsonyi tropár dallama Szentendrén. . . 38

Gáality Vojiszláv: Szerb kolostor; Tavasz (Milosevits Péter fordításai) . . . . . 42

Brczán Danica versei . . . . . 43

Radoszav Miklós: Töredékek; Játszma I.; Játszma II.; Alle-r-gia; Allergia;

Pepo meg az ötven év . . . . . 44

Aknay Bence versei . . . . . 47

## Tárlat

KRUG . . . . . 48

Jaksity Iván fotói; Gyurity Milán alkotásai; Deszki kézimunkák . . . . . színes melléklet

Vukovits Koszta: Szerb Ortodox Egyház-  
művészeti Gyűjtemény, Szentendre . . . . . 49

Golub Xénia: Kelet és Nyugat párbeszéde . . . 52

## Hangírás

„Hidat képezünk, közösséget építünk” (Interjú Gyurity Milánnal, a Szerb Kulturális Központ igazgatójával) . . . . . 63

Sosem bújtam bőrruhába (Sztevanovity Zoránnal Jávorszki Béla Szilárd beszélget) . . . . . 65

Sztevanovity Dusán: Apám hitte; Ez van; Én nem megyek moziba többé; A Szerelemnek múltia kell. . . . . 67

**Mustra**

Milosevits Péter: London, Pomáz . . . . .71  
 Sztepanov Milán: Tito-laktanya  
 (Sády Erzsébet fordítása) . . . . .83

Stepanović Predrag: Sorsdöntő szavak . . . . .89  
 Dujmov Dragomir: A vétkes  
 (Bognár Antal fordítása) . . . . .95

**Ablak**

Rusz Milán: A szerb színhátság  
 Magyarországon . . . . .98  
 Kiss Eszter Veronika: A Vujicsics együttes  
 negyven éve . . . . .104  
 „Bánát” Szerb Kulturális  
 Közhasznú Egyesület, Deszk . . . . .106  
 Gondolatok a „kultúra szigetéről”  
 (Halász Kinga interjúja Dragan Velikićtyel) . .107  
 Tamási Orosz János: Kedvcsináló  
 a felfedező olvasáshoz. . . . .109

**Emlékezet**

Bognár Antal: Elsimulásában osztozva  
 Borbély János (1933–2014) . . . . .111  
 Veljko Petrović: A rónaság dicsérete  
 (Borbély János fordítása) . . . . .113

Pelyach István: Magyar hős – szerb áruló?  
 (Damjanich János példája  
 a nemzeti hovatartozásról) . . . . .116

**Égalj**

Lórév . . . . .126  
 E számunk szerzői. . . . .129

**Illusztrációk**

Radoszáv Miklós rajzai . . . . . 8, 24, 29, 88, 125

Melléklet

**Káva Téka - Napút-füzetek 89.**

Hegyi Zoltán Imre: Zárójelekben  
 (Verselemzések)

A szám összeállításában nyújtott segítségéért  
 köszönetet mondunk Stepanović Predragnak,  
 Milosevits Péternek és Gyurity Milánnak.

**NAPÚT**

Irodalom, művészet,  
 környezet

XVI. évfolyam 9. szám

**Serbus manier**



**RADOSZÁV MIKLÓS**  
**KÖZELÍTÉSEK II.**

E számunk képzőművész és fotóven-  
 dégei a KRUG Művészeti Egyesület  
 megalakulása szorosan kötődik a  
 Magyarországon élő szerbek kultú-  
 rájához és a kortárs művészet nép-  
 szerűsítéséhez. Ebből kifolyólag az  
 egyesület célja egyrészt hogy bemu-  
 tassa a szerb kulturális élet szélesebb  
 spektrumát, másrészt pedig, hogy le-  
 hetőséget nyújtson a fiatal művészek-  
 nek arra, hogy saját művészetüket és  
 gondolataikat önállóan, kizárólag ma-  
 guk mutassák meg a nyilvánosság-  
 nak, nem pedig más szervezetek és  
 személyek szűrőlencséjén keresztül.

# Évgyűrűk | Dokumentum

Vujicsics Sztoján

~~Családunk eredete~~ ~~KÖTŐDÉSÉBEN~~ ~~TÖREDEKEKÉBEN~~

Török eredetű?

Családunk eredete lényegében megegyezik megannyi még fennmaradt, a történelmi sorssal és a történelem hánytatásával <sup>hiálus</sup> immár három ~~száz~~ <sup>öt</sup> évszázada <sup>felkutatás</sup> öröklődés magyarországi szerb család múltjával. Mind apai, mind anyai ágon őseim közvetlenül a török hódoltság után, a <sup>XVII.</sup> 17. század végén származtak Magyarországra. A Vujicsics ősök valahonnan Ó-Szerbiából vagy Kelet-Hercegovinából, netán Montenegró földjéről, a Szandzsákból - ki tudná, s a családi hagyomány erre nézvést a leghaloványabb emléket sem örököztette át. Csarnojevics <sup>Ø?</sup> Arszen Peć-i pátriárkánk oldalán kerültünk Baranyába, apám Dunaszekcsőn született, ahonnan édesanyja - nagyanyám - való volt, a Bébics családból, Cirill dédnagyapám gyermekeként. Dédnagyanyám, Jeliszaveta Mandics, récgörcsönyi volt. Úri családból valónak tartották, nagyapja, Jefrem Mandics, szerb tanító volt Baranyában. A múlt század huszas-harmincas éveiben számos szerb könyvben szerepel neve kinyomtatva az előfizetők között - Vuk Stefanović Karadžić munkáiban is, akinek nemzeti nyelvi reformját ő is terjesztette a baranyai szerbek között. A <sup>XVII.</sup> 17. század utolsó éveiben Csarnojevics Arszen pátriárkánk székhelye Dunaszekcső volt. Így az ősök ekkortájt részesei s tanúi voltak a hazai, betelepülő szerbek meghatározó történéseinek. A Vujicsicsok ugyancsak Baranyában, kissé délebb állapodtak meg, Borjádön, Budmérön. E honfoglaló szerbek emlékét ma már jobbra csak elhagyott, dűledező templomok, elhagyatott temetőik idézik, vagy már emléküik is kiveszőben van. A dunaszekcsői templom ajtaja is már csak évente <sup>?</sup>

-2-

?  
 nagyritkán nyikordul meg, amikor az alig tucatnyi szerb hívőnek liturgiát tart valamely távolból odajáró pravoszláv lelkész. Most, hogy e sorokat fogalmazom, s az egyre távolodó múlt emlékeit idézem, Pecről és a történelmi Koszovóról baljós híreket közvetít a rádió, s a <sup>televízió</sup> TV képernyőjén az ősök egykori hazájának tájai tűnedeznek fel kétségbeesett menekülők sokaságával. A történelem kérlelhetetlenül és kíméletlenül kísért! Számomra ugyan a végkifejlet vár: a Vujicsicsek utolsó sarja vagyok Magyarországon, s a családi krónika elmúlással immár befejeződik. (?)  
\*?

Anyám Budimlics Nevenka volt. Ősei ugyancsak három évszázada, Boszniából telepedtek meg a Bácskában. A Budimlicsok Szarajevóban voltak ismert, gazdag kereskedők. De a Boszniai Krajínában - Nyugat-Boszniában - ma is létezik Budimlics Japra, ha ugyan megkímélte a mostani polgárháború. Nem tudni, vajon anyám családnéve miként függ össze Budával, s hogyan jött létre sok nemzedékkel ezelőtt. Anyai dédnagyanyám, Perszida Vitkovics viszont a hercegovinai eredetű Vitkovics családból való, amely Trebinje mellől származott el magyar földre, Dél-Hercegovinából, e Dubrovnik mögötti <sup>hegyvidék</sup> szikár hegyvidékről. A Vitkovics család a <sup>XVIII.</sup> században az egyik legnépesebb szerb nemzetiség volt honunkban, s főleg az egri Vitkovicsok ismertek. A mi családi Vitkovics-águnk feltehetően Szekula Vitkovics, a Péterváradai Sándor, a későbbi Újvidék (Neoplanta, Novi Sad) főkapitányának hajtása lehet. Innen eredhet dédnagybácsim, Vitkovics Demeter egyházi író és történész, aki még zombori magyar gimnazista korában Szinyei Józseffel levelezett. A második világháború kitörésekor Zágrábban volt görögkeleti szerb püspöki vikárius. Apám meg, aki 1928-ban a családból nősült - Budapest. Nagybácsimat 1941-ben az usztasák - mint szerbet - elűzték, Belgrádba menekült, ott is halt meg azután. Minket Budán kibombáztak. Egyébként sosem találkoztunk vele. Ez is amolyan közép-európai

-3-

sorsszerűség volt. Vitkovics Mihály és családja oldalági kötődés, s ki tudná annak indítékait, hogy útjaink a szerb-magyar irodalom berkeiben egyszer <sup>mind</sup> keresztezik egymást?

Apám, Vujicsics Dusán, érzékeny, gyöngécske gyerek volt, s aligha lehetett remény, hogy dunaszekcsői birtokunkon folytathatta volna a gazdálkodást. Am jó tanuló volt a szekcsői szerb elemi iskolában. Így Bébics Cirill, nagyapja, kézenfogta, s 1913-ban beíratta a Tolna-Baranya-Somogyi ágostai hitvallású evangélikus esperességi főgimnáziumba, Bonyhádra. A magyarországi szerb gyereket nem szívesen írták katolikus gimnáziumokba, így esett a választás Bonyhádra, és az ottani lutheránus középiskolára. Apám itt egy szociálisan és nemzetiségileg is rendkívül vegyes osztályba került. Mint görögkeleti diák, vasár- és ünnepnapokon a közeli Grábóc szerb kolostorba gyalogolt a liturgiákra, ahol akkoriban még élt néhány szerzetesünk. Mint "másvallásúnak" talán onnan volt hitoktatója is néhány más gimnáziumi szerb diákkal együtt. Ebből amolyan diákos fondorlatokra is sor került, hiszen mi még Julius Caesar naptárát követjük, s a bonyhádi szerb gimnazisták olykor visszaéltek azzal, hogy joguk volt kimaradni bizonyos ünnepeken. Az 1914/1915-ös iskolaévtől kezdve a második és harmadik osztályban osztálytársa lett a szintén baranyai, rácegrespusztai születésű Illyés Gyula (aki úgy emlékezett, hogy egy padban is ültek). Ekkor már dúlt az első világháború, amely éreztette a nemzeti feszültségeket a kiváló és szigorú gimnáziumban is. Illyés Gyula emlékezett vissza, hogy a bonyhádi evangélikus gimnáziumban megkövetelték a más nemzetiségűek tiszteletben tartását, s maga is életre szólóan itt tanulta meg az együtt élő nemzetiségek békességének létfontosságú parancsolatát. És a tolerancia alaptételét, mint az együttélés alapját.

-4-

Családunk kapcsolata Illyés Gyulával évtizedeken át lap-pangott. Apám figyelemmel kísérte könyveit, így került házunkba a Puszták népe, a háború éveiben a Magyarok, melyben Gyula bátyám a szerbség sorsának is szentelt néhány mozzanatot. Tihamér bátyámmal újítottuk fel a régi bonyhádi kapcsolatot: ő verseit, átköltéseit készült megzenésíteni, jómagam szerb és horvát költők közvetítésének nyertem meg. És elvitatkoztunk együttélésünk, közös létünk múltjáról, jövőjéről - az akkori jelenben.

Apám a hetedik osztályba a nagyírnű és történelmi karlócai görögkeleti szerb főgimnáziumba iratkozott be 1919-ben, s ott kitüntetéssel érettségizett 1921-ben. (Mindig kitűnő tanuló volt.) Ekkorra nagyot fordult a világ: szülőfaluja, Dunaszekcső ekkor néhány évre a Szerb Királyság ideiglenes megszállása alá került, az első világháború utáni demarkációs vonal Dunaszekcsőtől északra húzódtott, Pécs és Baja beletartozott.

Az érettségi után némi tétovázás <sup>+ kivétel</sup> után apánk végül a Belgrádi Tudományegyetem Hittudományi Karára iratkozott be, s 1928-ban kitüntetéssel diplomált. E döntésében, úgy hiszem, az játszott meghatározó szerepet, hogy a hazai szerbségnek kívánt szolgálni, s ekkor - a húszas években - egyedül a pápi (és tanítói) pálya volt az, amely kisebbségünkhöz közvetlenül tartozott. (Eredetileg a Természettudományi Karra iratkozott be Budapesten, mert a földrajz érdekelte.) 1928-tól Pomázon szolgált, ott született Tihamér bátyám, és én is ott jöttem világra. 1939-ben Apám/Budán, a régi récvárosi, tabáni szerb templom lelkésze lett - s utolsó papja is: a templom a háborúban megsérült, 1949-ben a kommunista önkény lerombolta. Láttam a templom lerombolását Sztálin hetvenedik születésnapjára. Ma is fájó emlék. Ekkor, 1946-tól már Pesten éltünk, de családunk sohasem rendezhette régi életét.

-5-

Életem maradandó élménye a második világháború. Budán éltünk. A háború beköszöntét 1941 áprilisában Teleki Pál öngyilkossága és Belgrád bombázása jelezte végérvényesen családi körünkben. Apám Belgrádban járt egyetemre, s fájdalmasan élte meg a jugoszláv főváros lerombolását. De baljós hírek érkeztek az országból is: fiatal pártfogoltját és lelkes kollégáját már április első napjaiban egy tartalékos tiszt túlkapaságot <sup>magyar</sup> kivégezték. (1942. január 7-én, Szerb karácsonykor) <sup>már</sup> jutott el a "hideg napok" híre. Apám ekkor Sárvásra járt, ahol az ottani szerb internáltakon igyekezett segíteni a lelki vigaszon felül is. [1944 tavaszán Anyámmal és Tihamérral] elhagytuk budai lakásunkat, Hercegszántóra mentünk, anyai nagyszüleinkhez. Tihamért kis híján munkaszolgálatra vitték, bár alig múlt tizenöt éves. Tihamér életútja tele van baljós jelekkel: a Zeneakadémiáról a "láncos kutya" korszakban eltávolították. Végül Szíriában, Damaszkusznál érte a szokatlan halál: repülőszerencsétlenség áldozata lett. Azt is mondják, a gépet, amelyen Iránba <sup>igyekezett</sup>, lelőtték.

Életem meghatározó eseménye az 1956-os forradalom volt, melyet végzős bölcsészhallgató koromban éltem meg. Bár ez sem volt egyszerű, hiszen 1953-ban osztályidegen "X"-es származás <sup>au</sup> miatt (amihez járult szerb, akkoriban gyanús, jugoszláv barátoknak tekinthető eredetem is), nem vettek fel az egyetemre. A forradalomban nem játszottam ~~sem~~ lényeges szerepet, de Tihamérral együtt ott voltunk a Petőfi Kör megalapítói között. Életemből, pályafutásomból az '56-os megbélyegzés jó öt esztendőtt vitt el, bár ezek sem voltak természetlenek. Mai elkötelezettségeimben ezek voltak a meghatározók. A többi életrajzi adat lenne csak.

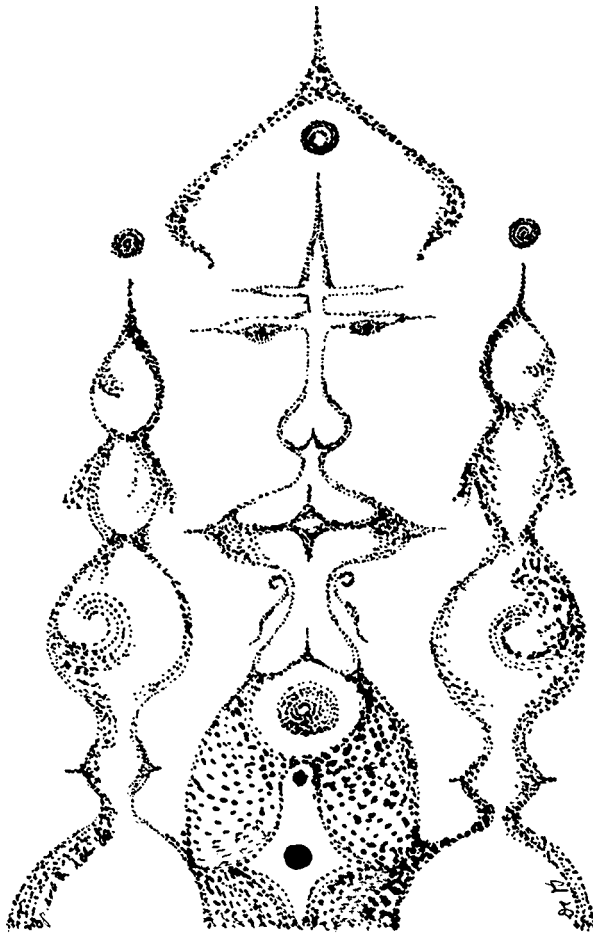
Úgy értesülök a rádióból, hogy Belgrádot, Újvidéket bombázzák. Barátaim, íróársaim vannak ott. Szerbek és magyarok. Az ősök földjéről szerbek és <sup>albánok</sup> ~~magyarok~~ menekülnek az esztelen erőszak elől.



A történelem felgyorsult. Ismétlődése egy emberöltő alatt is valóság lett.

1999. április 3.

Veszprémi László



NAGYANYÓ MESÉI – A TORNYOK ÖREGAPJA

Stepanović Predrag

# A magyarországi szerbek történetének rövid áttekintése

Történelmi és nyelvészeti adatok arra utalnak, hogy a honfoglalás utáni Magyarország területén csak Dél-Bánátban és a Szerémség egyes részein éltek számottevőbb szerb népcsoportok, bár egyesek a Bácskában is feltételezik jelenlétüket.<sup>1</sup> A nádorok lajstromában ugyan már 1057-ben találunk egy Rado, majd egy Uroš nevű főurat, egy másik Uroš pedig 1051-ben Pozsony védelménél tüntette ki magát, s a krónikások szerint a szerbek részt vettek a ménfői csatában is (1044) Aba Sámuel oldalán, ezek kilétéről azonban semmi közelebbit nem tudunk.<sup>2</sup> Amikor II. Béla feleségül vette Uroš szerb fejedelem (nagyzsupán) lányát, Ilonát, a királynő kíséretében újabb szerb urak jöttek Magyarországra. Közülük Beluš bán, a királynő bátyja, egy ideig nádorként igazgatta az országot unokaöccse, a kiskorú II. Géza helyett, s előharcosa volt a magyar–szerb összefogásnak a mindkét országot fenyegető bizánciak ellen.<sup>3</sup> Még szorosabbá vált a kapcsolat IV. Béla idejében, akit nemcsak a tatárok ellen segítettek a szerbek három szerémségi főúr, Kreč, Kupiša és Rak vezetésével, hanem „Ottokár ellen is vitézül hadakoztak” (1260), ami magának IV. Bélának IV. Sándor pápához írott leveléből tűnik ki. IV. Béla nemsokára rokonságra is lépett a szerb királyi házzal, ugyanis Katalin nevű unokáját, a majdani V. István lányát I. Uroš király fiához, Dragutinhoz adta feleségül.<sup>4</sup> Az Anjouk idejében már egyre gyakrabban esik említés az ország déli részein élő szerbekről, de mint királynaszadosokat, ún. sajkásokat, megtaláljuk őket az északabbra fekvő Duna menti állomáshelyeken is.

A szerbek tömegesebb Magyarországra történő betelepődése, illetve betelepítése a törökök balkáni előrenyomulásával függ össze. A Nemanjić-dinasztia kihalása után (1371) részeire hullott ország egyre nehezebben állt ellen a Kis-Ázsiából érkező hódítóknak. Amikor 1371-ben a Marica menti csatában elesetek a déli országrészek uralkodói, területeik vagy közvetlen török uralom alá, vagy vazallusi függésbe kerültek. Így a számtalan népdalban megénekelte Márk királyfi (Kraljević Marko) a szultán vazallusaként még megmaradhatott apja országa, a nyugat-makedóniai területek élén, de halála után két fivére, Dimitrije és Andrijaš Magyarországon keres menedéket. Dimitrije Világos várának kapitánya és Arad vármegye főispánja lett, s itt telepedett le a velük érkező katonanép is.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Kniezsa István, *Magyarország népei a XI. században. Szent István évkönyv*, Budapest, 1938, 367–472.; Dr. Ivan Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1955, 32–33.

<sup>2</sup> Dr. Juga Velimir, *A magyar szent korona országaiban élő szerbek*, Budapest, 1913, 9–10. Hivatkozással: Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, Schwandtner: *Scrip. Ker. Hung.* Tom. I., 109.

<sup>3</sup> Perényi József–Arató Endre, *Jugoszlávia története*, Budapest, 1976, 10.

<sup>4</sup> Dr. Juga Velimir, i. m., 10.

<sup>5</sup> Dr. Aleksa Ivić, *Istorija Srba u Vojvodini*, Novi Sad, 1928, 8.

A szerbek magyarországi betelepedésének folyamata a rigómezei csata (1389. június 15., az új naptár szerint június 28.) és a legerősebb szerb „utód-állam”, az ún. Morava menti Szerbia uralkodója, Lázár fejedelem eleste után gyorsult föl. Utóda, Lázárevics István (Stefan Lazarević) kénytelen volt elismerni a szultánt hűbérurának, de Bajazid szultán halála után (1402) sikerült megszabadulnia a vazallusi függőségtől. Ezt követően Zsigmond magyar királlyal lépett szövetségre, akitől hatalmas birtokokat kapott Magyarország különböző területein, elsősorban a Szerémségben és a Bánátban (1404), valamint később pedig (1411) Zsigmond nekiajándékozta Szatmárnémetit, Nagybányát és Felsőbányát az ott található arany- és ezüstbányákkal egyetemben, s még vagy harminc kisebb-nagyobb települést Hajdú, Szabolcs és Bihar vármegyékben, köztük Debrecen városát is.<sup>6</sup> Ekkor kelt át a szerb betelepülők első igazán nagy hulláma a Dunán és a Száván. Nagy részük a Szerémségben és a Bánátban telepedett le, de egyes csoportjaik a fejedelem északkelet-magyarországi birtokain találtak új otthonra. Ezenkívül Zsigmond átengedte a szerb uralkodónak a Macsói bántság maradványait, és Belgrád várát, amelyet István székvárosául épített ki.

Az 1426-ban megkötött tatai egyezményben Lázárevics István szerb uralkodó – 1402-ben Bizáncban kapott címe szerint deszpota, s ezt a címet fogják viselni utódai is – „subditus vasallus regni Hungariae”-ként Zsigmondot hűbérurának ismeri el. Zsigmond addigra nemcsak hatalmas birtokokkal, hanem a legmagasabb rangokkal és címekkel is elárasztotta: magkapta az ország első zászlósura címet, s „...ott találjuk a magyarországi kormányzás ‘szereposztásában’ oly nagy jelentőségű Sárkányrend (1408) alapító tagjai közt is”.<sup>7</sup>

A szerbek betelepülésének folyamata ezalatt csak erősödött. A pozsegai ispán 1437-ben egy jelentésében már azt írja, hogy a „...Szerémségnek a Száva és a Duna közé eső (vagyis: keleti) részét nagyobbbrészt rácok lakják”.<sup>8</sup>

Bár Lázárevics István deszpotának, kihasználva a kedvező nemzetközi helyzetet, sikerült országát újra megszilárdítani, s határait a Dunától és a Szávától a Kotori-öböl és a dél-adriai tengerpartig kiterjeszteni, Zsigmond számolt azzal a lehetőséggel, hogy a török túlerő előbb-utóbb elsöpörheti Szerbiát, s az oszmánok akkor közvetlenül Magyarország határain fognak megjelenni. Ezért a tatai egyezményben kikötötte, hogy István deszpota unokaöccse és egyben utóda, Brankovics György (Đurađ Branković) csak azzal a feltétellel kapja meg a deszpota magyarországi birtokait, ha cserébe átengedi a Macsói bántság várait, köztük Belgrádot is, amelyek ettől kezdve Magyarország végvárainak szerepét játszották.<sup>9</sup>

Amitől Zsigmond tartott, hamarosan be is következett: a törökök 1439-ben bekebelezték Szerbia legnagyobb részét, s csak Belgrád és környéke maradt keresztény kézen. Brankovics György deszpota magyarországi birtokaira mene-

<sup>6</sup> Uo. Hivatkozással: Thallóczy és Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések levéltára*, Budapest, 1907, 54.

<sup>7</sup> Szakály Ferenc, *Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben*, in: *A szerbek Magyarországon*, Szeged, 1991, 11–50. Az idézet a tanulmánykötet 13. oldalán található.

<sup>8</sup> Uo.

<sup>9</sup> Uo.

kült, s példáját számos szerb főúr is követte, ami újabb nagyméretű népmozgást indított el. Erről az újabb betelepedési hullámról sincsenek részletekbe menő adatok, de azt például tudni, hogy a deszpota „...a déli határoktól távol fekvő birtokaira, pl. Debrecen környékére, valamint a világosvári uradalomba is telepített szerb parasztokat, s joggal feltételezhető, hogy határközelibb, szerémségi birtokain is így cselekedett”.<sup>10</sup>

Ekkortájt, 1444-ben telepítette át I. Ulászló király az al-dunai Kevéből az ottani, jobbára kereskedelemmel foglalkozó polgárosult szerbeket a mai Ráckeve-re. Szentendrén valamivel korábban, 1428-ban esik először említés szerb lakosságról.

Mint láttuk, Zsigmond szívesen fogadta a betelepülő szerbeket. Részint mert feltöltötték az állandó török betöréseknek kitett déli országrészeket, ahonnan a maradék magyar lakosság menekült, részint mert úgy vélte, hogy haderejüket és a törökök elleni harcokban szerzett tapasztalataikat kihasználhatja az oszmán hódítók visszaszorítására indítandó hadjáratokban. Hasonló viszony uralkodott utódai alatt is. A szerbek ilyen vonatkozásban mégis Mátyás alatt játszották a legnagyobb szerepet.<sup>11</sup>

Három évvel Brankovics György halála után, 1459-ben elesett a deszpota székvárosa, Szmederevo, s ezzel Szerbia másodszor is, s immár végleg török uralom alá került, ami a menekülők újabb áradatát indította meg Magyarországra felé. Brankovics György unokája, a korábban török alattvaló Vuk Branković – akit a népdalok Zmaj Ognjeni Vuk, azaz Tüzes Sárkány Vuk néven emlegetnek –, 1465-ben átállt Mátyás szolgálatába, s egyik hadvezére lett.<sup>12</sup> Bár Mátyás 1458. decemberi országgyűlése a Brankovićokat megfosztotta az addigra amúgy is megcsappant maradék birtokaiktól, a király most ezek egy részét visszaadta, s a Brankovićok 1490 táján újra az ország huszonöt legnagyobb nagybirtokosa közé tartoztak.<sup>13</sup> De Mátyás bőkezűen bánt a többi betelepülő szerb előkelővel is. A Jakšić fivérek például „akkora uradalmakkal jutalmazta a Maros mentén, hogy a magyar nagybirtokosok rangsorában alig valamivel szorultak a deszpota mögé”.<sup>14</sup> Hasonló maradt a viszony a Jagellókorban betelepült szerb urakhoz is. Cserébe viszont jóval nagyobb katonai erőfeszítéseket vártak tőlük, mint a magyar uraktól, amit Szentkláray Jenő lelkes túlzással így összegez: „E szerb jövevényekből telik ki nagyobb részben a rettegett fekete sereg is, és közülök származnak a Hunyadi-ház leghűségesebb barátjai, a magyar nemzet vérével és történetével összerokonult bajnokok: a Zápolyák, Szokoliak, Kinizsiek, Thallóczyak, Jaksichok, Zelenák és Tököliek, kiknek nevével lépten-nyomon találkozunk Mátyás győzelmes hadi vállalatainál.”<sup>15</sup> Szakály Ferenc ezt sokkal prózaibban fogalmazza meg, de részletes

<sup>10</sup> Székely Ferenc, i. m., 14.

<sup>11</sup> Dr. Szentkláray Jenő, *A dunai hajóhadak története*, Budapest, 1885, 64. és a következő oldalak

<sup>12</sup> Dušan J. Popović, *Srbi u Vojvodini, I–III.*, Novi Sad, 1958–1963, I. 80.; *Istorija srpskog naroda, II.*, Beograd, 2000, 376.

<sup>13</sup> Szakály Ferenc, i. m., 15.

<sup>14</sup> Uo.

<sup>15</sup> Dr. Szentkláray Jenő, i. m., 65.

szám adatokkal szolgál az egyes szerb nagyurak állandóan fegyverben álló csapatainak létszámát illetően. Ennél is lényegesebb azonban, hogy az áttelepült szerb tömegek szinte egésze fél-paraszt, fél-katonai életmódra kényszerült, s szükség esetén bármikor hadra fogható volt. „Így aztán egyáltalán nem véletlen – írja Szakály –, hogy a későbbi magyar hadfegyverzet meghatározó elemeinek – a később jellegzetes magyar fegyvernemként egész Európában elterjedt könnyűlovas *huszárságnak*, a sajkákon a Dunát és a Tiszát őrző *naszádos* flotillának és talán a – részben lovon, részben gyalogosan harcoló – irregularis *hajdúságnak* a gyökerei egyaránt a balkáni délszláv milióbe nyúlnak vissza. Legénységük hosszú időn keresztül kizárólag vagy legalábbis nagyobb részben délszlávokból – közülük elsősorban szerbekből – állott, s csak azután ‘magyarosodott’ el, miután a szerbek már nem a magyarok, hanem a törökök oldalán keresték boldogulásukat. Mindebből egyszersmind arra is következtethetünk, hogy a beköltözött szerbség számarányát meghaladó mértékben vette ki részét a 15. századi Magyarország törökellenes küzdelmeiből és ennek arányában vereszeteségeiből is.”<sup>16</sup>

Az önkéntes áttelepülés mellett gyakran előfordultak erőszakos betelepítések is. Zsigmond király hadvezére, Ozorai Pipo, más néven Pipo Spano, már 1406-ban és 1407-ben Boszniába vezetett hadjáratai során nagyszámú népességet telepít át Magyarország különböző területeire, elsősorban Krassó és Szeverin megyébe, de egyes vélekedések szerint a Dunántúlra a Duna–Dráva–Balaton közé eső területeire is. Ezek között egyaránt voltak római katolikusok, görögkeletiek (ortodoxok) és bogumilok. Más vélemények szerint a Dunántúlon nagyobb tömegben csak a török időkben jelent meg a délszláv, elsősorban szerb lakosság.<sup>17</sup> Az erőszakos betelepítések gyakorlata a későbbiekben is folytatódott. Mátyás úgy döntött, hogy a törökök által elhurcolt vagy a törökök elől elmenekült lakosságot ugyanezzel a „török módszerrel” pótolja, s hadvezéreinek azt az utasítást adta, hogy hadjárataik alkalmával török területről telepítsenek át népességet. Amikor egyes vezérei keresztény lelkiismeretükre hivatkozva ezt elutasították, Mátyás a pápától kért feloldozó levelet, amelyet meg is kapott. Ezt követően, vagy ettől függetlenül, az 1480. és 1481. évi hadjáratok során Kinizsi Pál, Vuk Grgurević, Jovan Jakšić és mások ellenkezés nélkül végrehajtották a király kolonizációs politikáját, s az első évben több mint 150 falu (mintegy 50 000 ember) lakosságát telepítették át Dél-Magyarországra, a következő esztendőben pedig 50-60 000 embert hoztak el Kruševac környékéről.<sup>18</sup>

Miután Mátyás gyakran hadakozott nyugaton is, a szerb sajkások (királynaszádosok) egy részét a Duna felső folyására telepítette át. Így jöttek létre azok a sajkás telepek, amelyek legészakibb pontja Győr volt. Ezek közül Magyarország mai déli határától észak felé haladva a legismertebbek a következők: Mohács, Baja, Dunaföldvár, Ráckeve, Adony, Esztergom, Komárom és a már említett Győr. Később, 1508-ban Stevan Štiljanović – akit a szerb nép deszpotaként

<sup>16</sup> Szakály Ferenc, i. m., 16–17.

<sup>17</sup> Várady Ferenc, *Baranya múltja és jelenje*, Pécs, 1896. I. 107. és 292.

<sup>18</sup> Dr. Szentkláray Jenő, i. m., 72.; Dr. Aleksa Ivić, i. m., 24.; Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, I., Beograd, 1984 (harmadik kiadás), 412.; *Istorija srpskog naroda*, II., Beograd, 2000, 386.

tisztelt, bár ilyen rangja nem volt – II. Ulászlótól Siklós várát, a drávai hajóhadak központját kapta birtokul.<sup>19</sup>

A szerb főurak, birtokuk nagyságának megfelelően, részt vettek az ország politikai életében, az országgyűlés munkájában, s az ezzel járó csoportküzdelmekben is. Valós vagy vélt érdekeiknek megfelelően álltak az egyik vagy másik oldalra. Így például a Mátyás halála után beállt bizonytalan helyzetben, mint Szentkláray írja: „A naszádosok patrónusai, a szerb urak, szintén meghasonlottak egymás közt, s különböző táborokban lobogtatják zászlaikat. Brankovics György deszpota és testvére János, a Mátyás által kiválóan kegyelt Vuknak fiai, a nagy király halála után Maximilián pártjára álltak. Ugyanakkor Kinizsi Pál, a Zápolyák, a Báthoriak, de sőt még a nagyjában szerbekből álló fekete sereg is, az időközben megkoronázott Vladiszlav mellett harcolnak.”<sup>20</sup>

A törökök fokozatos előnyomulásával a magyarországi szerbek helyzete egyre bizonytalanabbá vált, s az erős központi hatalom híján gyakran a saját külön harcukat voltak kénytelenek megvívni az oszmán túlerővel. Megfelelő központi támogatás híján 1521-ben azonban már nem tudták megakadályozni a Szerémség földülését. Mivel a király 1526-ban sem küldött jelentősebb erőt a Szerémség védelmére, a terület szerb lakossága tömegesen menekült a Bácskába és a Maros vidékére. Veszteségeik ellenére a szerbek mégis részt vettek a mohácsi csatában, mégpedig a sajkások parancsnoka, Radič Božić és Pavle Bakić vezetésével. Ez utóbbi csak az előző év, 1525 decemberének utolsó hetében jött át családjával és embereivel török területről Magyarországra, s Bakics Pál néven írta be a nevét a magyar történelembe. A szerbek nagyobb része azonban, úgy tűnik, Zápolya seregében volt, s azzal együtt távol maradt az ütközettől.

A mohácsi vereség utáni polgárháborúban a szerb főurak is aktívan részt vettek, egyesek Zápolya, mások Ferdinánd oldalán, nemegyszer változtatva pártállásukon. Ezúttal azonban a fő tényezőt a szerbek közül nem ők, hanem egy az ismeretlenség homályából fölbukkant személy, a magát a bizánci császárok leszármazottjának hirdető Jovan Nenada, azaz Cserni Jován, a „Fekete Ember”<sup>21</sup> jelentette. Jován, az önjelölt „cár”, rövid időn belül maga köré gyűjtötte a hirtelenjében földönfutóvá lett dél-magyarországi szerb tömegeket, s pillanatok alatt ütőképes hadsereget kovácsolt belőlük. Gyors csapásokkal megtisztította az egész Bácskát a törököktől, visszafoglalta Szabadka várát, majd megszállta a Szerémség és a Bánát egy részét is. Hadserege a legszerényebb becslések szerint 10 000 főt számlált, de II. Lajos özvegye, Mária királyné egy 1527 áprilisában kelt levelében Jován „cár” 15 000, május 30-i levelében pedig már 30 000 katonájáról ír. Lehet, hogy az özvegy királyné számadatai eltúlzottak, de ha figyelembe vesszük, hogy a szerb főurak, Stevan Berislav deszpota – aki horvát nemzetiségű volt, s házasság útján vált szerb deszpotává –, Marko Jakšić, a Bakić fivérek, Radič Božić, vagy Petar Petrović, a Zápolyák „főhadvezére”,<sup>22</sup> saját számottevő haderejükkel távol tartották magukat Jován

<sup>19</sup> Várady Ferenc, i. m., 104.

<sup>20</sup> Dr. Szentkláray Jenő, i. m., I. 104.

<sup>21</sup> Dr. Aleksa Ivić, i. m., 70.

<sup>22</sup> Dr. Szentkláray Jenő, i. m., 151.

„cártól”, sőt ellenségesen viseltettek vele szemben, elképzelhetjük mekkora haderőt képeztek összességükben a magyarországi szerbek Mohács után.

Jován előbb Zápolyának ajánlotta föl szolgálatait, aki ezt örömmel fogadta, s a jelek szerint bizonyos autonómiát is ígért a szerbeknek. Később azonban, amikor Jován a hatalmát kezdte kiterjeszteni a Délvidék Duna és Erdély közötti részére, s Erdélybe is betört, az ottani Zápolya-párti magyar és szerb urak elene fordultak. Ezt a fegyveres összecsapásokhoz vezető ellentétet használta ki Ferdinánd, és sikerült maga mellé állítania Cserni Jovánt, aki nevében fölvette a küzdelmet a János-párti tiszántúli és erdélyi magyar nemesi erőkkel. „Jellemző Jován hadának erejére és szervezettségére – és egyben a benne rejlő távlati lehetőségekre is –, hogy a környék (parasztkontingensekkel megerősített) úri hadai csak a harmadik összecsapásban tudtak rá döntő vereséget mérni, s vélhetőleg akkor is csak azért, mert a vezér Szegeden súlyosan megsebesült egy lövéstől. Miután meggyilkolták, fő nélkül maradt hada széthullott.”<sup>23</sup>

Cserni Jován mozgalmának több következménye is volt. Egyrészt a magyarországi szerbek Stevan Štiljanović siklósi kapitány egy jó évtizeddel korábbi próbálkozása után most követeltek másodszor maguknak autonómiát, ami a későbbiekben újra meg újra föl fog vetődni. Másrészt, Jován szétvert hadának jelentős, egyesek szerint nagyobbik része visszaköltözött a Szerémségbe, s ott török fennhatóság kerülve, a későbbiekben a török oldalon harcolt. A többiek megoszlottak: vagy a Zápolya szolgálatában álló Radič Božić seregébe álltak be, vagy a Ferdinánd-párti szerb urak, elsősorban Pavle Bakić fegyvereseihez csatlakoztak. Ezzel kezdetét vette az a folyamat, amelynek eredményeként a szerbeket egyaránt megtaláljuk a magyar végvárrendszer Szlavóniától a Balatonig húzódó láncolatában, a bánáti és dél-erdélyi végeken, ugyanakkor ők alkotják a török végvárak nagy részének legénységét is. Ettől kezdve tehát egymás ellen harcolnak, aminek egyik bizarr, de logikus bizonyítéka, hogy a magyar és a török végvárak között a levelezés igen gyakran szerb nyelven folyt.

Amikor Magyarország déli és középső területei végképp török uralom alá kerültek – vagyis a három részre szakadt ország idején –, a szerbek túlnyomó többsége is török alattvalóvá lett, s korábbi ellensége oldalán vett részt a harcokban. Ez alól kivételt képeztek az erdélyi szerbek, még inkább a Nyugat-Szlavóniában és Horvátország keleti peremén letelepedettek, valamint a krajinaiak, akikből az osztrák hadvezetés egy erős határőrövezet hozott létre. Rajtuk kívül csak a Duna északi folyása mentén, például a Komáromban letelepedett szerbek maradtak folyamatosan keresztény fennhatóság alatt.

Miután az ország déli és középső részeinek lakossága az állandó harcok során erősen megritkult, a törökök igyekeztek újabb telepítésekkel pótolni a birtokaik megműveléséhez szükséges munkaerőt. De a keresztény parasztok, az úgynevezett rája mellett szép számmal érkeztek török fegyveres szolgálatba

<sup>23</sup> Szakály Ferenc, i. m., 20. – Dr. Aleksa Ivić leírása szerint, miután egy orvlövész Szegeden súlyosan megsebesítette Jovánt, emberei elvitték a Zenta közelében levő Tornyosra, s ott elhelyezték egy házban. A ház tulajdonosa, látván, hogy Jován önkívületben fekszik, s csak néhány embere maradt mellette, titokban elment Szabadkára, s jelentette Török Bálintnak a történeteket. Török Bálint lovasaival azonnal Tornyosra sietett, levágatta a haldoklót, vagy talán már halott Jován fejét, Szabadkára vitte, majd elküldte Budára Zápolyának. (i. m., 80–81.)

szegődött keresztények is. A török hadszervezett, legtipikusabb keresztényekből álló alakulatai a martalócegségek voltak.<sup>24</sup> A XVI. században a martalócok között csak elvétve találunk muzulmán neveket, a XVII. században a muszlimok számaránya ezekben az alakulatokban egyre nő, míg a török uralom utolsó évtizedeiben, amikor a keresztények a megváltozott erőviszonyok következtében, azaz felszabadulásuk reményében, egyre inkább a császáriakhoz húztak, s a törökök számára megbízhatatlannak váltak, a muzulmánok túlsúlyba kerültek ebben a fegyvernemben is. A martalócok és egyéb keresztény fegyveresek a Balkán minden vidékéről érkeztek, de a jelek szerint a boszniai és hercegovinai elem túlsúlyban volt köztük. Ez alighanem azzal is magyarázható, hogy a magyarországi hódoltsági területeket uraló pasák és bégek az adott korban leggyakrabban a boszniai és hercegovinai muzulmán hitre tért, azaz eltörökösödött szerbekből kerültek ki. Hogy ez így legyen, arról a hercegovinai kisenemesi családból származó Mehmed Sokolović – Szokoli Mehmed – nagyvezír külön gondoskodott. Nem lehet véletlen az sem, hogy éppen az ő „uralkodása” idején – mert a Szigetvárnál elhunyt Szulejmánt követő gyengekezű szultánok helyett valójában ő irányította a birodalmat – kértek és kaptak az észak-dalmáciai Dragović kolostorból érkező szerb szerzetesek engedélyt unokaöccsétől, Musztafa Sokolović budai pasától a grábóci kolostor megalapítására.<sup>25</sup> Musztafa pasa fermánja, amelyben a kolostoralapításhoz hozzájárulását adja, 1585-ben kelt, a kolostor pedig a mai napig áll és működik a Tolna megyei Grábócon, Bonyhád közelében.

A martalócok eleinte csak meghatározott ideig tartó határőrszolgálatra érkeztek, később azonban már a családjukat is magukkal hozták, s végleg letelepedtek szolgálati helyeiken. Így például jelentős létszámú martalóctelepülés alakult ki Pesten, Siklóson, Vácott, Gyulán, Temesváron, és még egy sor hódoltsági városban. Parancsnokaik kisebb földbirtokokat, timárokat is kaptak.<sup>26</sup> A dinári területekről – Boszniából, Hercegovinából, a mai Crna Gora (Montenegró) keleti, északkeleti részeiről, az ún. Hegyekből érkező martalócok a jelek szerint leginkább Baranya, Somogy és Tolna megye területén telepedtek le. Egy 1577-ből származó adat szerint a szigetvári, siklósi, babócsai és pécsi martalócok, családjukkal együtt, a Drina, Lim és Neretva folyók forrásvidékéről, a Piva és Tara folyók közéről, azaz nagyjából a mai Szerbia, Hercegovina és

<sup>24</sup> A martalóc a görög *armatolosz* szóból származik. A martalócok eredetileg a Török Birodalom belső részein keresztényekből verbuvált rendfenntartó erők, afféle pandúrok voltak. Később azonban a végeken katonai szolgálatot teljesítettek, a várőrségek egy részét alkották. Feladatuk többek között az ellenség állandó nyugtalanítása, hadjáratok előtt az ellenséges területek pusztítása volt. Innen rossz híruk. Egy német utazó leírása szerint Földváron (nyilván Dunaföldvállról van szó) egy tucatnyi református magyar martalóccsalád élt, s Baranyában egy egész református martalócfalut talált.

<sup>25</sup> Mehmed Sokolović – Szokoli Mehmed – hatalmát és diplomáciai ügyességét példázza az is, ahogy a franciákkal, osztrákokkal és oroszokkal szemben sikerült elérnie, hogy a megüresedett lengyel trónra a szultán vazallusa, Erdély fejedelme, Báthori István kerüljön. Erről bővebben: Radovan Samardžić, *Mehmed Sokolović*, Beograd, 1971, 458–465.

<sup>26</sup> Milan Vasić, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Sarajevo, 1967, 61–62. és 75–78.



Crna Gora hármás határáról származtak.<sup>27</sup> Ugyaninnen származhattak azoknak a Mohács környéki szerb falvaknak a lakói is, amelyeket 1626-ban egy török utazó felsorol, míg magáról Mohácsról azt írja, hogy lakossága „törökökből, kálvinista magyarokból, pravoszláv szerbekből, s kisebb részben katolikus bosnyákokból (Bosnesi Cattolici) áll”.<sup>28</sup> Ezek az adatok teljesen összezsengenek azzal a ténnyel, hogy a baranyai és a Tolna megyei szerbek a mai napig is a kelet-hercegovinai nyelvjárás különböző tájszólásait beszélik.

Ha számadatokkal nem is szolgálhatunk, annyi bizonyos, hogy Magyarország hódoltsági területein nagy létszámú szerb népesség élt. A Török Birodalom gyengülésével ezek egyre inkább Bécstől várták szabadulásukat, s ehhez igyekeztek tevőlegesen is hozzájárulni. Így például a rövid ideig török kézen levő Győr visszavételénél a helyőrség egy részét képező szerb martalócok összejátszottak az ostromlókkal, s megnyitották előttük az egyik kaput.

Ilyen volt a helyzet, amikor Bécs utolsó és megint csak sikertelen ostroma után (1683) megkezdődött Magyarország felszabadítása. Az események gyorsan peregtek: 1686-ban a császáriak bevették Budát, 1688-ban Belgrádot, ezt követően elfoglalták Ništ és Skopljét, s Szaloniki felé törtek előre. A hadműveletekben ekkor már részt vettek a szerbiai felkelők is, akiket nemcsak a Bécs megbízásából ügyködő Đorđe Branković (Brankovics György) gróf, az erdélyi szerb metropolita öccse, hanem maga Arsenije Čarnojević peći (ipeki) pátriárka is a törökök elleni harcra szólított. A végső cél most már a Balkán teljes felszabadítása volt. Természetesen nem úgy, ahogy azt Brankovics gróf elképzelte, aki egy „illir” vazallus államot akart létrehozni, amely csak lazán kötődött volna Bécshez, hanem közvetlen osztrák uralom alatt.<sup>29</sup> Ausztria ilyen gyors terjeszkedése természetesen nem tetszett a franciáknak, ezért megtámadták Németországot a Rajnánál. Az osztrák hadvezetés kénytelen volt csapatai nagy részét átirányítani a nyugati hadszíntérre, s ezzel a balkáni erőviszonyok a törökök javára változtak meg. A kisszámú osztrák katonaság, a szerb, kisebb részben albán és bolgár felkelők képtelenek voltak ellenállni az ellentámadásba lendült törököknek, s a korábban elfoglalt várak egymás után estek el. Amikor a janicsárok már Priština környékét pusztították, a prizreni szerb felkelő hadtest, s vele együtt Arsenije Čarnojević pátriárka, észak felé vonult vissza. Őket követte a törökök bosszújától rettegő nép egy része is. Félelmük jogosnak bizonyult, mert a törökök a krími tatárokat küldték rá Dél-Szerbiára, akik iszonyatos vérfürdőt rendeztek Koszovóban, Metohijában és más tartományokban.

A menekülők, akikhez menet közben egyre többen csatlakoztak, Belgrádnál gyülekeztek. Innen intéztek levelet Lipót császárhoz, kérvén, hogy mielőtt

<sup>27</sup> Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih govora u Slavoniji*, Zagreb, 1953, 130.

<sup>28</sup> Olga Žirojević, *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku*, Novi Sad, 1976, 137.; Stjepan Pavičić, i. m., 129. Pavičić egyébként kiváló munkájában itt egy kis csúsztatást enged meg magának, amikor a mai helyzetet visszavetítve a „Bosnesi Cattolici” kifejezést katolikus horvátoknak fordítja.

<sup>29</sup> Branković gróft terveinek kitudódása után az osztrákok letartóztatták, s rövid bécsi fogság után a csehországi Heb várába száműzték, ahol a szerb történelem és emlékiratai megírásával töltötte hátralevő éveit, 1711-ben bekövetkezett haláláig.

átlépnék országa határát, biztosítsa számukra mindazokat a jogokat, amelyeket az Oszmán Birodalomban élveztek. Miután megkapták a biztosítékokat vallásuk szabad gyakorlására, az egyházi autonómiára, ami a Habsburg Birodalom területén a nemzeti egységet biztosította számukra, 1690. szeptember végén és október első napjaiban a menekülők átkeltek a Száván és a Dunán, s megindultak észak felé. Ez volt a szerbek úgynevezett „nagy bevándorlása” Magyarországra.

A bevándorlók számát illetően a vélemények meglehetősen különbözőek: egyesek 60-70 ezerről, mások 200 000 főről beszélnek. A régebbi magyar történészek általában 30-40 000 családról tudnak. A bevándorlók eltelepíttek Baranyát, Tolnát és Somogy megye egyes részeit, s a Duna mentét egészen Szentendrétig. Később azonban a dunántúli hatalmas tömegeket igyekeztek áttelepíteni a Bácskába, a Maros mentére és Bánát északi területeire. A dunántúli részeken, úgy tűnik, jobbra csak azok maradtak, akik már a török időkben is itt éltek. Ezt támasztják alá a nyelvjárási adatok is.

Az újonnan jött bevándorlók száma, ha a legmerészebb becsléseket vesszük is figyelembe, eltörpült azokhoz a szerb tömegekhez képest, amelyeket már korábban itt találtunk. Annak, hogy mégis „nagy bevándorlásról” beszélünk, részben lehet az az oka, hogy egyetlen hullámban jött be ekkor létszámú ember. De ez a bevándorlás talán inkább politikai értelemben volt „nagy”. A szerbek Mátyás és utódai idején deszpotáik vezetése alatt önálló politikai tényezőként képviselték Magyarországon. Ez az állapot a központi hatalom gyengülése miatt már a Mohácsot megelőző évtizedben kezdett megváltozni, a török időkben pedig politikailag teljesen széteséssé vált a magyarországi hódoltságban élő szerbség. Valamelyest javított ugyan a helyzeten, amikor Makarije (megint csak Sokolović) pátriárka 1557-ben (vagy az azt követő években) Budán, Pécsen, Szegeden, Aradon, Temesváron, Versecen és a szlavóniai Orahovicában szerb püspökségeket hozott létre, de ezek nem voltak kellőképpen hatékonyak az itteni szerb népesség egyben tartásában. Most a pátriárkával az élen lényegében Magyarországra került annak az egyházi szervezetnek a központja, amely a szerb államiság megszűntével a népet összefogó politikai erő is volt. Ennek, valamint a Lipót császártól és utódaitól kapott privilégiumoknak köszönhetően, a szerbek újra önálló politikai faktorként léptek föl Magyarországon.

Magyarország felszabadítását követően a római katolikus klérus, Kollonich érsekkel az élen, minden eszközzel igyekezett az itt élő szerbeket katolizálásra, vagy – első lépésben – legalábbis Rómával egyházi unióra kényszeríteni. A fentebb felsorolt hét szerb püspökség a török időkben a pécsi pátriárkának volt alárendelve, a harcok során azonban ez a kapcsolat megszakadt, s a felszabadított Magyarországon magukra maradt egyházi vezetők egy része kezdett megtörni a jezsuiták nyomása alatt. Egyesek alá is írták az unióról szóló egyezményt, mások ígéretet tettek rá, hogy megteszik. A Pécsi Szerb Egyházmegye vezetői 1690 januárjában a pécsi jezsuiták templomában írták alá az unióról szóló okmányt, egyes helyeken pedig ez már korábban megtörtént. Az unió gyakorlati megvalósítását azonban megghiúsította a „nagy bevándorlás” és Čarnojević pátriárka szívós harca a privilégiumok kibővítéséért és az unió ellen. Lipót császárnak szüksége volt a szerbekre, mert a háború a törökökkel még korántsem ért véget, ezért kedve ellenére újabb és újabb előjogokat biztosított

a számukra, illetve engedményeket tett nekik. Ezekre hivatkozva a pátriárka leváltotta az uniót elfogadó (ma köznyelven úgy mondanánk, a görög katolikus vallásra áttért) főpapokat, helyükre újakat nevezett ki, s ezzel gyakorlatilag megsemmisítette az uniót, kivéve Horvátország és Szlavónia egyes részein, ahol a folyamat már korábban elkezdődött, s mélyebb gyökereket eresztett. Várady, Baranyára vonatkoztatva, joggal írja a következőket: „Maga az unió azonban csak részben ment teljesedésbe; mert semmi adatunk nincs, hogy a pécsi bosnyákokon kívül mások is áttértek volna. Az unió teljes sikerét Csarnojevics Arzén ipeki pátriárkának 30 ezer ószerbiai és albániai szerb családdal 1690. aug. havában bevándorlása hiúsította meg, kiknek jó része Baranyában s a Duna mentén Szent-Endréig telepedett meg.”<sup>30</sup>

Arsenije Čarnojević pátriárka és a vele érkezettek úgy gondolták, hogy magyarországi tartózkodásuk csak ideiglenes, s az osztrákok segítségével előbb-utóbb kiűzhetik hazájukból a törököt és visszatérhetnek szülőföldjükre. Az Ausztria és Törökország között 1699-ben megkötött karlócai béke azonban megpecsételte sorsukat. Lassanként rájöttek, hogy tartós tartózkodásra kell berendezkedniük, s ha fenn akarnak maradni, úgy önálló nemzettestként beépülniük az ország társadalmába. Ez a folyamat a XVIII. század során gyakorlatilag végbe is ment.

A magyarországi szerbek viszonylagos önállóságának megőrzését, s ugyanakkor integrálódásukat két dolog segítette elő: a már említett egyházi autonómia és a karlócai békekötést követően a drávai, al-dunai, tiszai és marosi határőrvidék megszervezése a Hadi Tanács részéről. A határőrvidék lakossága mentesült a földesúri, állami és egyházi adóktól, cserébe viszont bármikor mozgósítható volt nemcsak a török ellen, hanem a birodalom bármely ellenségével szemben is. A határőrök a maguk területén vámmentességet élveztek, ami a szerb kereskedőréteg megerősödéséhez vezetett. Természetesen nem minden szerb kapta meg a határőr-státust, sokan jobbagysorba süllyedtek, ami gyakran elégedetlenkedésekhez, lázadásokhoz vezetett. Egy ilyen lázadásról tudunk például Baranyában, közvetlenül a Rákóczi-szabadságharcot megelőzően.

A Rákóczi-szabadságharc nagy dilemma elé állította a szerbeket. Eleinte úgy látszott, hogy Rákócziéknak sikerül maguk mellé állítaniuk a szerb tömegeket – ezen különösen Bercsényi munkálkodott –, a megegyezési kísérletek azonban csakhamar kudarcba fulladtak. Ennek egyik epizódja volt az az eset, amikor a baranyai szerb fölkelők küldöttségét egy kuruc csapat, tévedésből, fölkoncolta. Ezek a kurucok korábban Jovan Monasterlija sajkásaival ütköztek meg, s nem tudván a küldöttség érkezéséről, csak annyit konstataáltak, hogy „jönnek a rácok”, s nekik estek. Ezek után a baranyai szerb fölkelőkkel többé nem lehetett tárgyalni. Ennél azonban lényegesebb, hogy a szerbek vezetői megérezték, hogy a kuruc mozgalom nagyon korán elveszítette népi jellegét, s nemesi fölkeléssé változott. Márpedig a magyar nemesség ellenezte a szerb privilégiumokat, különösen pedig a határőrvidék kivonása a vármegyék fennhatósága alól váltotta ki nemtetszését. Így a szerbek, elsősorban a határőrök, túlnyomó többségükben a császár oldalán kötelezték el magukat. De a csá-

<sup>30</sup> Várady Ferenc, i. m., I. 105.

száriak is gyakran ellenségesen bántak a szerb lakossággal, ami nemegyszer fegyveres konfliktushoz vezetett köztük. Egy ilyen eset után a Somogy és Tolna megyei szerbektől az osztrák hatóságok beszédtek a beszédhető fegyvert, amit Vak Bottyán ki is használt: betört a szerbek lakta dunántúli területekre, s iszonyatos vérfürdőt rendezett. A Balaton–Sió–Duna–Dráva közötti területeket egyes német térképek Ratzenlandként jelölték, s a kurucok is Rácországként emlegették. Ennek a „Rácországnak” a pusztulásáról az 1708. szeptember 2-i kölesdi csatát megéneklő kuruc nóta így tudósít:

„Az Sió berkétől föl Simontornyáig  
Lón nagy sivalkodás.  
Megégett Rácz-ország, megmaradt három ház,  
Elesett négy ezer, megmaradt három száz.”<sup>31</sup>

S valóban, Somogy, részben Fejér és Tolna megye etnikai képe a Rákóczi-szabadságharc végére teljesen megváltozott. Az életben maradt szerbek nagy része délebbre húzódott, Baranyáig, a Szerémségig, Szlavóniáig. Egyes családok korábbi lakhelyéről gyakran a mai napig tanúskodik előnevük, mint pl. Agardanin (Agárdi), Perkatlić (Perkátai) stb.

A szerbek beilleszkedése a magyar társadalomba a továbbiakban sem folyt zökkenőmentesen és konfliktusok nélkül, de azért folyamatosan haladt előre. Már Arsenije Čarnojević pátriárka is több ízben megkísérelte kieszközölni Bécstől az engedélyt szerb iskolák, egy nyomda és más kulturális intézmények létrehozására – így például 1698-ban Dunaszekcsőn szeretett volna megnyitni egy gimnáziumot –, kérelmeire azonban rendre nem érkezett válasz. Valamiféle szerb iskolahálózat mégis meglehetősen korán kezdett kialakulni. Így Baján már 1695-ből van híradásunk egy szerb iskoláról, Mohácson 1703-ból, míg a XVIII. század húszas és harmincas éveiben már valóban kialakult iskolahálózatról beszélhetünk, amelynek csúcsát – egyfajta főiskolaként – az 1726-ban alapított karlócai „Latin Iskola” képezte, de nyíltak tanítóképzők, papi szemináriumok és teológiák is.

Ugyanakkor folyt a szerbek elvándorlása is Magyarországról, különösen azt követően, hogy 1746-ban elkezdődött a Maros és Tisza menti határőrvidék felszólata, a Duna és Száva menti határőrezredek pedig az osztrák hadsereg reguláris egységeivé igyekeztek átszervezni. A határőrtisztek egy jelentős része, s velük a jobbágysorba süllyedéstől tartó egyszerű határőrök meglehetősen nagy tömege – korábbi túlzó becslések szerint száz-kétszáz ezer, az újabb kutatások alapján mintegy tizenöt-húsz ezer szerb – ekkor kivándorolt Oroszországba, ahol Mirgorod környékén létrehozták az Új-Szerbia, a Donyec és mellékfolyói vidékén pedig a Szlaveno-Szerbia elnevezésű telepeiket, s ettől kezdve az orosz hadsereg alakulataiként harcoltak Lengyelországtól a Kaukázusig.<sup>32</sup>

A magyarországi szerbség életében jelentős változást hozott a polgárság fokozatos megerősödése. Ez a polgárság egyre inkább beleszólást követelt a

<sup>31</sup> Kardos Albert, *A kuruczvilág költészete*, Budapest, 1897, 59. A kölesdi harcra.

<sup>32</sup> Erről bővebben: *Piscsevics orosz tábornok vándorlásai és kalandjai*. Saját elbeszélése. A szláv eredeti után közli Huszár Imre, Budapest, 1904

politikai és kulturális életbe is, s az egyház lassanként kénytelen volt engedni korábbi egyeduralmából. Ez különösen az 1790. évi temesvári kongresszuson jutott kifejezésre, ahol a politikai jogok mellett kifejezetten polgári szabadságjogokat is követeltek a küldöttek. Mindez nemcsak a szerb polgárság gazdasági megerősödésével, hanem még inkább a felvilágosodás, azon belül a jozefinizmus eszméinek terjedésével függ össze. A kulturális élet területén a változások és az eszmei-szellemi hatások a legkifejezettebben talán az önálló nyomdáért és sajtóért folytatott küzdelemben nyilvánulnak meg. Míg Komárom, Buda, Szeged, Hódmezővásárhely, Székesfehérvár, s főként Szentendre, délebbre pedig Újvidék, Karlóca stb. pompás barokk templomai, vagy a szentendrei Fő tér és környéke polgárházai elsősorban gazdagságról, igényességről és ízlésről tanúskodnak, addig a napilapok, folyóiratok és könyvkiadás igénye a polgárság részéről már olyan vonás, amely karöltve jár a felvilágosodás eszméinek terjedésével.

Miután Szerbia még a XIX. század elején is török uralom alatt volt, a magyarországi szerbség mintegy másfél évszázadon át az egyetemes szerb kultúra letéteményesének szerepét töltötte be. Előbb Bécsben (1770-től), majd a Budai Egyetemi Nyomdában jelent meg a szerb kiadványok legnagyobb része, s a bécsi Serbskija novini (1791) és a Slavenno-Serbskija Vjedomosti (1792) című újságok megszűnte után a napisajtó központja is Pestre tevődött át. Pesten alakult meg az első szerb tudományos társaság, a Matica srpska, s itt jelent meg folyóirata is, a Letopis Matice srpske (1826). Szerbia részleges önállósodása után (1815) a magyarországi szerbség kulturális központjai is délebbre tevődtek. A Matica srpska 1864-ben Újvidékre költözött, ahol a mai napig is működik, s továbbra is kiadja Pesten alapított folyóiratát.

A kiegészítés kori magyarországi szerbség társadalmi összetételéről Szakály Ferenc a következőket írja: „Bár a szerbeknél rendkívül magas volt az őstermelésből élők aránya (77%, aminél csupán a kárpátukránoknál és a románoknál volt magasabb), ez azonban nem feltétlenül a visszamaradottság, hanem inkább (...) a rendkívül kedvező adottságok jele volt. Az összes magyarországi nemzetiség közül csupán a szerbeknél alakult ki számottevő nagy- és középbirtokos réteg, valamint kereskedőpolgárság, szinte teljesen hiányoztak viszont az ipari középrétegek. Az értelmiség számarányát tekintve is a szerbek vezetnek; e téren csak a 'külön klasszist' képviselő magyarok előzték meg őket, a németekkel már egy szinten állottak. Különösen sok szerb működött a szabad pályákon és a közszolgálatban.”<sup>33</sup>

Szerbia fölszabadulását és gazdasági megerősödését követően, mintegy a XIX. század közepétől, kulturális téren is az anyaország veszi át a vezető szerepet. A szerbiai kulturális élet megszervezésében jelentős szerepet játszottak a Magyarországról áttelepült szerbek, mint például a bajai születésű Joakim Vujić, az első szerbiai színházak létrehozója, vagy az író és költő Jovan Sterija Popović, a szerbiai iskolarendszer egyik megszervezője.

Amikor a kiegészítés után Magyarországon kialakult a pártrendszer, a nemzetiségi politikusok nem tagolódtak be a magyar pártstruktúrába, hanem létrehozták saját szervezetüket. A szerb pártok közül elsősorban a Svetozár

<sup>33</sup> Szakály Ferenc, i. m., 42.

Miletić újvidéki polgármester vezette *Szerb Nemzeti Liberális Párt*, majd ennek felbomlása után (1884) Jaša Tomić *Szerb Radikális Pártja* játszott meghatározó szerepet.<sup>34</sup> A szerbeknek eleinte 7-8 képviselőjük volt a magyar parlamentben, számuk később azonban fokozatosan csökkent.



A magyarországi szerbek életében döntő fordulatot hozott az első világháború és az azt lezáró versailles-i béke. Túlnyomó többségük a Jugoszláviához csatolt területekkel együtt az újonnan létrehozott délszláv állam határai közé került. A megkisebbedett Magyarország területén maradtak ugyanakkor az úgynevezett *optálás*ok során telepettek át nagy számban a Szerb–Horvát–Szlóven Királyságba, a későbbi Jugoszláviába. Baranya és Tolna megyéből például számos falu teljes szerb lakossága elköltözött, másutt csak töredékük maradt.

Ma Magyarországon a szerbek három különálló területen élnek: Buda és Pest tágabban vett környékén, a Bánátban és a Maros mentén, valamint Baranyában, illetve egyetlen településen Tolna megyében. Ezen kívül csak a Bács-Kiskun megyei Hercegszántón találunk szerbeket. Ezek a területek nyelvjárásilag is különböznek egymástól.

Valamennyi szerb nyelvjárás egyetlen nagy csoportba, az úgynevezett *što* nyelvjáráscsoportba tartozik. Ezt azért kell leszögezni, mert korábban, amíg egységes szerb-horvát irodalmi nyelvről beszéltünk, három nyelvjáráscsoportot különböztettünk meg: a *što*, a *ča* és a *kaj* nyelvjáráscsoportokat. Az elnevezések a *mi*, *mit* kérdő névmás különböző alakjai alapján keletkeztek. A *ča* és a *kaj* nyelvjárásokat beszélő népcsoportok azonban csak a horvátoknál találhatók, ezért volt fontos kihangsúlyozni a szerbekre vonatkozó fenti megállapítást.

A *što* nyelvjáráscsoport egyes nyelvjárásainak meghatározása két alapvető kritérium alapján történik. Az egyik a hangsúlyrendszer, a másik az *összláv jat* magánhangzó reflexe.

A szerb nyelvterület nagy részén a nyelvtörténeti változások során a régi szláv hangsúly elmozdult a szó eleje felé, s az eső hangsúlyokból emelkedő hangsúlyok lettek. Azoknál a szavaknál, ahol a hangsúly a szó elején volt, ilyen elmozdulás nem következhetett be, s ott megmaradtak a régi eső hangsúlyok. Ha a szótag rövid, rövid hangsúlyról, ha hosszú, hosszú hangsúlyról beszélünk. Így alakult ki a négy hangsúlyú rendszer, amely rövid eső, hosszú eső, rövid emelkedő és hosszú emelkedő hangsúlyokból áll. Ahol ez a hangsúlyrendszer kialakult, ott *új-što* nyelvjárásokról beszélünk, azokat a nyelvjárásokat pedig, ahol csak részben alakult ki, vagy egyáltalán nem történt ilyen irányú nyelvi változás, *régebbi* vagy *régi što* nyelvjárásoknak nevezzük. A mai szerb irodalmi nyelv az *új-što* nyelvjárások alapján jött létre.

Ami az *összláv jat* magánhangzót illeti, azt a nyelvjárások három különböző módon helyettesítették. Ha a hosszú *jat* reflexe *ije*, a rövidé pedig *je*, akkor *ije-ző* (ha nagyon precízek akarunk lenni, akkor *ije-ző/je-ző*) nyelvváltozatról beszélünk. Ha ez a reflex *e*, akkor a nyelvváltozatot *e-zőnek*, ha *i*, úgy *i-zőnek* nevezzük. Példákkal megvilágítva: széna – *sijeno*, *seno*, *sino*; leány – *djevojka*, *devojka*, *divojka*. Az *i-ző* változat leginkább a *što* nyelvjárásokat beszélő horvát

<sup>34</sup> Uo.

népcsoportokra – boszniai katolikusokra, bunyevácokra, sokácokra stb. – jellemző, míg a szerbeknél csak egy kis területen, Nyugat-Szerbiában, a Drina mentén fordul elő.

A mai szerb irodalmi nyelv atyja, Vuk Karadžić a kelet-hercegovinai eredetű, de egész Boszniában, Nyugat-Szerbiában, Montenegró egy részén is elterjedt, a horvátországi szerbek által is beszélt *ije-ző* nyelvjárást választotta az irodalmi nyelv alapjául, s ebben olyanok is követték, akik *e-ző* nyelvterületről származtak. Idővel azonban ez megváltozott, részben mert a gazdaságilag erősebb, s ebből kifolyólag kulturálisán is fejlettebb területeken az *e-ző* változat dominált, még inkább pedig azért, mert a korábbi szerb irodalmi nyelv, amelyen a XVIII. századi és XIX. század eleji nem kisszámú, esetenként kifejezetten színvonalas mű íródott, az *e-ző* változatot használta. Vuk Karadžić megengedő volt, s bár nem mondott le a kelet-hercegovinai *ije-ző* változatról, elfogadta a *šumadija-vajdasági e-ző* nyelvjárást is mint az irodalmi nyelv egyik alapját. A mai szerb irodalmi nyelvben ez a két változat egyenrangúként használatos, a gyakorlatban pedig ez a kettősség úgy valósul meg, hogy Szerbiában az oktatásban, a sajtóban az *e-ző* változat kerekedett felül, míg a boszniai, hercegovinai, crna-gorai (montenegrói) és horvátországi szerbek az *ije-ző* változatot használják. Az írók úgy írnak, ahogy akarnak.

A magyarországi szerbek – két település kivételével – az *új-što* nyelvjárások különböző tájszólásait beszélik. Vegyük ezeket sorra.

A Bánát magyarországi részén, vagyis a Maros déli oldalán, három településen élnek szerbek: Szőregen, Deszken és Újszentivánon, a Marostól északra pedig Magyarcsanádon és Battonyán. Bár e két utóbbi földrajzilag nem a Bánáthoz tartozik, valamennyi felsorolt település szerb lakossága a *šumadija-vajdasági* nyelvjárás bánáti tájszólását beszéli. Ez azt jelenti, hogy – kisebb eltérésekkel – *új-što* hangsúlyrendszerű, *e-ző* tájszólásokról van szó. A bánáti tájszólás azonban nem teljesen egységes, s a dialektológia két fő típusát különbözteti meg: a *kikindait* és a *temesit*. A két típus közötti különbség a magyarországi részekén is kimutatható. Míg a három bánáti település egyértelműen a kikindai típushoz sorolható, Magyarcsanád tájszólása pedig átmenetet képez, a battonyai szerb tájszólás túlnyomóan a temesi típus jegyeit viseli magán. Ennek megfelelően, itt a hangsúlyrendszer csak jobbra, de nem teljesen követi az *új-što* innovációt, s gyakran találkozunk régi típusú hangsúlyokkal. Mindezek, s az itt fel nem sorolt nyelvjárási jellegzetességek is megfelelnek a szóban forgó települések földrajzi elhelyezkedésének, a határon túli szerb tájszólásokhoz való kapcsolódásuknak.

Budapesttől északra és délre több településen is élnek szerbek. Ezek tájszólása, Csobánkát kivéve, a *šumadija-vajdasági* nyelvjárás, ezen belül is a *vajdasági* alcsoport részét képezi, de egy olyan jellegzetes nyelvi jelenséggel, amely megkülönbözteti őket a bánáti, bácskai és szerémségi tájszólásoktól, bár kétségtelenül ez utóbbiakhoz állnak a legközelebb.

A csoport legdélibb települése Dunapentele, a mai Dunaújváros ófaluja, majd a Duna jobb partján észak felé haladva Rácalmás és Százhalombatta következik. A Duna túlpartján, a Csepel-szigeten található Szigetcsép, Lórév és Ráckeve. A Ráckeven élő néhány szerb család közül egy sem őslakos, hanem későbbi betelepülő, így ez a település nyelvjárási szempontból érdektelen.

Budapesttől, pontosabban Budától északra ezt a tájszólást Budakalászon és Pomázon beszélik. A szentendrei szerbek városias nyelvezete kissé eltér az előbbiektől, s tanulmányozása más megközelítést igényelne. Ugyanez vonatkozik a régi budai és pesti szerbek ma már alig található utóaira.

Azzal, hogy a Budapest környéki szerb tájszólást a *šumadija-vajdasági* nyelvjáráshoz soroltuk, kimondtuk, hogy *új-što* hangsúlyrendszerű *e-ző* tájszólásról van szó. A hangsúlybeli kisebb ingadozások elhanyagolhatók, néha a beszélőtől is függenek, az *e-zéstől* való eltérések azonban érdekesek, s bizonyos következtetésekre adnak lehetőséget. Egyes szavakban ugyanis a fentebb felsorolt települések szerb lakossága, Dunapentelét leszámítva, következetesen *je-ző* alakokat használ, de csak egy bizonyos kategóriában, az úgynevezett *legújabb vagy kelet-hercegovinai* jésítés esetében. Ez a jésítés csak részben elfogadott az irodalmi nyelv *ije-ző* változatában, mint például a *dolje, koljeno, ljeto, proljeto, voljeti* (*e-ző* változatban: *dole, koleno, leto, proletos, voleti*) példákban, ahogy ezek a Budapest környéki szerb településeken is hangzanak, míg a *čerac, čev sam, ode, onde, nide, sedela, videti* (terati, hteo sam, ovde, onde, nigde, sedela) stb. típusú jésítés gyakori ugyan Kelet-Hercegovinában, Montenegróban, Boszniában, s másutt is a dinári részeken, de csak nyelvjárási szinten. Az a tény, hogy ezek a *je-ző* alakok a Budapest környéki szerbek tájszólásában következetesen, bár településenként kisebb eltérésekkel, használatosak, mindenképpen arra utal, hogy itt az *e-ző* és az *ije-ző/je-ző* nyelvváltozat keveredése történt, a kérdés csak az, hogy hogyan. A lehetséges magyarázat az, hogy a török hódoltság idején idetelepített szerb lakosság ugyanúgy dinári, vagy legalábbis túlnyomóan dinári eredetű volt, mint Baranyában, Tolnában és Somogyban, s az *ije-ző* nyelvváltozatot beszélték, míg az 1690. évi betelepülők Szerbiából, a *šumadija-vajdasági* nyelvjárási területről érkeztek. A két nyelvjárási keveredéséből az utóbbi került ki győztesen, de a másik, a *kelet-hercegovinai* nyelvjárási bizonyos elemei megmaradtak.

A Pomáztól csak néhány kilométerre fekvő Csobánka szerb tájszólása Magyarországon egyedülálló. Bár az idők folyamán a szomszédos Pomáz tájszólása erősen hatott a csobánkai szerbek nyelvhasználatára, a tájszólás egyértelműen a *koszovó-reszavai* nyelvjáráshoz tartozik. Ez elsősorban a régebbi *što* hangsúlyrendszerben nyilvánul meg, de egy sor más nyelvi jelenség is erre a nyelvjárási utal. Egyetlen példát hoznék, amely a tájszólás változását is illusztrálja. A hangsúly helyét vastag betűvel jelzem. Aleksandar Belić professzor 1910-ben megjelent rövid dialektológiai leírásában Csobánkán a *star* (öreg) melléknév középfoka még *stareji* formában szerepel, míg magam 1974-ben már a *stariji* alakot jegyeztem. Ha ezeket összehasonlítjuk a *stariji* irodalmi (és egyben a *šumadija-vajdasági* nyelvjárási) alakokkal, látható, hogy a hangsúly 1974-ben is a régi helyén maradt, de az *e* magánhangzót *i* magánhangzó váltotta föl.

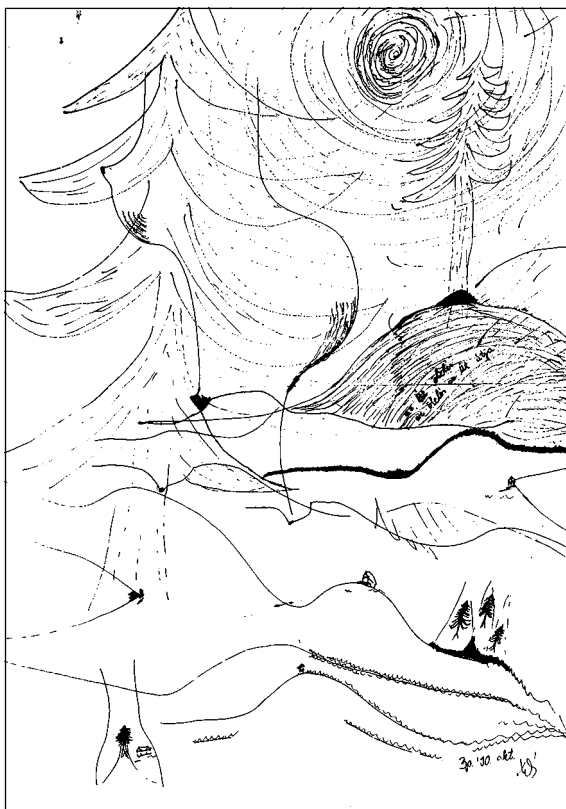
Baranyában az 1970-es évek közepén az alábbi településeken találtam szerb nemzetiségű lakosokat s végeztem nyelvjárási gyűjtést: Mohács, Lippó, Magyarbóly, Bezedek, Majs, Sárok, Villány, Illocska, Beremend, Dunaszekcső, Somberek, Borjád, Nagybudmér, Töttös (régebben Ráctöttös), Erdősmecke (azelőtt Rácmecske). Valamennyi felsorolt településen és a Tolna megyei Medinán a szerb lakosság a *kelet-hercegovinai* nyelvjárást, illetve annak tájszólási változatát beszéli. Ez azt jelenti, hogy *új-što* hangsúlyrendszerű *ije-ző/je-ző*



nyelvjárásról van szó. A Tolna megyei Medina tájszólása ettől csak annyiban tér el, hogy mind a hosszú, mind a rövid *jat* reflexe *je* lesz. A korábban már leírt példákkal élve, a baranyai településeken a széna *sijeno*, a leány *djevojka* lesz. Ezzel szemben Medinán a *sijeno* helyett *sjeno* alakot találunk. Egyebekben a medinai tájszólás a baranyai csoporthoz sorolható.

Végezetül a hercegszántói szerbek tájszólásáról annyit mondanék, hogy ez alapjában megegyezik az ottani sokácok (újabb keletű elnevezéssel sokác-horvátok) tájszólásával, és az úgynevezett Száva menti *i*-zű nyelvjáráshoz tartozik. Hangsúlyrendszere régebbi *što* jellegű, de azért előfordulnak emelkedő hangsúlyok is, s meglehetősen gyakran hallható egy dallamos hangsúly, az úgynevezett *akut* is. Ami a *jat* reflexeit illeti, ez egy tipikus *i*-zű nyelvjárás, viszonylag ritkán előforduló *e*-zű eltérésekkel. A fentebbi példákkal élve, a széna itt *sino*, a leány *dvojka* változatban hallható. A ritka kivételek közül megemlíteném a *čovek* (ember) főnevet, amely *i*-zű tájszólásban *čovik* lenne, s előfordult néhány szó, amelyeket mindkét változatban hallani.

A magyarországi szerbek nyelvjárásai lényegében alátámasztják történelmi ismereteinket eredetükről, sőt néha ki is egészítik azokat. Nevezetesen, írott források hiányában a nyelvjárás sokat elmond arról, hogy egy-egy népcsoport a középkori Szerbia, illetve a szerb nyelvterület mely részéről származik.



AZ ÚT ÖLELÉS, AZ ÖLELÉS AZ ÚT ÚTJA

## Kígyólány, sütőharang

Az Isten méhecskéje

**Szerb monda**

Amikor az Úristen megalkotta a Földet és az eget, akkor a Földet az égnél nagyobbra alkotta, és az ég sehogy se tudta befedni a Földet, mert a Föld olyan egyenletes volt, mint egy tepsi. Elkezdett gondolkodni az Úristen, hogy mit tegyen, ezért magához hívatta az angyalokat tanácskozni, de azok nem tudtak neki jó tanáccsal szolgálni.

A Szent Arkangyal erre azt javasolta, hogy hívják meg Lucifert, nem tudna-e nekik „valamilyen gyógyírral szolgálni”.

Az Isten erre néhány angyalát Luciferhez menesztette – vezetőjüknek megtette a Szent Arkangyalt –, hogy hívják meg a tanácskozássra.

Lucifer hamarjában odakiáltott ördög-legényeinek, hogy nyergeljék fel a lovát, és elindultak az égbe. Az angyalok gyalog mentek, míg Lucifer a nyúlön lovagolt. A nyúl pedig olyan, hogy nem akar az úton egyenesen szaladni, hanem cikcakkban mindig átfut az úton – egyszer ide, egyszer oda rohángálva –, így aztán Lucifer végül is kénytelen volt rajta görnyedten lovagolni, nehogy leessen róla. Az angyalok, látva a történetet, nevetésbe törtek ki, mire Lucifer visszafordította a „lovát” és sértődötten visszatért a pokolba.

Erre a szent angyalok szépen viszsamentek Istenhez, és jelentették a történeteket.

Istennek nem volt mit tennie, magához hívatta a méhet, és megparan-

csolta neki, hogy menjen el Luciferhez, ott bújjon el, és hallgassa ki a beszédét.

A méh megrezegtette szárnyait, és gyorsan elröpült, majd elbújt a pokol ajtaja mellett lévő lyukacskába.

Amikor Lucifer hazatért, kiszaladtak elébe ördög-legényei, kifogták a lovát, majd betért a házba, leült, és elmesélte az ördögöknek, hogyan csúfolták ki az angyalok, s ezért inkább visszatért.

Mint mondta:

– Megbánják még ezt, mivel nem tudják majd, hogyan kell a Földet kisebbre csinálni. Hogyan kell azt abronccsal körültekerni. Hogyan kell egy kemény vasszöggel az abroncsot meghúzni úgy, hogy összeszűküljön a Föld, és áthatolhassanak rajta a hegyek és a völgyek, és akkor az ég könnyen befedheti a Földet.

Hallva ezeket a méhecske, meglebegtette szárnyait, és igyekezett az égre feljutni. Azonban észrevette ezt Lucifer, és felkiáltott:

– Szemetek szemetje! A háza legyen mindig koszos, azért, mert elbújt és kihallgatott minket, és majd mindent elárul Istennek!

Lucifer felugrott és a méhecske után kapott, hogy rögtön megfojtsa. Ám ekkor már a méhecske a mennyország kapujához ért. Lucifernek sikerült a méh testét szétszakítania, úgyhogy potrohája csak egy hajszálon függött, másik végén meg a feje maradt. Nos, ezek után aztán a méh úgy

maradt világnak csúfjára, se élő, se halott nem volt többé!

A méhecske zokogva, könnyeivel küszködve elpanaszolta bánatát, hogy mi módon tette őt Lucifer csúffá. Isten vigasztalni próbálta, mondván neki, ezentúl minden méh olyan lesz, mint amilyen ő.

A méhecske elpanaszolta még, hogy Lucifer szemétnak nevezte, és hogy háza mindig szemetes legyen, és hogy ő ezt nagyon nehezményezi. Ekkor Isten elrendelte, hogy a méh

házában lévő szemét mind mézzé alakuljon át, és azt az emberek édesésként egyék.

Amikor aztán a méhecske elmondta Istennek, hogy mit is mondott Lucifer, ő azonmód úgy is cselekedett: egy nagy láncsal összeszűkítette a Földet, erre az fönt is lent is, keskenyebb lett, hegyek és völgyek keletkeztek rajta, és az ég szépen befedte a Földet, mint ahogy a sütőharang befedi a kenyeret.

## Az Isten, a méhecske és a sün

### Szerb monda

Amikor Isten meg akarta teremteni a Földet, megbeszélés végett magához kérette az összes állatot. Az összes állat eljött, kivéve a sünt. *(Ott a nép úgy véli, hogy a sündisznó a legidősebb és a legokosabb állat.)*

Legutoljára, egy nyúlön lovagolva, a sün is megjelent. Azonban, amikor lováról, amely nem volt más, mint egy nyúl, le kívánt szállni, pukizott egy nagyot. Szégyenében egy tüskés bokor alatt húzta meg magát.

Az Isten erre elküldte hozzá a méhecskét, hogy hallgassa ki, mit mond majd.

A méh odalopózkodott hozzá, s ezeket hallotta a sün szájából:

– Miért hív engem magához Isten? Nem tudja tán, hogyan kell a Földet megteremteni? Azt sem tudja tán, hogy fognia kéne egy abroncsot, amellyel körbefogja a Földet, majd az abroncsot jól meg kell húznia, akkor majd a hegyek az ég felé töremkednek, a síkságok meg leereszkednek, s akkor a víz is folyni tud rajta.

Hallva ezeket a méhecske, megreztette szárnyait, majd visszarepült Istenhez, és szépen sorjában mindent elmondott, hogy mit is mondott a sün.

## A Harsány-hegy kígyólánya

### Magyarországi, baranyai szerb monda

Azokban a régi időkben, ki tudná megmondani, mikor, a Harsányi-hegy melletti egyik faluban élt egy ember a feleségével, s házuk és kevés földjük volt csupán, meg egy nő-sülésre érett legényfiuk. Eléggé jól éltek, kevesen voltak a családban, és

szót értettek egymással, úgyhogy az egész falunak a dicséretére váltak.

Főleg földműveléssel foglalkoztak, de szabad idejükben vadásztak, ugyanis a Harsányi-hegy északi, erdővel borított oldala gazdag vadászsákmányt kínált. Legényfiuk pedig külö-

nösen jó vadásznak bizonyult. Amikor csak tehetette, mindig vadászni ment, és csak ritkán tért haza üres kézzel.

Egyik nap, épp aratás idején, útra készülődött a legény, vállára vetett puskával ismét vadászni indult. Szülei másnap aratni készültek.

Felment a Harsányi-hegyen lévő erdőbe, és a már jól ismert bozótosokat és tisztásokat kívánta becserkészni. Már egy egész napja úton volt, s ide-oda járva nem vette észre az idő múlását, amikor bealkonyodott. Ez a nap biz nem bizonyult szerencsésnek. Bolyongva az erdőben már-már felért a hegy csúcsára. Eszébe jutott, hogy jó lenne hazaindulni, amikor egyszer csak egy öreg kúthoz ért, egy gödörféléhez. Fentről nem lehetett észrevenni, hogy mi az, mert már benőtték az ágak, a gaz és a moha. No, ahogy lépett egyet, az ott lévő ágak és a fű beszakadt alatta, és a fiú feneketlen mélységbe zuhant. Ám szerencséjére esés közben nagyobb baj nem érte. Ahogy magához tért, elkezdett gondolkodni, hogyan kerülhetne ki a szorult helyzetből. S ekkor, ott a mélyben, egy mennydörgő, szörnyű hang szakította félbe töprengését. A legény megijedt, és alig mert lélegzetet venni, nehogy meghallják, s kitudódjon ottléte. Ez a hang pedig nem másé volt, mint a kígyókirályé.

A kígyókirály ekkor név szerint magához hívta az összes kígyót, amelyek engedelmessé akaratának, szépen köré gyűltek, s várták parancsát, amely másnapi, soron lévő tenivalójukat határozta meg.

Nos, a legény nagy félelmében kénytelen volt végighallgatni a kígyókirály szörnyű beszédét és a kígyóknak kiosztott parancsait. Különösen az utolsó parancsot véste jól eszébe, ugyanis miután már minden kígyónak kiadta a parancsot, csak egy kí-

gyó maradt vissza, annak meg ezeket mondta:

– Te pedig, Mila, holnap elmész arra a mezőre – pontosan megmondta, hogy melyikre –, s oda majd eljön egy férfi a feleségével és a fiával aratni. Amikor learatnak, a kévétet összekötözik és keresztbe hordják, majd hazaindulnak... Ám ahogy szekéren hazafelé tartanak, már-már megfeledkezve az út mentén maradt kévéről, egy jókora utat is megtéve visszatekintenek a mezőre. Ekkor az apa észreveszi a kévét, és azt mondja a feleségének: „Látod-e, asszony, egy kéve ott maradt, elmegyek, és a helyére teszem a többi közé a keresztbe.” Már indulna is, ám a fia ezt mondja majd az apjának: „Apám, elmegyek én érte.” Odaérve a legény a kévéhez, fel akarja emelni, ekkor te, Mila, már ott leszel a kéve alatt, s ebben a pillanatban beleharapsz a bal kezébe, ám vigyázz, hogy a marásod halálos legyen!

Amikor a legény körül már minden elcsendesedett, felocsúdva félelméből elgondolkozott, hogyan is tudna a kútból kijutni, ám nem volt ott senki, akit segítségül hívhatna, s ezért magára maradván lassan mászni kezdett felfelé. Mászás közben kőről kőre kapaszkodott, minden fűszálat megfogott, ami csak a keze ügyébe került, és végül valahogy sikerült kijutnia onnan.

Öreg este volt már, amire hazatért. A szüleinek semmiről sem szólt, a történetekről egy szót sem mondott. Nem is vacsorázott, hanem mindjárt nyugovóra tért. Másnap a család felkelt, s ekkor az apa feleségéhez és fiához ekképpen szólt:

– Elmegyünk a Harsányi-hegyre, és learatjuk a búzamezőt.

A fiú erre nem válaszolt semmit, míg az asszony ezt mondta:

– Nosza, máris induljunk!

Fogták a sarlókat és a búzából font kéveköti köteleket, és a mezőre mentek. Learatták a búzát, kévékbe rakták, összekötötték és kereszttekbe rakták az összes kévét, majd hazafelé indultak. Már egy jó darab utat megtettek, amikor az apa hátrafordulva észrevette az út szélén ott maradt kévét.

– Nézd csak, asszony – mondja –, ott maradt egy kéve. Elmegyek érte, és a többi közé rakom.

– Ne menj, apám, majd elmegyek én! – mondta a fia.

Visszament a kévéhez, megfordította, és alatta ott volt a kígyó.

– No nézd csak, Mila, hát te mit keresel itt? – szolt a legény.

Ahogy ezt kimondta, a kígyóból egy gyönyörű lány termett.

– Ejnye – mondja –, ha már tudod a nevemet, akkor magaddal kell hogy vigyél, és feleségül kell vened!

A legény kézenfogva a lányt elvezette apjához és anyjához, akik egy pillanatra kicsit megijedtek és elcsodálózkodtak azon, hogyan került a lány a kéve alá, a tetejébe meg még gyönyörű is! A legény ott helyben a történetekről nem szolt egy árva kukkot sem.

Hazatérve szép sorjában elmondta a vadászat közben vele megesett történetet.

– Ha már így van – mondta az apa –, Isten áldása kíséren titeket az utatokon!

– Áldjon meg benneteket az Isten! – adta rájuk áldását az anya is.

Így hát összeházasodtak.

Nagyon szépen éltek egymással, hogy annál szebbet és jobbat még csak el sem lehet képzelni.

Történt egyszer, hogy a fiatal férj elkezdett kérdezősködni:

– Mondd csak, Mila, hogy lettél kígyóból leánnyá?

– Hogyan? Minden kígyó emberré válhat, mert emberből lett azzá, csak

valamilyen súlyos bűn vagy átok következtében vált kígyóvá.

– És ismét kígyóvá válhatsz?

– Igen – válaszolta. – Ha te, ne adj Isten, egy rossz órában egy lókötőfékkel megütnél, akkor menten kígyóvá válnék.

– És ismét ember lehetnél? – kérdezte csodálkozva a férje.

– Csak akkor, ha valamilyen keresztény lélek megcsókolná a szemem közét. No de ne kérdezősködj már annyit!

A dolgok ennyiben is maradhettek volna. Boldogan és isteni áldástól kísérvé éltek még sok-sok évig! Sok fiuk és lányuk született, és békességben megérték az öregkort. Fiúgyermeküket megnősítették, illetve lányaikat férjhez adták, és már sorra jöttek az unokák.

Történt egyszer, hogy az istállóban a már őszülő halántékú férj megakarta kötni a lovat. A ló elszabadult és elfutott az udvarra, erre ő kötőfékkel a kezében elkezdett káromkodni, és a ló után eredt. A felesége épp ekkor az udvarban találta magát, és mondja neki:

– Hallod-e, öregségedre te szaladsz a ló után, amikor a családunkban náladnál fiatalabbak is vannak!?

– Elhallgass! – kiáltotta neki oda, és ahogy rohant a ló után, valahogy a keze ügyében lévő kötőfékkel megütötte a feleségét. Az meg az ütés pillanatában kígyóvá változott.

A kígyónak sikerült valahogy elvonszolnia magát a házban lévő padlástépcső alá, s ott összetekerözve, csak a fejét emelte fel, s azt szomorúan ingatta jobbra-balra. A férj azonnal belátta, hogy rosszat tett, s utánaeredt, majd elkezdett sírni és segítség után kiáltozni. Erre odaszaladtak mind a fiai, menyei, lányai és vejei, s az anya-kígyó köré gyülekeztek. Keservükben mindnyájan sírtak-riáltak

eleget. A kígyó meg csak felemelte a fejét, és mindegyikükre külön-külön fájdalmas pillantást vetett.

Akkor az apa szép sorjában elmondott mindent, s közölte velük, hogy aki most a szeme közt megcsókolja a kígyót, akkor az ismét olyan emberré válik, mint amilyen annak előtte volt. Én nem tehetem meg, mert azonnal meghalnék – mondta végezetül az apjuk.

Sorra mind sírtak, rítak, keseregtek az anya fiai, sajnálták anyjukat, de mégse merték megtenni, amit az apjuk mondott; a leányai meg jajveszéltek, de nem merték megtenni, jobb inkább tán, hogy anyjuk nem lesz többé.

Akkor a vők egyike elszánta magát:

– Nos, majd én megteszem! – előrelépett és keresztet vetett, majd le-

hajolva megcsókolta a kígyót éppen a szeme között, és az abban a pillanatban ismét öreganyjukká lett. Azt az örömet már le se lehet írni, ami ott volt. Örömeikben mindnyájan ölelték, csókolgatták egymást.

Nos, békességben és szeretetben éltek még sokáig, egymást vigyázták, segítették. Különösen tisztelték öreganyjukat. Az meg mindegyiküket sorjában megölelte és megcsókolta, ahányan csak voltak a családban, ám a vejét szerette legjobban összes gyermeke közül, amíg csak élt.

Meg kell hagyni, szerette az öreganyó a vejét, ezért ma is mondják: „Szereti, mint az öreganyó a vejét!”

*Frankovics György  
gyűjtése és fordítása*



# Medve a zongoránál

(Szerb viccek)

Bemegy egy belgrádi ember egy kis vidéki kocsmába és furcsa jelenséget lát. A kiskocsmai zongoránál ül egy medve és zongorázik. Elmegy a pulthoz, kérdezi:

– Elnézést, miért ül a medve a zongoránál?

A pultos mondja, ő nem tudja, de mindjárt hívja a kocsmá tulajdonosát, ő talán tud neki válaszolni. Kérdezi a kocsmárostól:

– Uram, tudja, miért ül a medve a zongoránál?

A kocsmáros elnézést kér tőle, ő sem tudja, de hátha a zenészek tudják. Mutatja őket a belgrádinak, épp ülnek egy asztalnál, szünetet tartanak. Odamegy a belgrádi:

– Elnézést, önök tudják, miért ül a medve a zongoránál?

Hát a zenészek sem tudják, de mutatják az öreg cigányt a sarokban, ahol épp alszik a harmonikájával. Mondja a belgrádi magának, még egy próbálkozást megér a kérdés, odamegy és felébreszti a cigányt:

– Elnézést, uram, maga tudja, hogy miért ül a medve a zongoránál?

Erre a cigány:

– Hogyne tudnám!

Erre elkezd harmonikázni és énekelni: „Miéééért ül a medve a zongorááá-náááál???”

\*\*\*

Egy nagyon öreg szerb néni elmegy a nőgyógyászhoz, és kér tőle fogamzásgátló pirulát. Ez előfordul még egypárszor, az orvos nagyon kíváncsi, meg is kérdezi egyszer tőle:

– Elnézést, de maga miért vesz fogamzásgátló pirulát?

Mondja a néni:

– Megnyugtató hatása van, doktor úr.

– Megnyugtató hatása?

– Igen. Minden reggel beteszek egyet a tini unokám reggelijébe, és akkor egész nap nyugodt vagyok.

\*\*\*

Kérdezi a montenegrói a feleségétől:

– Sírtál?

– Igen, honnan tudod?

– Nedves a bajszod.

\*\*\*

Beszélgat a német, az amerikai és a szerb egy kocsmában. Mondja a német: – Megyek a BMW-vel, nekimegyek egy oszlopnak, a javítására elmegy tízhavi fizetésem.

Mondja az amerikai:

– Megyek a Cadillacemmel, nekimegyek egy oszlopnak, a javítására elmegy tizenöt havi fizetésem.

Mondja a szerb:

– Megyek a Yugómmal, nekimegyek egy oszlopnak, a javítására rámegy százhavi fizetésem.

Erre a német:

– A te hibád. Minek vezetsz ilyen drága kocsit?

\*\*\*

Mit keres a 13 éves szerb kislány a diszkóban?

A hűgát.

\*\*\*

Egy montenegrói anyuka kíséri a fiát a repülőtérre, és zokogva sír, a fia megy Amerikába. Mondja neki a férje:

– Minek sírsz ennyit?? Hát vissza fog jönni! Nem Belgrádba megy!

\*\*\*

Kérdezi a montenegrói ember szerb barátjától:

– Mész valahova nyaralni ideén?

A szerb erre:

– Törökországba.

A montenegrói meg van sértődve, kérdezi:

– Miért oda? Hát Montenegró közelebb van!

Válaszol neki a szerb:

– Hát nézd! Lehet, hogy Törökország nincs olyan közel, de szebb, s még mindig olcsóbb. Ja, és több ideig is éltünk egy államban.

*Kovács Viktor gyűjtése és fordítása*



Grin Igor

# „Fejedelme Szerbiának, Lázár!”

A Maros menti szerbek népköltészeti hagyományainak  
néhány jellemző vonásáról

A délszlávok nagyobb arányú letelepülése hazánk területén már a XI. század elején kezdetét vette.<sup>1</sup>

A hajdani Torontál és Csanád vármegyék benépesítésére – ahol a délkelet-alföldi vagy Maros menti szerbek elődei letelepedtek – azonban jóval később, a XVII. század végén került sor.

Az ország délkeleti részén található öt, délszlávok által is lakott település közül valószínűleg Battonyán élnek legrégebben szerbek, mert a község egy 1647-es összeírásban már „tisztá rác” településként említődik.<sup>2</sup>

A Maros menti, szerb lakosságú községek közül Újszentiván alakult legkésőbb. A község elődjét, Szent-Ivánt 1746-ban népesítette be szerbekkel a csanádi tiszttartóság, majd – miután a községet megvásárolta Szeged szabad királyi város – a lakosság ugyanabban az esztendőben megalapította Újszentivánt.<sup>3</sup>

**Az énekhagyományok továbbélésének feltételei.** A vizsgált községekben szerzett tapasztalatok alapján elmondható, hogy a hetvenes évekre erőteljesen leszűkült a népi énekek, dalok hordozóinak, közvetítőinek a száma. Ez a sajnálatos körülmény az egyik meghatározója a néphagyományok további életének. A gyűjtést megelőző egy-két évtizedben, s még inkább a harmincas-negyvenes években, amelyekre az adatközlők idősebbjei még jól emlékeztek, lényegesen nagyobb számú énekes élt a vizsgált községek mindegyikében. Tudásuknak csak töredéke öröklődött át a mai nemzedékre.

Másrészt a hagyományos paraszti gazdálkodás megszűntével a régi, nemzedékről nemzedékre öröklődő életforma is a múlté lett, s ezzel együtt mélyreható változások játszódtak le a hagyományörző népi tudatban. A korábban dívó társas összejövetelek és közösségi munkaalkalmak, amelyek a népdalhagyományok fontos átadási és tanulóhelyei voltak, nagyrészt vagy egészen megszűntek, s velük együtt megcsappant a népi tudás átadásának, átörökítésének a lehetősége is.<sup>4</sup>

A gyűjtések során sokat emlegetett, nagy tudású énekes egyéniségeknek alig akadt követője, ám ezek tudása – saját bevallásuk szerint – jóval szerényebb az elődökénél. A „taj-bi vam mlogo znao” (az sokat tudna)-féle minősítések minden esetben elhalt énekesekre vonatkoznak. A mai, jó előadói adottságokkal rendel-

<sup>1</sup> Urosevics Danilo, *A magyarországi délszlávok története*, Budapest, 1969, 28.

<sup>2</sup> Jaksity Iván, *A szerbek letelepedése Battonyán*, Battonya, 1965, 37.

<sup>3</sup> Borovszky Samu, *Csanád vármegye története X., I-II.*, Budapest, 1896, II., 556.

<sup>4</sup> Delorko, Olinko, *Rad kao pratilac i poticatelj narodne poezije u Dalmaciji. Narodna umjetnost II.*, Zagreb, 1963, 65–71.

kező énekesek dalkészletének feljegyzésre érdemes része általában szerénynek mondható. Természetesen nem azért, mintha a „régiek” tehetségesebbek lettek volna. Azért elsősorban, mert azok, akik annak idején még „szervezett keretek” között gyakorolhatták az éneklést, vállalva mintegy a közösség szórakoztatását, olyan körülmények között teheték ezt, amelyek kedveztek a népdal virágzásának. A népdaloknak a megváltozott életkörülményekből fakadó funkcióváltozása miatt a kisközösségek énekhagyományának jó része rezervációba szorult, jó esetben is passzív, nehezen felidézhető tudássá változott.

Az adatközlők kiválasztásakor eleve nem támaszthattunk magas követelményeket.<sup>5</sup>

A dalok jó részének terjedelme, nehézségi foka nem kívánt különleges képességeket az interpretátortól, így azokat egy időben többen, sokan énekelhették. (Más volt a helyzet – különösen a két világháború közötti időben – az epikus énekekkel, amelyek ismerőit számon tartotta és ma is számon tartja a közösség.) Napjainkra már nagyon csekély a faluszerte ismert és elismert énekesek száma, s csak egyetlenegy akadt, a deszki Novkov Mláden, akit az egész területen számon tartottak. Adatközlőim minden korosztályból és minden rétegből adódtak. Legtöbbjük tudása két-három énekre korlátozódott. Mivel a szerbek általában szívesen s jól énekelnek, az alacsony szám a tisztán népi alkotásokra vonatkozik, mert az ismert és énekelte dalok száma természetesen magasabb a jelzetnél. Minthogy kevés igazán jó adatközlőre bukkantunk, ezért név szerint is meg kell emlékeznünk azokról, akik anyagukkal vagy annak interpretációjával kitűntek. A battonyai Neducsin Milán egyike volt legidősebb adatközlőimnek. Az ő előadásában rögzítettem szalagra, még 1969-ben, szerb népdalaink két értékes darabját, a *Pošetala carica Milica...* és a *Soko bira gdje će naći mira...* kezdetű deszeterácokat. Neducsin mint biztos hallású, jó hangú pojac (templomi énekes) szuggesztív, árnyalatgazdag előadásban tolmácsolta a gyűjtés időpontjában élő szájhagyományként a két alkotást. Repertoárja természetszerűleg összezsugorodott, a templomi énekek a két kiemelkedő fontosságú aaton, két népmesén s néhány rövidebb népdalon kívül minden egyebet kiszorítottak az emlékezetéből. A vizsgált községekben a legidősebb adatközlők nemzedékéből többen jártak Neducsinhoz hasonlóan: egykori tudásuknak csak kisebb hányadát voltak képesek felidézni.

Deszken először 1973 februárjában több olyan adatközlővel is találkozhattam, akik aktív ismerői, községszerte megbecsült tolmácsolói voltak a helybeli szerb énekhagyománynak, így annak legrégebbi, több évszázaddal ezelőtt keletkezett rétegének is. Két énekest név szerint is meg kell említeni. Földműves volt egyikük, raktárosként dolgozott Szegeden másikuk. Mindketten biztos hallású, jó hangú énekesek. Rádity Milán (Lála) főként az epikus, történeti dalok előadójaként volt ismert. A lírai műfaj dévajabb, inkább férfiszájra kívánczoló alkotásait is szívesen énekelte.

Dalainak nagyobb részét elfelejtette, de az első gyűjtések alkalmával feljegyzett alkotásokat másfél évtized elmúltával is pontosan fel tudta idézni.<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Lord, Albert Bates–Parry, Milman, *Srpskohrvatske junačke pjesme*, Beograd–Cambridge, 1953, *Opsti uvod* c. fejezet.

<sup>6</sup> 1988-ban lehetőségem adódott, hogy – lényegében teljes – repertoárját újra magnetofonnal rögzítsem.

Lálánál nem járt még népdalgyűjtő, s így nem tudta repertoárjának terjedelmét felbecsülni. „Pevaču to ja, samo da imaš dosta trake!” (Énekelek én neked, csak legyen elég szalagod!) – mondotta első találkozásunkkor, ám a szalag hosszabbnak bizonyult emlékezőtehetségénél, ami őt magát lepte meg legjobban. Novkov Mlāden lágyabb, hajlékonyabb hangú, az újra felettébb fogékony énekes. Sokoldalú interpretátor, aki a népdalokon, anekdotákon kívül két szép, saját szerkesztésű keretformulákkal díszített népmesét is szalagra mondott. Az új iránti szenzibilitása következtében repertoárjában a hagyomány értékes része mellett megtalálható jó néhány divatos, kevésbé fontos alkotás. Múltjának egyik-másik epizódjával Novkov határozottan az egykori hivatásos szerbiai népi énekesekre emlékeztet.<sup>7</sup>

Amíg azonban azok számára az énekmondás a megélhetés, a jövedelem-szerzés legfontosabb, nem egy esetben kizárólagos forrása volt, Novkov esetében – minthogy mindig volt állandó munkája – a kapott tiszteletdíjak csak jövedelmének kiegészítését jelentették. Énekesünk és a jugoszláviai hivatásosok összevetése során mutatkozó különbségek közül fontosabb a repertoárok összetételéből adódó. Amíg a jugoszláviai hivatásos népi énekesek gondos szelekcióval alakítva ki repertoárjukat, csakis a népi tradíció alkotásaiból válogattak (s ezeknek is többnyire javát közvetítették hallgatóságukhoz), addig a deszki énekes dalkészletében – a mindenkori keresletnek és divatnak megfelelően – helyet kaptak népies műdalok is.

**Műfaji kérdések.** A szerbek és horvátok népköltészete a XIV. század végétől, a török balkáni előretörésétől fogva válik igazán nagy jelentőségűvé, olyanra, amilyenek mi, magyarok a XIX. század elején megismerhettük.<sup>8</sup>

A Maros menti szerbek körében végzett gyűjtések során szép számmal találtunk a török elnyomás emlékét őrző népi alkotásokat, és olyanokat, amelyek a török elleni harcokban vitézségükkel kitűnt hősök tetteit örökítették meg.

Nem kevés adatunk szól későbbi, tizenhetedik, tizennyolcadik, múlt századi vagy századunkban lejátszódott történelmi eseményről.

Nem kerültek azonban felszínre az első rigómezei csatát (1389) megelőző időkben lejátszódott eseményekről vagy az akkor élt személyekről keletkezett alkotások.

Tulajdon tapasztalatunk is megerősíti tehát Vuk Karadžićnak a XIII. és korábbi századokban keletkezett szerb népi alkotások hirtelen pusztulásáról vallott, számos kutató által követett nézetét.<sup>9</sup>

Mindez könnyen belátható, ha meggondoljuk, hogy a Balkánon megközelítőleg ötszáz esztendeig tartott a török uralom, s hogy ez alatt az öt évszázad alatt bőven akadt énekes guszlájára kívánczó, megéneklésre érdemes esemény. Példaként három éneket említünk meg: a rigómezei ciklushoz tartozó,

<sup>7</sup> A jugoszláviai hivatásos énekesekről lásd: Murko, Matija, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike I.*, Djela JAZU, knjiga 41., Zagreb, 1951, 61. és a következő oldalakat.

<sup>8</sup> A szerbek és horvátok hazai felfedezésére vonatkozóan lásd: Veszelinovich Magdolna, *A délszláv népköltészet felfedezése a német és a magyar irodalomban*, Budapest, 1944

<sup>9</sup> Karadžić, Vuk Stefan, *O srpskoj narodnoj poeziji. Napomene o prvoj knjizi pjesmarice* c. fejezet, Beograd, 1958

*Kosovska bitka (A koszovói ütközet)* c. battonyai adatot, amely a sorsdöntő 1389-es eseményt örökíti meg.

További két adatunkat Vuk gyűjteményéből, illetve magyarcsanádi gyűjtésünkéből idézzük:

„Car Murate u Kosovo pade;  
 Kako pade, sitnu knjigu piše,  
 te je šalje ka Kruševcu gradu,  
 na koljeno srpskom knez-Lazaru:  
 – Oj, Lazare, od Srbije glavo,  
 nit' je bilo, niti biti može:  
 jedna zemlja, a dva gospodare,  
 jedna raja, dva harača daje;  
 carovati oba ne možemo,  
 ved mi pošlji ključe i harače,  
 zlatne ključe od svijeh gradova,  
 i harače od sedam godina;  
 ako li mi to poslati nećeš,  
 a ti hajde u polje Kosovo da sabljama  
 zemlju dijelimo! Kad Lazaru sitna  
 knjiga dode, knjigu gleda, grozne  
 suze roni.”

Murát szultán Koszovóra siet, S  
 hogy odaér, sűrű írást készít, Elküldi azt  
 fehér Krusevácba, Kezeihez szerbek  
 hercegének: – Fejedelme Szerbiának,  
 Lázár! Eddig sem volt, eztán sem  
 lehet így: Az ország egy, két úr nem  
 fér rajta, Egy nép fizet kétfelé  
 harácsot; Uralkodni mindketten nem  
 fogunk, A harácsot, s a kulcsokat  
 küldd el, Arany kulcsát minden  
 városodnak, Tetejébe hét évnek  
 harácsát; Ha ezeket nékem el nem  
 küldöd, Koszovónak mezejére jöjj el,  
 Éles karddal osszuk fel a földet!  
 Mikor Lázár megkapja az írást, Nézi  
 egyre, könnye záporozik.

Ez a hősének az egyik legrégebbi ciklusnak, a rigómezeinek nyitó darabja, mondhatnánk, előhangja Vuk gyűjteményében.<sup>10</sup> A magyarcsanádi példa en-

<sup>10</sup> Természetesen kizárólag a megénekelte események időrendje alapján tekinthető példának a ciklus előhangjának, hiszen Vuk könyvében több rigómezei alkotás is megelőzi adatunkat. Karadžić, Vuk Stefan, *Srpske narodne pjesme. (Skupio ih na svijet izdao) Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije*, Beograd, 1958, II., 301–349., Komadi od različníh kosovskih pjesama.

nél jóval későbbi eseményt dolgoz fel, ugyancsak levélben megfogalmazódó ultimátumot, de ezt már Szerbia királya küldi a török szultánnak. Az ének kezdősora: *Knjigu piše car Srbije (Szerbek cárja írást készít)* a teljességgel megváltozott erőviszonyokra utal. Az újabb ének páros rímű, felező nyolcas sorokból épül fel. Ez a versforma igen gyakori, s régiségben nem marad el a tízes sortól, a deszeteráctól.

A területen gyűjtött népdalaink régiségének kérdését vizsgálva szólnunk kell a török tematikájú népi alkotások másik, újabb keletkezésű rétegeről, a családi szűzséjű dalokról is. Olyan alkotások tartoznak ide, amelyeknek történelmi-társadalmi alapja eleven ugyan, de nem a történelemből ismert események hívták őket életre. E dalokban a történelmi kor jelzésszerűen, drámaiságot fokozó tényezőként van jelen. A kérdéskör egyes kutatói ezekben a románokban, balladákban voltaképpen a hősének átalakulását látják, a jelenséget a hősi énekeknek a női repertoárba való átkerülésével magyarázzák, mivel – e felfogás szerint – a nők a történelmi események megéneklése helyett inkább hajlanak a magánélet, a családi élet motívumainak befogadására.<sup>11</sup> Természetes azonban, hogy az ilyen alkotásoknak nem kizárólag nők a hordozói, mint ahogy a Vuk Karadžić által a *muska pjesmának* (férfiének, hősének) elnevezett és sokat vitatott műfaj sem kötődött sohasem kizárólag férfi énekesekhez. Példaképpen gyűjtésünk egy-egy deszki és újszentiváni adatát, a *Seja brata na večeru zvala...* (*Húga bátyját estebédre hívta*) és az *Uranio kraljeviću Marko...* (*Jókor serkent jó Márkó királyfi*) kezdetű énekeket említjük meg.

Anyagunk egészében jeles hely illeti meg ezeket a későbbi keletkezésű, epikus hangvételű alkotásokat, amelyek a délszláv népi epika legveretesebb, legtöbbször értékelt klasszikus műfajától, a hősdaltól (*junacka pjesma*, *Heldenlied*) meglehetősen távol esnek ugyan, de amelyek az újabb időben annak helyét foglalták el a hagyományban.

A keletkezés idejét és a tematikát véve alapul, gyűjtésünk alapjait a népi epikum legveretesebb része, a hősi énekek anyaga képezi, amely még ha mennyiségét tekintve nem is túlságosan jelentős – a Maros menti szerbek szájhagyományainak legfontosabb, legrégebbi rétegét jelenti. Az énekhagyomány harmadik, egyben legnagyobb s talán legváltozatosabb csoportját a lírai dalok alkotják.

<sup>11</sup> Romanska, Cvetana, *Meke opšte osobine pesama o Kraljeviću Marku, koje su zapisane u novije vreme na Dalmatinskim otocima i u Bugarskoj*, Rad XI-ig Kongresa Saveza Folklorista Jugoslavie u Novom Vinodolskom, Zagreb, 1966, 234.

# A hegyeket díszes násznép járja...

A hegyeket díszes násznép járja,  
Díszes násznép járja a hegyeket.

Hegyek közül tündér hangja hallik,  
Tündér hangja hallik hegyek közül:

– Lovaitok miért fárasztjátok,  
Miért fárasztjátok lovaitok?

– A megkért lány éltét bevégezte,  
Éltét bevégezte a megkért lány!

A halálán így szólt jó anyjához,  
Így szólt jó anyjához a halálán:

– Kedves anyám, fogadja násznépem,  
Fogadja násznépen, kedves anyám!

– Mindenkinek adjon ajándékot,  
Adjon ajándékot mindenkinek!

– A vőfélyem hímezett inget kapjon,  
Hímezett inget kapjon a vőfélyem!

## Jókor serkent...

Jókor serkent Márkó, jó királyfi,  
Fényes Napnak ébredése előtt,  
Vasárnap volt, kendert vetni indult.  
Török leány jött szembe az úton:  
– Verjen Isten, jó királyfi, Márkó!  
Minek mégy te vasárnap szent napján,  
Vasárnapon elvetni a kendert?  
Előveszi azzal az emlőjét:  
– Ekkor jég verje el a kendert!  
Márkó botját kapja nyomban elé:  
– Ilyen szára nőjön kenderemnek,  
Benne a jég kárt ne tudjon tenni!  
Kunát mutat királyfinak a lány:  
– Ilyen madár szálljon kenderedre,  
Mind a magot lecsípdesse róla  
Monyát Márkó balfelől kiveszi:  
– Ekkor mag nőjön a kenderen,  
Fulladjon meg az a madár tőle!

Déri Balázs

## Gáality Vojiszláv homíliájának retorikai elemzése

Szentendre (és Izbég) szerb lakói a város negyedeiben hajdan hét templomot építettek. Az idők során rendkívül megfogyatkozott közösségtől két templomot a római katolikusok, egyet a reformátusok vettek használatba. A maroknyi szerbség évtizedekig lényegében a székesegyházban tartotta istentiszteleteit; a másik három megmaradt templomot csak búcsúk alkalmával nyitották meg ünnepi szertartásokra. Lukijan Pantelić püspök néhány éve azonban bevezette, hogy a téli időszakban a kisebb, könnyebben fűthető, Fő téri „görög” templomban, a Blagovestenszkaiban, húsvétól tél kezdetéig pedig a Belgrád-székesegyházban gyűljenek össze. A Preobrazsenszka Szentendre búcsúján, Színeváltáskor, míg a Pozsarevaczka a Szent Mihály-napi búcsúkor nyílik meg.

A mai ortodox közösséghez néhány, a szerb nyelvű igehirdetést lényegében követni tudó, keleti szláv anyanyelvű hívő, sőt egy kisebb magyar anyanyelvű csoport is tartozik. A rendkívül szép énekhangú, kiemelkedően muzikális, biztos liturgikusénektudású, mind az eucharisztikus liturgiát, mind pedig a zsoltárszertartásait különösen kifinomult, mégis férfias mozgáskultúrával végző pap 2003 óta a vegyes nyelvű közösség igényének megfelelően szerbül és magyarul is prédikál, ha várhatóan többen magyarok is részt vesznek a liturgián (vagyis a „misén”). A magyarországi vagy innen elszármazott szerb hívek természetesen mindkét nyelven értenek. Néhány évvel később Vojiszláv atya bevezette, hogy az evangéliumot is két nyelven recitálja. Zeneileg is komoly élmény az a természetesség, amellyel a magyar fordítást ráteszi a szerb tónusra. A szerb szöveget a díszes evangéliumoskönyvből olvassa, új katolikus fordításból a magyart. (Szerb recitációval még ez is meggyőzően hat...) A zengő hang, ahogyan a liturgiában az oltárból is nagyszerűen hallatszik, hangosítás nélkül is betölti az egész templomot.

Jóllehet Gáality Vojiszlávnak egyébként sem kenyeré a szószaporítás, a két-nyelvűség eleve kijelöli neki a prédikáció terjedelmét. Tudatosan, a szent liturgia tanító részének fontosságát hangsúlyozva beszél rögtön az evangéliumolvasás után, s ettől csak nagy ritkán, ünnepen tér el, amikor az evangéliumot más olvassa (csak szerbül); ilyenkor kivételesen az áldozás előtt beszél.

A szerb anyanyelvű, de természetesen magyarul tökéletesen tudó pap stílusának különös egyéni ízt ad, hogy néha átüt rajta az ortodoxia költői szóhasználata. Így ebben a homíliában is hallhatók-olvashatók kedves kifejezései, így „a végső alkony nélküli nap”. Egyébként egyszerűen, biblikusan, leginkább a textus egy-egy hangsúlyos mondatához kapcsolódva prédikál.

A nyíltan retorikus elemek a rövid beszédben nem élénkítésre, a figyelem ébren tartására szolgálnak, hanem általában a szerkezet főbb tagoló pontjait jelölik ki. Az adott vasárnapnak a liturgikus évben és annak böjti szakaszában való elhelyezése után a beszéd négy részét egy-egy kérdés jelzi. Az első három

a szónok saját kérdése: „Miért ez a nagy várakozás és ez a nagy öröm minden évben újra meg újra?” „Hogyhogy nem unalmas minden évben ugyanazt megélni?” (Ezt a kérdést kétszer is halljuk: az első kérdéshez csatolva és önállóan is.) Majd: „...vajon hajnalodik-e ott benn a szívünk mélyén?” Mindhárom kérdésben és kifejtésében benne van az időről való eszmélkedés, tehát a beszéd bevezető mondata nem valami súlytalan felütésnek bizonyul. Először a minden évben ismételt örömről van szó. A második rész előzetesen cáfolja az ismétlődés, a „minden évben” unalmát mint esetleges (külső, de netán a hívőben is megjelenhető) vélekedést. Ebben a középső és leghosszabb részben halmozódnak az érzékelhető időre vagy az érzékelhetetlen, de sejtett örökkévalóságra vonatkozó utalások. A múlt: a teremtés és az Isten Fia eljövetele; a jelen: a visszatérő liturgikus ünneplés, Isten Fiának elkísérése a Golgota felé vezető útján, majd a feltámadásig. Ámde a jövő az igazán hangsúlyos, az az igazán boldogító és reményteli: „örökké”, „Örökkévalóság”, „végső alkony nélküli nap”. A „végső alkony nélküli nap eljövetelének hajnalát” kifejezés utolsó eleme bukkan elő aztán a harmadik, a hívőt önmagába tekintésre személyesen felhívó kérdésben is: „...vajon hajnalodik-e ott benn a szívünk mélyén?”

De van idői vonatkozás a negyedik, az evangéliumból vett kérdésben (9,19) és az azt körbevevő szakaszban is: Jézus Krisztus „mindig” kész; „meddig?”, kérdezi tőlünk most is. Majd visszakanyarodva a legelső, bevezető mondathoz, a „böjti időszak” említése az adott alkalomhoz, a mához, az emberi kötelességhez rögzíti egy kis időre a gondolatmenetet.

De a záró mondat máris túllép a „ma” szűkösségén: nem etikai buzdítás az emberi erőfeszítésre, a böjti kötelezettség teljesítésére, hanem felszólító alakú meghirdetése az ember segítségére siető, erőt adó isteni jelenlétnek. Ezt a márt veszi körbe az istenszeretőknek már öröktől fogva előkészített (1K 2,9) s majd beteljesedő, végső boldogság.

A szónok igen bátran él a szóismétlés egyszerű, de hatásos alakzatával is: „...ezért születünk. Ezért az örömért.” „Azért, hogy...” Igen, az ember kétkedő „miért?”-jei miatt belé kell kalapálni az „ezért” válaszát. „Miért?” „Mert jobban hozzá tartozik...” „Mert az ember azért teremtetett...” „...azért jön a világra, hogy...” „Mert nincs annál nagyobb boldogság...” „Ezért jött el...” „Ezért kísérjük Őt...” „Ezért várjuk...”

A hajnal szimbolikája is ismétléssel vésődik belénk: „...felvirrad a Nap.” „...felvirradására – a feltámadásra van szükség. A feltámadáshoz pedig az áldozathozatal, a szenvedés, a lemondás, a böjtt vezet el bennünket.”

Lemondáson, böjten keresztül a feltámadásra.

Amin. Amin.



# A karácsonyi tropár dallama Szentendrén



Ро - жде - ство тво - је, Хри - сте Бо - же наш,



во - си - ја ми - ро - ви свјет ра - зу - ма,



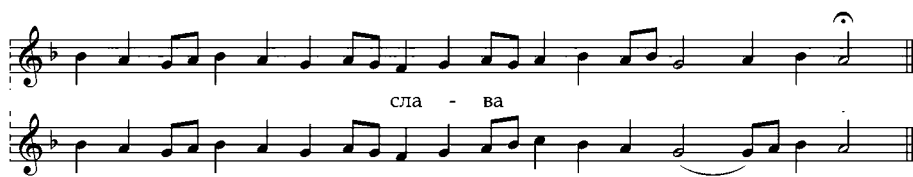
в њем бо звје-здам слу-жа-шчи звје - здо - ју у - ча - ху - сја,




те - бје кла - ња - ти - сја солн - цу прав - ди,



и те - бе\* вје - дје - ти сви - со - ти во - сто - ка,



Го - спо - ди сла - ва те - бје!

\* Vagy mint a felső sorban: 

Karácsony ünnepének tropárja (tropárionja) (4. hang) a Barački-féle énekeskönyvből (felső sorok) és szentendrei szokás szerint. Forrás: Déri Balázs felvételei a Blagovestenszka- (Örömhírvétel-) vagy Grecska (Görög) templomban 2012. január 6-án és 7-én tartott istentiszteleteken; az egyszerűsített lejegyzés a többféle összetételű kórusból elsősorban Radivoj Kicsin szentendrei kántor változatait igyekszik visszaadni kb. a valós hangzó fekvésben. (Lejegyezte: Déri Balázs.)

Magyarul: „A Te születésed, Krisztus Istenünk, a tudás fényét árasztotta a világra; mert általa a csillagimádók a csillagtól megtanulták, hogy Tenéked hódoljanak, az Igazság Napjának, és megismerjenek Téged, a fentről való Napkeltét. Mi Urunk, dicsőség Néked.” (Ford. Berki Feriz)



A SZENTENDREI BLAGOVESTENSZKA-TEMLOM IKONOSZTÁZA  
(JAKSITY IVÁN FELVÉTELE)

# Gálity Vojiszláv

## Szerb kolostor

### Ráckeve

ékesen szóló fénycseppek  
alakká ölelkeznek

bordák alá rejtőzött  
érverés lobog

csillagnyi szent szem

messze látó hatalom  
égboltra vetül  
Kozmikus Fényt áraszt

becsillagozza a Földet

## TAVASZ

### Szentendre

felkacagott az ős-idő  
az ember fölött  
kizöldült a fű

a tavaszi sarjadás évente  
beágyazza a kőbe vésett  
olvashatatlan betűket

nyoszolya a kíváncsi szemnek  
a napnak a szélnek az esőnek

ha arra jár valaki  
az élők sorából  
reszketeg vén kézzel  
széthajtja a pázsitot  
s a kő-forrás mélyébe  
gyertyát ültet

Ünnep illata árad

megszólalnak  
a kőbe vésett  
szavak

*Milosevits Péter fordításai*

## Brczán Danica

megsebzett ujjamat nyalom  
saját véremet iszom  
kiferdített kép  
kifordult világ  
maga az ördög  
iszony, iszony

honnan indulunk  
hova tartunk  
míg zötykölődik  
alattunk vonatunk

vagy a minden  
vagy az örök Nihil

kaján mosoly  
az arcokon  
kívánó birtokló  
tekintetek hada  
felszólítalak: távozzatok!



könnyel teli a szívem  
mert oly fájó a felismerés  
hogy csak kívánnom kell  
hogy csak akarnom kell  
és virág nő vagy halál terem  
oh, eldobnám mindenem

(elegendem van a mindig sóvár tekintetekből!)



Ma este magamra maradtam  
a legjobb és legrosszabb barátaimmal  
gondolataimmal  
és a pillanat töredékében  
beletenyereztem  
a könnycseppbe  
melyet ejtettem.  
Ironikus, Szent pillanat.

Radoszát Miklós  
Töredékek

...arcodon lustán elfekszik az ígéretes múlt  
mire a tükrök hajdani ragyogása fájdalmasan megfakul

...a szabadság abszolút mércéje:  
bármikor megvakarhatod viszkető orrod

...az élet lassan visszalopja minden ajándékát  
a szerelmek barátsággá szelídülnek  
s nem marad más csak a szemlélődés gyönyöre

...önmaga maradhat kit elfelejt a hálás utókor

...a fáradt kereszték  
egymáson megpihennek  
az örökkévalóság igézetében

...„Fényszomj“  
mikor majd annak örülsz  
a fakó fények arcodon megpihennek  
kitöltve a gyötrő ráncokat

...a tett árulás  
a bukott lélek tükre  
a tett hűség  
a feltámadt lélek szivárványa

...hajléktalan  
mikor a hangyáktól megtisztított nyalóka  
mennyei mosolyt varázsol fogatlan arcodra

## Játszma I.

(játssz ma)

Hébe-hóba  
 Tesze-Tosza... tesz-e? Tosz-a?  
 Dínom-dánom... dínóm? Dánom?  
 Sete-suta... se Te! Suta!  
 Kuka-buka... kú-ka! Buk-A!  
 Tere-feré  
 Hóka-bóka... hóka boka  
 Farkas-barkas... farkas-Barkas/z/

## Játszma II.

Via Appia  
 ví a pia  
 pia via  
 π ária  
 pá Ria  
 párja

## Alle-r-gia

Minden mozdulat	+	gyötör
Minden gondolat	+	tör
Minden mozdulat	+	gyönyör
Minden gondolat	+	öl-
el minden mozdulat	+	tör-
öl minden gondolat	+	gyönyör

## Allergia

Egy ismeretlen Arc fájt vissza a tükörből  
 A tükör egy ismeretlen Arc fájdalma  
 Az Arc egy ismeretlen fájdalom tükre  
 A Fájdalom egy ismeretlen Arc a tükörben

Тепер мэг аз аз оүйеи ёв

(уагнe му аз эзенте)

Ми се стандартреји, ми се мадриан, ми се  
 сјаиуи Годе, сјаиуи Крауке, сјаиуи Бегемертими номмуи...

Нем tudom, жо не знам - милеи аз амикор  
 а сеутендсеи хандгокe конгадубе неге бунуи  
 ко угсунука аз чоки нзентет

Не знам, мег нем tudom - милеи аз амикор  
 \* јел ерзаксадни идо, ег ерседер мег мег ретто!  
 септе ну на паре ес лават логатра јиледбе шегедул

Јоу не знам! Мег нем tudom?  
 Милеи аз, милеи кор аз када једва омо  
 петдерет ес... аз аз емборт онегелелу...

Не знам! Мег нем tudom - милеи аз амикор  
 Баунавоки и сенуангрејски кнзев елределнек  
 јер злота на нуи нсе јоу

Мет нем југоси! Мет нем југоси милеи аз  
 сембелули арзал јово сосе воль  
 а мулт мег орох јелен идејусег

Јоу не знам! Јоу не знам... ами се не јојим  
 Дан Баунавокии иконосуис сакпуо се  
 уга јоуе вет нуи јоуе

Мег нем tudom! Мег нем tudom  
 кесон тенни джан млт нем тенни  
 Тосиогу номмуи! Тосиогу номмуи и сага  
 и евалга и прога че...

Загорат/а

## Aknaý Bence

Szóke lányka, szeme kék,  
lakóhelye Újvidék,  
úgy csókolnám a kis szád,  
de messze van Novi Sad.

A Moszkva tér bennem él,  
nekem soha nem lesz Széll,  
nekem mindig ott marad  
kergetni a vágyakat.

**Lehetsz szlovák, lehetsz román,**  
lehetsz az én igaz komám.

Možeš biti Slovak, Rumun,  
možeš mi biti pravi kum

Szeressük egymást, te meg én,  
légy akár osztrák vagy szlovén.

Slovenijo, Austrijo  
pa volimo se komšijo

És ti, szerb és ukrán cimborá,  
eljött a békeesség kora.

Ukrajino i Srbijo  
svako mi je od vas mio

Ne legyen köztünk több korlát,  
éljen soká minden horvát!

Hrvatska ti prelijepa  
volimo se dovijeka

**Jó hely ez a dohánybolt,**  
szemed szerelembe olt.  
Mosolyod is rabul ejt,  
mozog bennem minden sejt.  
Szívem itt új reményt kap,  
jönnék hozzád mindennap,  
és míg a cigim csikkig ég,  
te leszel a függőség.

**Az én szívem nagyon tág,**  
belefér a Vajdaság.  
Szépség az van valahány,  
de te vagy a legszebb lány.

U mom srcu Vojvodina stane  
Vidim da si djevojka bez mane  
Ima milion lijepih cura,  
al' tvoja ljepota sve rastura



## KRUG

A KRUG Művészeti Egyesület megalakulása szorosan kötődik a Magyarországon élő szerbek kultúrájához és a kortárs művészet népszerűsítéséhez. Ebből kifolyólag az egyesület célja egyrészt hogy bemutassa a szerb kulturális élet szélesebb spektrumát, másrészt pedig, hogy lehetőséget nyújtson a fiatal művészeknek arra, hogy saját művészetüket és gondolataikat önállóan, kizárólag maguk mutassák meg a nyilvánosságnak, nem pedig más szervezetek és személyek szűrőlencséjén keresztül.

A KRUG éves tervében két állandó, nagy projekt szervezése szerepel: egy téli bemutatkozás, mely irodalmi és zenés műsorral bővített éves visszatekintő kiállítás; valamint egy nyári alkotóművészeti rendezvény, mely a „360°” nevet viseli. Ezekon kívül kisebb irodalmi, zenei és képzőművészeti találkozásokkal fűszerezzük az éves kulturális kínálatot.

A „360°” művésztelep lehetőséget ad a magyarországi fiatal alkotóknak – szerbeknek és a szerb kultúra iránt érdeklődőknek –, hogy megmutassák művészetüket, tapasztalatot cseréljenek, ismerkedjenek.

A rendezvény nemzetközi jellegét erősíti, hogy nemcsak magyarországi, hanem szerbiai, romániai, horvátországi és ausztriai szerbek is részt vesznek a munkában.

Ez egy igazi „vándorszemle”, hiszen minden évben más, magyarországi szerbek által lakott településen szeretnénk népszerűsíteni a kortárs szerb művészetet. A művésztelepeken szerzett közös élmények pedig nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a különböző országok viszonyát – a művészet erejével – szorosabbra fűzzük.

Az utóbbi hat évben több szerbek lakta magyarországi településen – így egyebek mellett Lóréven, Budapesten, Hercegszántón, Pécsen és Deszken – sikerült megszervezni ezt a maga nemében speciális képzőművészeti és irodalmi találkozót.

Kezünk nyomát egy-egy helyhez kötött munkával: falfestménnyel, mozaikkal, szoborral szeretnénk a helyszínen hagyni.

A rendezvényen emellett részt vesznek irodalommal, képzőművészettel és zenével foglalkozó fiatal művészek, de meghívást kapnak még nem diplomás fiatal tehetségek is, hiszen rendezvényünk nem titkolt célja többek között az is, hogy felkeltsük a fiatalok érdeklődését az alkotás és a művészetek iránt. A művésztelepen született munkákat az utolsó napon, egy művészeti est keretében mutatjuk be a nagyközönségnek.











**IN**



**SZAVAK**





**GRÁBÓCI SZENTSÉGTARTÓ (ISMERETLEN MESTER MUNKÁJA, 1760 KÖRÜL)**





ISTENSZÜLŐ KRISZTUSSAL (TEDDOR SIMEONOV MŰHELYE, 1770 KÖRÜL)

Vukovits Koszta

## Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény, Szentendre

A szentendrei Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény, anyagának jellegét és sokrétűségét tekintve, egyedülálló helyet foglal el Magyarországon múzeumai és művészeti gyűjteményei között. A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye múzeumi intézményeként létesült 1964-ben. Alapját a szentendrei püspöki kincstár képezte, majd olyan további jelentős műalkotásokkal gyarapodott, amelyek évszázadokon át az egyházmegye templomainak használatában álltak. A szentendrei gyűjtemény, főként ikonok és különféle istentiszteleti tárgyak egybegyűjtésével, fokozatosan a magyarországi ortodox egyházművészeti emlékek becses, és a tárgyak sokféleségét és számát tekintve legnagyobb tárházává növekedett. A gyűjtemény túlnyomórészt XVIII. századi műalkotásokat felölelő anyaga széles körű betekintést ad a szerb művészet átforgalmazásának és felvirágzásának összetett folyamatába. Ennek a korszaknak a megismerését, amely a püspökség számára kiemelkedő jelentőségű volt, segíti Szentendrén a gyűjteményhez szorosan kapcsolódó Egyházmegyei Könyvtár és a Levéltár nélkülözhetetlen anyaga is, bővítve ismereteinket a Magyarországon évszázadok óta élő szerb kultúráról és művészetéről.

Az 1389-es rigómezei csatavesztés és a középkori szerb állam összeomlása után egyre növekedett annak a veszélye, hogy a törökök továbbhatolnak a Duna menti területekre is. Ez

arra ösztönözte a magyar uralkodókat, elsősorban Zsigmondot és Corvin Mátyást, hogy a szerb despotákkal szövetségre lépve és a szerb nemesiség jelentős részének segítségével erős védelmet szervezzenek. Ennek a törekvésnek a megvalósításában a XV. és a XVI. század folyamán döntő szerepük volt azoknak a Felső-Duna menti városoknak, amelyeknek számottevő, részben a királyi dunai flotta szolgálatában álló szerb lakossága is volt. Buda, Esztergom, Komárom és Győr mellett különösképpen kiemelkedett a Csepel-szigeten fekvő Ráckeve. Ez a város a magyarországi szerbek és más ortodox hitű lakosok jelentős egyházi és gazdasági központjává fejlődött. A szerbek legnagyobb része 1440-ben települt ide, amikor I. Ulászló magyar királytól kiváltságjogokat is kaptak. Felújítottak a városban egy késő gótikus templomot, amelyet később, 1514-ben, freskókkal is díszítettek. Ezek a falképek, amelyek az újabb, XVIII. századi réteg alatt rejtőznek, valamint néhány fennmaradt istentiszteleti tárgy arra utalnak, hogy Ráckevén és a többi Duna menti településen termékeny ortodox művészeti tevékenység folyt a XV. és a XVI. században.

A törökök betörése Magyarországon központi területeire, majd Buda elvétele 1541-ben sok helyen a korábbi tevékenység jelentős visszaeséséhez vezetett. Ezt Ráckeve példája is mutatja, ugyanis lakosságának nagy része átköltözött az észak-magyarországi

Komárom és Győr városába. Ez a két határ menti település lett a szerbek menedéke a Magyar Királyság megmaradt részén, míg a török uralom alatt álló területek legfontosabb ortodox szellemi központja az 1585-ben alapított grábóci kolostor lett. Grábóc XVII. századi jelentőségéről tanúskodnak a szentendrei gyűjteményben lévő fennmaradt kincsei is.

A XVII. század végén a keresztény hadak kiszorították a törököket Magyarországról, majd Szerbia nagy részét is felszabadították. 1690-ben azonban a törökök megállították előretörésüket, és újra elfoglalták Belgrádot, aminek következményeként a szerbek tömegesen menekültek a Szávától és a Dunától északra eső területekre. Az áttelepülők egy nagyobb csoportja III. Arsenije Čarnojević pátriárka vezetésével 1690-ben eljutott a Buda közelében fekvő Szentendréig is, ahol hamarosan felállították a Budai Egyházmegye új székhelyét, és felépítettek hét ortodox templomot. Az áttelepülés utáni években az ikonok, szertartáskönyvek és a liturgikus felszerelési tárgyak terén mutatkozó szükséglet következtében Szentendre jelentős művészeti és irodalmi központtá fejlődött. A račai iskolát követő kéziratos könyveken kívül kiemelkedő volt az ikonfestők tevékenysége is, akik következetesen a leegyszerűsített késő bizánci művészeti megoldásokra támaszkodtak.

A XVIII. század első felében az autodidakta népi ikonfestők, akik többnyire kisebb falusi templomokban dolgoztak, szintén a hagyományos művészeti szemlélethez kötődtek. Azonban festészetükben, szabaddabb és találékonyabb hozzáállásuk miatt, felsejlenek a változás első jelei, a korábbi stílusfelfogástól való eltérések. E képzeletgazdagságukkal

és dekorativitásukkal kitűnő ikonok mellett a szentendrei Egyházművészeti Gyűjteményben megtalálhatók a képzettebb és tanult festők alkotásai is, akik ugyancsak a posztbizánci formanyelvet követték. Ezek között a magas stílusfokon álló mesterek között kiemelkedik Ostoja Mrkojević, Mitrofan zográf, valamint a bánáti ikonfestők, Nedeljko Popović és Georgije Ranite.

A magyarországi szerb templomokat a XVIII. században gazdagon ellátták nemcsak ikonokkal, hanem különböző istentiszteleti tárgyakkal, liturgikus textíliákkal és egyéb egyházi kellékekkel is. Ezekben a stílusjegyek változása a festészet, a grafika és a képzőművészet egyéb ágazatainak fejlődéséhez kötődött. Mégis, az ikonfestésztől eltérően, ahol a hagyományos késő bizánci megoldások a legtovább maradtak fenn, az iparművészeti tárgyak már meglehetősen korán barokk, majd rokokó stíluselemeket mutattak. A XVIII. század közepétől a helybeli szerb ötvös- és más műhelyek mellett, mind gyakrabban rendelnek istentiszteleti tárgyakat ismert magyar és osztrák mesterektől is, sőt távolabbi európai műhelyekből is érkeznek értékes alkotások. Ezért a szentendrei Egyházművészeti Gyűjteményben található liturgikus felszerelési tárgyak különleges gazdagságot és változatosságot mutatnak, és gyakran előrevetítik az újkori szerb művészet fejlődésének főbb vonulatait is.

A XVIII. század közepén, többek között a Habsburg Birodalom megváltozott viszonyai következtében, IV. Arsenije Jovanović Šakabenta pátriárka messze ható reformokat indított el. Reformjai az egyházi festészetet is érintették, és a már barokk jelleget öltő orosz és ukrán egyházi művészet

erőteljes hatása alatt álltak. Az új képzőművészeti irányvonal elfogadásra talált a megerősödő polgárság sorai-  
ban is, amit jól példáz a szentendrei Preobraženska-templom 1746-ban festett ikonosztázionja, amely a szerb művészetben az első magas barokk képfal. Elkészülte után a bizánci és a nyugati stíluselemek együttélésén alapuló új festészeti szemléletet Dionosije Novaković budai püspök is támogatta. Az ő közreműködésével a XVIII. század második felében ennek a művészeti irányzatnak a legjobb mesterei festettek ikonosztázionokat az egyházmegye templomaiban, köztük Jovan Popović, Stefan Tenecki és az újvidéki Vasa Ostojčić. Az ukrán barokk művészet hatása megjelent Jovan Četirević Grabovan festészetében is, aki 1776-ban a székesfehérvári szerb templom ikonosztázionját készítette. Azonban az ő festészetében túlsúlyban maradtak az italo-kréai körhöz kötődő posztbizánci stíluselemek, mely irányzatnak a legfőbb művelői a Duna menti térségben is dolgozó görög ikonfestők voltak. A nagyméretű barokk ikonosztázionok készítésének korszakában, 1765 körül a dél-balkáni Moschopoliszból Magyarországra érkezett festőműhellyel Teodor Simeonov, aki társaival a hagyományokhoz kötődő posztbizánci szellemben megfestette a ráckevei és a székesfehérvári templomok falképeit. Az egyházmegye templomai számára igen sok ikont is festettek, felmutatva a konzervatív stílár megoldások értékeit. Alkotásaik a XVIII. század második felében dolgozó más festők munkái mellett igen jelentősek a szentendrei gyűjteményben.

A XVIII. század vége és a XIX. század első évtizedei az egyházmegye számára a fénykor utolsó fontos időszakát jelentették. Pest, Buda és

Szentendre ekkor még a szerb kultúra és műveltség jelentős központja volt. 1812-ben nyitották meg az első szerb tanárképzőt Szentendrén, és 1826-ban alapították a Szerb Matica irodalmi és tudós társaságot Pesten. Ebben az időben egyes városokban különösen kiemelkedő volt a gazdaságilag megerősödött görög közösségek tevékenysége is. Az egyházmegyében ekkor a legjelentősebb késő barokk és klasszicista stílust követő, többnyire a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult szerb festők dolgoztak, akik ikonosztázionokon kívül nagy számban festettek önálló ikonokat és portrékat is. Ezek közül a mesterek közül különösképpen kiemelkedett a bajai születésű Pavel Đurković, a budai Mihailo Živković, aki a szentendrei Blagoveštenska-templom ikonosztázionját is festette, valamint a nagy hatású újvidéki mester, Arsenije Teodorović, a szerb klasszicista festészet legjelentősebb képviselője.

A szentendrei Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény az egyházmegye művészeti kincseinek csupán egy részét öleli fel, míg az emlékananyag nagyobb része jelenleg is a mintegy negyven magyarországi szerb templomban található. Ugyanakkor a gyűjtemény teljes áttekintést ad az egyházmegye gazdag művészeti örökségéről, és elénk tárja a Duna menti térség ortodox egyházművészetének alapvető fejlődési folyamatait, bemutattva a XVIII. századi szerb kultúra megújítását és az európai áramlatokba való újbóli bekapcsolódását. Ebben a korszakban a nyugat-európai hatások alatt a szerb művészet elhagyta középkori és késő bizánci jellemvonásait, de megőrizve szellemiségét és művészeti identitását, kivételes értékű és minőségű műalkotásokat hozott létre.

Golub Xénia

# Kelet és Nyugat párbeszéde

## Posztbizánci művészet Magyarországon 1700 körül

Az 1700 körüli hazai posztbizánci művészet tárgyalása szempontjából megkerülhetetlen történelmi mozzanat a szerb történetírásban „Nagy kivándorlásnak” (más fordításban, illetve perspektívából: „Nagy bevándorlásnak”) nevezett sorsdöntő esemény, melynek során 1690-ben jelentős számú, több tízezer balkáni – gyűjtőnéven „rác”: szerb, makedovlach – betelepülő lelt menedékre elsősorban a Duna mentén, az Eszék-től Komáromig terjedő szakaszon. Érdeemes azonban felidézni a korábbi, 1690 előtti balkáni/ortodox jelenlét egyes eseményeit, a nagyobb betelepüléseket is, melyek alapvetően Magyarországot törökellenes küzdelmeihez köthetők. A korábbi népmozgások háttéreseeményei, kiváltó okai között említést érdemel az 1389-es rigómezei vereség, Zsigmond XV. század eleji a szerb deszpotáknak tett birtokadományai (Stefan Lazarević), I. Ulászló király 1444-es rác betelepítése a Csepel-szigetre, a mai Ráckeve-re, a szerb katonai vezetőkhez, előkelőkhöz került uradalmak, birtokadományok a Mátyás- és Jagelló-korban, melyek egyenként is nagyobb számú „rác” betelepülőt vontak maguk után. A szerb előkelők ezáltal folyamatos utánpótlási bázissal rendelkeztek a Balkán területeiről, ami valamelyest enyhítette a magyar hadszervezetben meghatározó szerepet játszó délszlávok rohamos elmagyarosodását. A „magyarosodás” folyamata elsősorban és először is a városi környezetben élő, kiemelt társadalmi státusú „rácokat” érintette (és érinti mai is), s mindenképp a nyelvvesztés fájdalmas tényében nyilvánult meg. Vigasztaló tény azonban, hogy összetartozás-tudatukat mégis sikerült megőrizniük, ami egyértelműen a nemzeti egyház kultúramegtartó szerepének volt köszönhető. A középkori szerb udvarokat, ahogy a máig hazánk területén élő szerb közösségeket is, az tette Magyarországon belül mintegy külön világgá, hogy életük a görögkeleti egyház ünnepeihez, normáihoz és szokásaihoz igazodott és igazodik.<sup>1</sup>

A szerb egyház a Portával kötött különalkuja eredményeképpen, mely a XVI. század derekától elismerte őt a szerbség képviselőjének (adófizetési kötelezettség fejében ugyan), a Pecben székelő szerb pátriárka a magyarországi hódoltság szerbek lakta részeire is nevezhetett ki metropolitákat.<sup>2</sup> Az 1683-ban megindult és a történelmi Magyarország területének csaknem teljes felszabadításával végződött háború során az itt letelepedett szerb lakosság is felajánlotta szolgálatait a császárnak, amit – mint ismeretes – a visszafoglaló háború balul végződött balkáni hadieseményei, illetve I. Lipót szerbeknek adott privilégiumai követték. A magyarországi szerb egyház az 1690-es nagy bevándorlással éppen feje, az ipeki pátriárka, III. Arsenije Čarnojević átköltözésével kapott szilárdabb

<sup>1</sup> Szakály Ferenc, *Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben* (Vázlat), in: *A szerbek Magyarországon*, szerk. Zombori István, Szeged, 1991, 11–50., 17.

<sup>2</sup> Szakály, i. m., 25

szervezetet.<sup>3</sup> A magyarországi szerbek számának jelentős megnövekedésével a régi, szerbek lakta települések – köztük Komárom, Győr, Ráckeve – kulturális élete is új lendületet kapott. Újabb menekülthullám ezután csak 1739-ben érkezett az északi vidékekre IV. Arsenije Jovanović Šakabenta pátriárka vezetésével, ami a szerb kultúrában sok szempontból egy új korszak nyitányát is jelentette. Ezért is alakult ki a szerb művészettörténet-tudományban az a nézet, hogy az 1690 és 1740 közötti időszakot önálló korszakként kell kezelnünk.<sup>4</sup>

E történelmi háttér ismeretében talán nem szorul további magyarázatra, hogy a posztbizánci ikonfestészet legkorábbi, a XVII. századból fennmaradt magyarországi emlékeit a kultúrák közötti érintkezés sajátos közvetítő közegének tekinthetjük. Tanulmányomban a posztbizánci ikonfestészet azon emlékeit szeretném bemutatni, amelyek a történelmi Budai Szerb Ortodox Egyházmegye területén maradtak fenn a XVII–XVIII. század fordulójáról.<sup>5</sup> Az eddig publikálatlan emlékek talán hozzájárulnak ahhoz, hogy árnyaltabb képet alkothassunk a hazai keleti keresztény művészeti örökségről.

Az 1690-es nagy szerb bevándorlást megelőző időkből meglehetősen csekély számú képzőművészeti alkotás áll rendelkezésünkre. Ezek egy része a már korábban, a XV–XVI. században főleg a Duna mentén létrejött ortodox közösségekhez kapcsolódik, másik részük pedig az áttelepülők által hozott balkáni munka.<sup>6</sup> A nagy bevándorlást követő első évtizedben az újonnan áttelepült ortodoxok értelemszerűen nem bocsátkoztak nagyobb művészeti megrendelésekbe, ami elsősorban az egzisztenciális bizonytalansággal magyarázható.<sup>7</sup> A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye területén fennmaradt, részben még a nagy bevándorlás előtti időkből való, XVII. századi emlékekre alapvetően a folyto-



1. kép – Hodigitria Istenszülő, ikon a győri ortodox templomból, 1660, Szerb Egyházi Múzeum, Szentendre

<sup>3</sup> Szakály, i. m., 31. Az így létrejött Karlócai Érsekség (1691–1848) történetileg három központtal működött: 1691–1706 Szentendre, 1708–1713 Krušedol, 1713–1848 ténylegesen Karlóca (Sremski Karlovci) volt az érsekség (Metropolia) székhelye.

<sup>4</sup> A szerb ún. protobarokk művészetének áttekintését I. Љиљана Стошић, *Српска уметност 1690–1740*, Београд, 2006

<sup>5</sup> Az egyházmegye, amely a XV. századtól fennállt, 1695-ben szerveződött újjá. Az ekkor létrejött Mohácsi Szerb Egyházmegye 1732-ig volt önálló.

<sup>6</sup> Давидов, Динко, *Иконе српских цркава у Мађарској*, Нови Сад, 1973, 25–29.; Davidov, Dinko, *A magyarországi szerb festészet*, *Ars Hungarica* 1 (1988) 89–106., 93–95.

<sup>7</sup> Vö. Петковић, Сретен, *Српска уметност у XVI и XVII веку*, Београд, 1995, 192.; Стошић, i. m., 140.



2. kép – Jézus Krisztus, ikon, 1660 körül, ortodox templom, Révkomárom (Komárno)



3. kép – Hodigitria Istenszülő, ikon, 1660 körül, ortodox templom, Révkomárom (Komárno)

nosság fenntartásának igényéből, az ősi tradíciók iránti ragaszkodásból eredő konzervativizmus jellemző. Ugyanez általában is igaz volt a XV–XVII. századi, a török fennhatóság alatt, az ipeki patriarchátus területén továbbélő szerbiai művészetre: a tematikus újításoktól való idegenkedés a középkori szerb festészeti szemlélethez képest jóval konzervatívabb felfogást képviselt.<sup>8</sup>

A fent leírt konzervatív művészeti szemléletet példázzák a történelmi Budai Szerb Ortodox Egyházmegye már ismert XVII. századi emlékei is.

Az 1660 körüli időkből való az a három ikon, amelynek megrendelője Petar Monaszterlija (Monaszterly Péter) komáromi sajkás parancsnok, „obervajda” volt, aki III. Ferdinándtól nemesi címet is kapott. A gyakran reprodukált győri Hodigitria-ikon az 1660-as évszámot viseli magán, s szláv felirata donátora nevét is megőrizte: „Petar Monaszterlija imája” (1. kép).<sup>9</sup> A győrivel szoros kapcsolatban álló komáromi rác közösséghez köthető a révkomáromi (Komárno, Szlovákia) Istenszülő bevezetése a templomba címünnepű ortodox templom Megváltó (2. kép), illetve Istenszülő a Gyermekekkel ikonja (3. kép), melyek szintén az 1660-as évekből, de talán más mestertől származnak.<sup>10</sup> A Krisztus-iko-

<sup>8</sup> Erről bővebben: 1995:218–237.

<sup>9</sup> Давидов, i. m., 25, 147. Attribúciójához l. Петковић, i. m., 144. Nagy, Márta, *Ikonfestészet Magyarországon*, Debrecen, 2000, 29–30.

<sup>10</sup> A templom eredetileg a Budai Szerb Püspökség joghatósága alá tartozott, majd a második világháború után – máig tisztázatlan jogi úton – előbb a Dunamenti Múzeum, majd a Cseh-Szlovák Ortodox Egyház kezelésébe került. A révkomáromi az ipeki patriarchátus (1346–1766) legészakibb és egyik legrégebbi egyházközsége volt. Itt maradt fenn a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye legkorábbi egyházközségi pecsétje (1511) és egyházközségi dokumentuma, a *Protocollum* is, melyet 1659-től vezettek.



4. kép – Hodigitria Istenszűlő, ikon, XVII. század második fele, ortodox templom, Révkomárom (Komárom)

non található donációs felirat szintén Monaszterly Péter áldozatkészségét tanúsítja.<sup>11</sup> A komáromi templom őriz még egy hasonló korú, bár stílusában kevésbé kifinomult Hodigitria-ikont, mely utólag kapott szép rokokó keretet, s bizonyára ekkor került mai helyére, a proskomidia fölé.<sup>12</sup> (4. kép)

A győri és komáromi ikonok északi megrendelőik ellenére a 17. század második felének szerbiai művészetébe illeszkednek. S noha attribúciójuk még számos megválaszolatlan kérdést tartogat, az eddigi kutatás a középkori szerb hagyományok mellett a krétai eredetű, 16. századi áthoszi festészet hatását vélte bennük felfedezni, ami a 17. századi szerb művészetre általában is igaz.<sup>13</sup> Az áthoszi művészet hatása Thesszaloniki környékére, Görögország északi területeire, de a környező szlávok

lakta vidékekre is kiterjedt, s például a szerzetesek rendszeres adománygyűjtő körútjai révén egészen távoli, ortodox-lakta vidékekig is eljutott. Komárom erős kapcsolatai az Óhazával, a Balkánnal az általában évente „szerződttet” vándor-szerzeteslapokon keresztül is megnyilvánul.<sup>14</sup> A komáromi ortodox közösség és Áthosz élő kapcsolatának egyik fennmaradt tárgyi bizonyítéka az 1693-ra datált ún. komáromi hímezett sírlepel, mely az áthoszi Makariosz ieromonach igen színvonalas alkotása.<sup>15</sup> Alkotója hilandari

<sup>11</sup> A feliratot közli: Давидов, 1990. 117. Érdemes hozzátenni, hogy a komáromi egyházközség *Protocolluma* megemlíti, hogy 1668-ban egy festőtől három ikont vásárolt az egyház. Szintén itt maradt fenn egy adat 1686-ból egy „kis ikonosztázionról, csókoló ikonnal”, amely vélhetően egy proskinitáriumot, esetleg az Istenszűlő-trónust takarhatja. Erről: Грујић, Радослав, *Духовни живот*, in Поповић, Душан Ј. (ред.), *Војводина I.*, Нови Сад, 1939, 330–414., 401.; vö. Давидов, Динко, *Споменици Будимске епархије*, Београд, 1990, 115. A komáromi templom szentélyében található még egy, alighanem a XVII. század végén festett Istenszűlő-ikon is, erről l. Давидов, 1990, 117.

<sup>12</sup> Давидов, 1990, 117.

<sup>13</sup> Uo., 116.

<sup>14</sup> A Habsburg Birodalom területén élő szerbek áldozatkészségéről óhazájuk, Áthosz (a hilandari monostor) és a Szentföld szent helyei iránt l. Медаковић, Дејан, *Манастир Хиландар у XVIII веку*, in: уо, *Трагом српског барока*, Нови Сад, 1976, 77–79.; Фотић, Александар, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд, 2000, 225, 227, 229.; Стошић, i. m., 140.

<sup>15</sup> Петковић, i. m., 191. Давидов, 1990, 119–120. Makariosz műve a legkorábbi fennmaradt sírlepel a szerb művészetben.



szerzetes volt, aki alighanem azonos azzal a szerzetespappal, aki 1673-ban is kimutatható volt Komáromban.<sup>16</sup>

A korszak ikonterméséből a szintén középkori alapítású ráckevei egykori monostortemplomban maradtak fenn emlékek. Fontos, de meglehetősen archaikus emlék a XVII. század második feléből a templom hajdani ikonosztázionjának magas művészeti értéket képviselő Krisztus-ikonja, melyet Dinko Davidov Áthoszról érkezett művésznek tulajdonít.<sup>17</sup> Az áthoszi művészeti hatások közvetlenebbé válását Davidov Kirill budai püspök (1668–1680) személyéhez köti, aki áthoszi szerzetesként került a budai egyházmegye élére.<sup>18</sup>

A ráckevei templom másik korai emléke, az Istenszüdő-trónon álló Hodigitria-ikon pedig az 1660-as győri–komáromi ikonokkal mutat stílusközösséget<sup>19</sup> (5. kép).

A nagy bevándorlást követő időszak emlékei közül a legkorábbi, s egyben a korszak szerb ún. protobarokk művészetének fő emléke – a korban még mindig szokatlan módon név szerint ismert festő – Ostoja Mrkojević a bajai szerb templomból előkerült triptychonja 1692-ből.<sup>20</sup> Nyitott állapotában a Deésziszt ábrázolja, melyet arkangyalok egészítenek ki, középen a trónuson a főpapi öltözetben ábrázolt Krisztus, csukott állapotában pedig a négy evangélista mellképe, illetve a Nap és a Hold szimbolikus alakjai jelennek meg rajta. A szerb művészettörténeti kutatásban régóta meghatározó nézet, hogy e mű dokumentálja a nagy bevándorlás következtében, a pátriárka körének, a teljes szerzetesközösségeknek északra településével bekövetkezett művészeti hanyatlást, színvonalesést.<sup>21</sup> Ostoja Mrkojević, a szlavóniai Lepavina-kolostor ieromonachja, Geraszim megbízásából készítette e fő művét, melyen talányos módon Črnojevićként írta magát alá (a Mrkojević tulajdonképp szinonimája a Čarnojević családnévnek, mivel a szótöben egyik esetben a 'mrko', másik eset-



5. kép – Hodigitria Istenszüdő, ikon, 1660 körül, Szerb templom, Ráckeve

<sup>16</sup> Фотић, i. m., 431.

<sup>17</sup> Давидов, 1973, 27, 148.

<sup>18</sup> Давидов, 1990, 49–51.

<sup>19</sup> Давидов, 1973, 26, 148.

<sup>20</sup> A festő működéséről l. még: Милеуснић, Слободан, *Сликар Остоја Мркојевић и његова иконописачка дела*, Зборник за ликовне уметности Матица српске 21 (1985), 353–368.; Стошић, i. m., 143–145. Vö. Nagy, i. m., 45–47.

<sup>21</sup> Pl. Петковић, i. m., 187.



6. kép – Georgiosz zógráfosz: Lázár feltámasztása, ikon, XVII. század vége, ortodox templom, Révkomárom (Komárno)

ben a szinonim, „sötét, fekete” jelentésű ‘crno/čarno’ jelenik meg).<sup>22</sup> Máig kérdés, hogy a festőt rokoni szálak fűzték-e a pátriárkához. A kutatásban az is felmerült, hogy a szlávóniai régióban működő Ostoja így kívánta hangsúlyozni, hogy a kivándorlásban sorsközösséget vállalt egyháza fejével, aki egyébként egy évvel a mű keletkezése után meg is fordult a márcsai egyházmegyében található kolostorban.<sup>23</sup> Bár a legutóbbi szakirodalomban Ljiljana Stosić kiemeli Ostoja művének a korszak szerb miniatúrafestészetével, illetve fametszeteivel mutatott stílusrokonságát, hangsúlyozva az ábrázolásmód magándevócióhoz illeszkedő közvetlenségét, keresetlenségét, a lepavina triptychon mégis meglehetősen archaikus, rusztikus alkotásnak tűnik a mai szemlélő számára.<sup>24</sup>

Az 1690 utáni magyarországi szerb ikonfestészetre – ahogy a szerb művészetre általában is – még sokáig, egészen a XVIII. század második feléig a kevésbé képzett balkáni vándorfestők művészete volt a jellemző, mely a köztudatba ún. zógráf-festészetként került be.<sup>25</sup> Ez a terminus, mely a görög festő szó szlávosan megrövidült elnevezéséből ered, alapvetően azokra az anonim balkáni mesterek által festett, a bizánci hagyományokhoz ragaszkodó, de leggyakrabban átlagos vagy annál alacsonyabb művészi színvonalú ikonokra értendő, amelyeket IV. Arsenije Jovanović Šakabenta pátriárka 1743-ban híres „körlevelében” betiltott, utat engedve ezzel az ukrán mintájú nyugatias barokk művészeti formák meggyökeresedésének a szerb művészetben.<sup>26</sup> Meg kell azonban jegyezni, hogy a korszak hazai emlékanyagának éppen a jelen dolgozatban tárgyalt alkotásai felette vannak ennek a mai értelmében – s a történetét ismerve nem meglepő módon – lekicsinylő stíluskategóriának.

A kevésbé ismert, kutatott hazai emlékek közül a révkomáromi ortodox templom páratlanul gazdag kincstára őriz néhány korai, a XVII–XVIII. század

<sup>22</sup> Vö. Милеуснић, i. m., 353–355.

<sup>23</sup> Стошић, i. m., 143.

<sup>24</sup> Стошић, i. m., 143.

<sup>25</sup> Bővebben a kérdéshez l.: Коларић, Миодраг, *Модернизација српског сликарства у раздобљу зографа и молера*, Зборник Матице српске. Серија друштвених наука 8 (1954) 87–96. 88.; Медаковић, Дејан, *Српска уметност у XVIII веку*, Београд, 1980, 3–15.; Давидов, Динко, *Иконе српских зографа XVIII века*, Каталог изложбе у Галерији САНУ, Београд, 1977, 7–18.; Davidov, i. m., 93–95.

<sup>26</sup> A körlevél történetéhez, értelmezéséhez további irodalmat l. Стошић, i. m., 47. 70. lábj.

fordulóján keletkezett ikont.<sup>27</sup> Ezek közül Dinko Davidov, akinek a magyarországi szerb emlékanyag első szisztematikus feldolgozását köszönhetjük, a XVII. századra tette a *Krisztus születése-*, a *Pünkösöd-*,<sup>28</sup> illetve a *Krisztus mennybemenetele*-ikont.<sup>29</sup> A „Georgiosz zógráf” által szignált Lázár feltámasztása-ikon esetében Davidov a XVIII. század közepi keltezését javasolta,<sup>30</sup> bár ezúttal a Nagy Márta által is fenntartott XVII. század végi datálás tűnik helyénvalóbbnak<sup>31</sup> (6. kép).

E komáromi ikonok közül azonban egyértelműen kitűnik kvalitásával és ikonográfiai újszerűségével két, eddig publikálatlan ikon, amelyek művészi színvonaluk ellenére érdekes módon nem kerültek eddig be a szakmai köztudatba. Bár Davidov a *Szent Mandyliont*, tehát Krisztus nem kézzel festett kendő-képmását mutató ikont a XVIII. század elejére (7. kép),<sup>32</sup> a vele nyilvánvaló stílusazonosságot mutató *Szent Demeter* nagyvértanú-ikont pedig a század első felére keltezte, az alábbiakban kifejtendő érvek talán meggyőzőek lehetnek a két emlék korábbi, 1700 körüli datálása mellett<sup>33</sup> (8. kép). Az ikonok közel azonos méretük alapján eredetileg is összetartozhattak, esetleg egy sorozat részeit képezhették.<sup>34</sup>

A *Szent Demeter* és a *Mandyliion* ikon alkotta emlékcsoportot egy harmadik, nem komáromi emlék helyezi új megvilágításba. Ez a harmadik mű, az *Istenszülő, az Életadó* forrás-ikon a komáromi szerb egyházközséggel szoros kapcsolatban álló győri ortodox templomból került a szentendrei múzeumba

<sup>27</sup> Bár nincs erre vonatkozó adatunk, az ikonosztázion 1660-ból származó alapképeiből kiindulva feltételezzük, hogy a templom többi, a XVII. sz. végére datálható ikonja is komáromi vonatkozású (keletkezésű vagy megrendelésű), illetve esetleg a Komárom fillájaként működő Győri Ortodox Egyházközséghez köthető. Korai datálása miatt a gazdag komáromi emlékanyag kiemelkedő értéket képvisel a régióban. A komáromi templomban fennmaradt műtárgyak és történeti források egyébként már meglepően korán tudományos érdeklődés tárgyává lettek. Az 1880-as években Vitkovits Gábor (Gavrilo Vitković, 1827–1902), a Szerb Tudós Társaság tagjának kutatómunkája és gyűjtése révén értékes források (régí kéziratok, nyomtatott könyvek, okiratok, kiváltságlevelek a Mátyás-kortól I. Lipót koráig) és történeti emlékek (a dunai hajóhad volt tagjainak zászlói) kerültek Belgrádba, melyekről Vitkovits publikációkat is közölt, pl. Витковић, Гаврило, *Прошлост, установа и споменици угарских краљевих шајкаша*, Гласник СУД 67 (Београд, 1887), 1–89. Vö. Давидов, 1990, 105–125. 323.; A komáromi emlékanyag „többségi” recepcióját mutatja, hogy egy része – mint a történelmi Magyarország büszkesége – szerepelt az 1873-as bécsi, majd az 1900-as párizsi világkiállításon, illetve az 1896-os budapesti millenniumi kiállítás szerb szekciójában is (Radovanović, Bojan, *Pravoslavny kostol v Komárne*, Komárno, 1995, 16–19.).

<sup>28</sup> Давидов, 1990, 117.

<sup>29</sup> Давидов, 1990, 325. Vö. Nagy, i. m., 41.

<sup>30</sup> Давидов, 1990, 325.

<sup>31</sup> Nagy, i. m., 39. Vö. Nagy, Márta: *Georgiosz zograf ikonjai a komáromi szerb templomban*, Limes (Komárom-Esztergom Megyei Tudományos Szemle) 4 (1992) 19–28., 21–23.

<sup>32</sup> 29,4×25,7 cm, fa, tempera, szignó és évszám nélkül

<sup>33</sup> 29,1×25 cm, fa, tempera, szignó és évszám nélkül

<sup>34</sup> Egyébként bizonytalan provenienciájuk, funkciójuk, négyzetet közelítő arányuk is közös jegyük.



7. kép – A Szent Mandylion („Nem kézzel festett Megváltó”), ikon, 1700 körül, ortodox templom, Révkomárom (Komárom)



8. kép – Szent Demeter nagyvértanú, ikon, 1700 körül, ortodox templom, Révkomárom (Komárom)

(9. kép).<sup>35</sup> Az ikonográfiai szempontból rendkívül érdekes, egyedi megoldást mutató győri *Életadó* forrás-ikon legközelebbi ikonográfiai párhuzama az I. Lipót császár votívportróját is magában foglaló, nagyszabású és szintén egyedi kompozíciójú ún. *Sammelikone* (Bécs, Kunsthistorisches Museum), melynek központi ábrázolásán az *Életadó* forrás vize a Habsburg császári párt táplálja (10. kép).<sup>36</sup> A komáromi ikonokhoz tehát a győri *Istenszülő*-ikon által kapcsolódó „császári ikon” szolgálhat leginkább érvként a vizsgált emlékcsoport 1700 körüli datálásához. Megjegyzendő, hogy a – a jövő kutatása számára még feladatot jelentő – bécsi ikon egyben akár rávilágíthatna a magyarországi emlékek „történelmi jelentőségére” is.<sup>37</sup>

Már a győri ikon ikonográfiai vizsgálata során nyilvánvalóvá vált, hogy külön tanulmányt érdemelne az emlék stílusjegyeinek tárgyalása is, beleértve a stílusában megdöbbentően közel álló, alighanem azonos kéztől származó két komáromi ikont, azaz az így kirajzolódó emlékcsoportot is. Az ikonok közös stílusjegyei közül talán legfeltűnőbb a dicsfények ékkövet utánzó virágdíszes kitöltése, szegélyének gyöngysort imitáló plasztikus pontsora. Említést érdemelnek továbbá azok a nyilvánvalóan a közvetlen nyugati (eredetét tekintve

<sup>35</sup> Fa, tempera, 59,5×53,5 cm, a festett felület 42,5×32 cm

<sup>36</sup> Golub, Xénia, *A győri „Istenszülő az Életadó forrás”-ikon: egy magyarországi posztbizánci emlék ikonográfiájához*, Művészettörténeti Értesítő LXI/1., Budapest, 2012, 33–49.

<sup>37</sup> A bécsi és a győri ikon közötti párhuzamról I. Μανόλης Χατζηδάκης, *Περί Σχολής Κωνσταντινοπόλεως ολίγα*, Αρχαιολογικών Δελτίων 27 (1972) I. 121–137., 131.; Kreidl-Papadopoulou, Karoline, *Die Ikone der Muttergottes „Zoodóchos Pigí” im Kloster der Elisabethinen in Wien*, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 30/31 (1977–1978) 225–236., 234.



9. kép Istenszülő, az Életadó Forrás, ikon a győri ortodox templomból, 1700 körül, Szerb Egyházi Múzeum, Szentendre



10. kép Istenszülő, az Életadó Forrás („Sammelikone”), 1676 és 1705 között, Kunsthistorisches Museum, Bécs (Kreidl-Papadopoulos 1977/1978 nyomán)

alighanem itáliai reneszánsz) hatásra utaló stílusjegyek, melyek a posztbizánci ikonfestészetben csak a legnagyobb művészeti központokban (Velence, Átoshz, Moszkva, Kijev) kaphattak ilyen merész hangsúlyt. Ilyen mindenképp a klasszikus arányok előnyben részesítése, a már-már az antik szépségesszményt idéző figurák (a Mandyliont tartó angyalok, Szt. Demeter és lova, illetve a győri ikonon az angyalok esetében). A *Mandylion*-ikon és a győri *Életadó Forrás* között nyilvánvaló párhuzam az ortodox képfelfogástól idegen, természetű növények, virágok első látásra meglehetősen öncélú ábrázolása.

Az arcok, különösen a győri Istenszülő arcával (méretéből adódóan is) inkább összevethető Megváltó-arc kialakítása, ecsetkezelése olyannyira közel viszi a három ikont egymáshoz, hogy a mesterazonosság kérdése is joggal vetődik fel. S noha a kompozíciók alapvetően különböznek abban, hogy a *Szent Demeter*-ikon mozgalmas, hangsúlyozottan narratív jellegű ábrázolás, míg a *Mandylion* és a győri *Életadó forrás* kultusképnek inkább megfelelően statikus kompozíciót mutat, néhány másodlagos ikonográfiai elemük egyezik: ilyen például a felhőívek megoldása, az arany háttér csillagokkal való díszítése.

A *Mandylion* ikonját ugyanebből a szempontból vizsgálva viszont abban a felismerésben lehet részünk, hogy a fenti elemeken túl, az Atyaisten, továbbá a galamb és a szeráfok alakja – kis változtatásokkal – nem a győri, hanem a bécsi *Lipót*-ikonon köszön vissza. A *Lipót*-ikonon visszatérő elemek logikája is hasonló: az ikon főtémáját egészítik ki a Szentháromság ábrázolásával. A hasonlóság azonban túlmutat a motivikus és koncepcionális egyezésen, hiszen az említett motívumok egymáshoz nagyon közeli vizuális formát is kaptak. A bécsi *Lipót*-ikonon tehát, mind a győri *Életadó forrás*, mind pedig a komáromi *Man-*

*dylion* bizonyos elemei visszaköszönnek, amiből a három (a Demeter-ikonnal együtt négy) ikon még szorosabb összetartozására következtethetünk.

Érdemes továbbá kiemelni, hogy mind a *Demeter*-ikon, mind pedig a *Mandylyion*-ikon ugyanis – a győri ikonhoz hasonlóan – ikonográfiai szempontból is igen egyedi alkotásnak tűnik a hagyományos kompozíciókat kiegészítő, járulékos motívumaik alapján. Demeter ikonján ilyen a lovas harcos mellett feltűnő Kiprianosz püspök álló alakja vagy a városfalakon belüli jelenetek összevonása (az óriás gladiátor legyőzésére igyekvő tanítvány, Nesztor megáldása, illetve a skorpió-csoda, melynek „következménye”, hogy Demeter megkapja az angyaltól a koronát).<sup>38</sup> A *Mandylyion*-ikonon hasonlóan szokatlan elem a *sudarium* körül a képmező alsó harmadában megjelenő virágos mező, a szeráfok és a Szentháromság motívuma.<sup>39</sup> E hagyományos formát mutató, de az egyes kompozíciókon belül igen szokatlan képi elemek a két komáromi ikont is eleven, újító szellemű és a kor hazai, dominánsan zógráf festészetéből messze kiemelkedő alkotásokká avatják.

A győri–komáromi ikonok és a bécsi ikon mestere tehát nagyon hasonló, de a környezetében nem általános forma- és stíluskészlettel dolgozott, azaz nem zárható ki, sőt valószínűnek látszik kapcsolatuk aktív, élő volta, esetleg kölcsönössége. Felvetődik a kérdés, vajon a fenti felismerések elegendő bizonyítékai-e egy a XVII. század végén a Duna felső szakaszán, Győr–Komárom–Bécs háromszögében működő, önálló mesterkör, műhely létezésének?

A győri–komáromi ikonok és a bécsi ikon közötti formai egyezések mindegyesre arra utalnak, hogy a császárváros és a két, stratégiai szempontból is fontos, ortodoxok által is lakott dunántúli város nemcsak politikai, de élő művészeti kontaktusban is állt. A fenti posztbizánci táblaképek tehát művészeti dokumentumai Nyugat és Kelet interakciójának, amely 1700 körül hazánk területén, az Észak-Dunántúl régiójában ezek szerint nagyon is aktuális volt. Az emlékek stílusának pontosabb meghatározása további elemzés tárgyát kell képezze, ahogy az emlékcsoport háttérét jelentő történelmi kapcsolatrendszer feltárása is újabb, értékes ismeretekkel szolgálhat számunkra.

Ebben fontos momentum lehet a komáromi „rácok” szerepének tisztázása a Habsburg–ortodox interakcióban a XVII. század második felében. Alapvető forrás e tekintetben a komáromi egyházközség 1659-től vezetett *Protocoluma*, mely beszámol a komáromi kereskedők Bécsset és a Balkánt összekötő kereskedelmi útjairól, számos bejegyzést tartalmaz az északi szerbek és az áthoszi szerb kolostor, Hilandar, valamint a moldvai fejedelemség élénk egyházi kapcsolatáról. Ismeretes, hogy III. Arsenije pátriárka 1687-ben járt Komá-

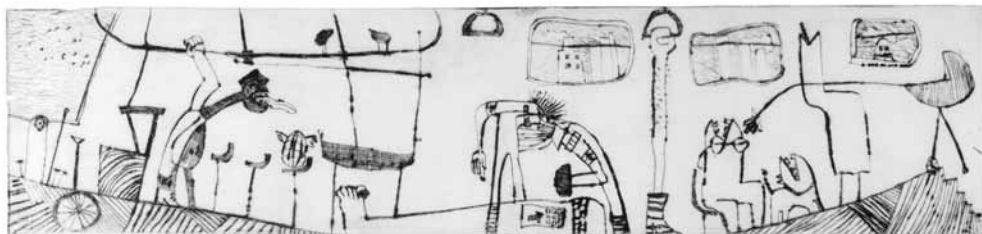
<sup>38</sup> Szent Demeter ikonográfijáról a bizánci művészetben I. Walter, Christopher, *The Warrior Saints in Byzantine art and Tradition*, London, 2003. Magyar emlékeiről: Terdik Szilveszter, *Szent Demeter a művészetben*, in: *Szent Demeter Magyarország elfeledett védőszentje*, szerk. Tóth Péter, Budapest, 2007, 158–205.

<sup>39</sup> A *Mandylyion* posztbizánci ábrázolásaihoz I. Пејић, Светлана, *Мандилион у послевизантијској уметности*, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 34/35. (2003), 73–94.; Puskás Bernadett, *A nem kézzel festett Krisztus-arc ábrázolások és a Kárpáti régió középkori ikonfestésze*, *Athanasiana* 20 (2005), 49–59. Az Akheioiopolitónról általában I. Belting, Hans, *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*, Budapest, 2000, 216–234.

romban, majd 1689 ősztől egy éven át itt lakott, s innen tárgyalt az Udvarral. Az évszázadok óta e területen élő híres komáromi szerbek szerepe a Bécs és a pátriárka közötti diplomáciai kapcsolat megteremtésében természetesnek bizonyult. A pátriárka Földvári Ádám komáromi szerb nemesst bízta meg a szerbek érdekképviseletével az I. Lipóthoz induló delegációban. 1690–1691-ben pedig az osztrák seregek egyik vezetője, a szintén komáromi Jovan Monasterlija látta vendégül a pátriárkát a városban.<sup>40</sup> A komáromi szerb nemesek – sajkás „obervajdák”, ezredesek – hűséges alattvalók voltak, a XVII. század közepéről származó portréik, címereik és zászlóik is azt bizonyítják, hogy míg egyházművészeti megrendeléseikben fontosnak tartották az ortodox hagyományokhoz való ragaszkodást, a heraldikai-reprezentációs tárgyaikban igazodtak a Birodalomban élő udvari szokásokhoz.<sup>41</sup>

<sup>40</sup> Erről a korábbi irodalommal I. Давидов, 1990, 121–125. A történelmi háttérről bővebben I. Чакић, Стефан, *Велика Сеоба Срба 1689/90 и патријарх Арсеније Црнојевић*, Нови Сад, 1990. Az egyházfő kapcsolata a Monaszterly-családdal mindvégig megmaradt, bár bizonyára számos nézeteltérést átélt. A hazai görög katolikus történetírásban régóta ismert tény, hogy Monasztelli Demeter komáromi rác pap I. Lipót kinevezése nyomán előbb Szatmár–Szabolcs, Bereg, Ugocsa és Ung vármegyék „főmoderátora”, majd szatmári főesperes lett. Erről újabban I. Véghseő Tamás, „...mint igaz egyházi ember”. *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza, 2011, 99–101.

<sup>41</sup> Ehhez lásd: Давидов, 1990, 112–113.



GYURITY MILÁN

VIGYÁZZANAK, AZ AJTÓK ZÁRÓDNAK!

## „Hidat képezünk, közösséget építünk”

A szélesebb közönség felé nyitás jegyében szervezi idei rendezvényeit a Magyarországi Szerb Kulturális és Dokumentációs Központ, melynek programkínálatában ugyanúgy helyet kapnak a színházi előadások, a szerb játékfilmvetítések, a fotó- és képzőművészeti kiállítások, mint a világzenei vagy folklórestek. Gyurity Milán, a Szerb Kulturális Központ igazgatója szerint céljuk, hogy az események által betekintést nyújtsanak a magyarországi szerbek mindennapjaiba, hagyományaiba, és hidat képezve a magyar és a szerb kultúra között, valódi közösséget építsenek.

– *Milyen céllal alakult meg annak idején a Szerb Kulturális Központ? Hogyan nőtt ki magát?*

– A 2003-ban alapított Magyarországi Szerb Kulturális és Dokumentációs Központ hatalmas fejlődésen ment keresztül több mint tízéves működése során: eleinte az intézmény nem foglalkozott programszervezéssel, csupán a magyarországi szerb közösség által helyi szinten megrendezett programoknak biztosított pénzügyi háttérrel, azzal viszont, hogy saját helyiséget kapott, kezdetét vehette a szervezőtevékenység is. 2012 februárja óta a Nagymező utca 49.-ben napi szintű, rendszeres nyitva tartással, a világhírű szerb vendéglátás jegyében várjuk a látogatókat egy jó kávéra vagy beszélgetésre, közben pedig az időszakos kiállításainkat is megtekinthetik. Azonkívül pedig hétköznap estként és hétvégente tematikus programokat, eseményeket szervezünk.

A magyarországi szerbek kultúrájának és hagyományainak bemutatása mellett a kezdetektől fogva arra törekedtünk, hogy helyet biztosítsunk a szerb kortárs művészet képviselőinek is. A cél mindenképp az építkezés, a jövő generációjának kulturális nevelése, így programjaink nagy részével a fiatalokat és a gyermekeket is megszólítjuk – rajtuk áll ugyanis ennek a közösségnek a jövője.

– *Milyen érdekességekkel várják a közösséget?*

– Megkezdte működését a szerb filmklub, melynek keretein belül – feliratozás segítségével – a magyar mozikedvelők számára eddig sosem látott szerb filmművészeti alkotásokat mutatunk be havonta több alkalommal. Minden évben megrendezzük a hagyományos Gyermekszínjátszó Műhelyek Találkozóját. A folyamatosan bővülő programkínálatról a honlapunkon tájékozódhatnak az érdeklődők.

– *Egyik legnépszerűbb programjuk, a Szerb Kultúra Hónapja egyedülálló kezdeményezés. Miről van szó pontosan?*

– A rendezvény idén szeptemberben rendeztük meg ötödik alkalommal, különlegessége pedig, hogy egy egy hónapon keresztül Magyarország egész területére szervezünk kulturális programokat, melyek során nemcsak a magyarországi, hanem az egyetemes szerb kultúrát próbáljuk bemutatni, egyszerre hagyományőrző és kortárs szellemben. Ez kezdetben egyedülálló kezdemé-



nyezés volt, mára azonban már több régióbeli és tengerentúli ország szentel egy egész hónapot a szerb kultúrának.

– *Miért lehet érdekes a Szerb Kulturális Központ tevékenysége a magyar közönség számára?*

– Olyan, a magyarországi szerbeket bemutató programokat szervezünk, melyek által jobban megismerhetik azokat az embereket, akik évszázadok óta mellettük élnek, részesei a helyi kultúrának, mégis más hagyományokat követve élik mindennapjaikat. A szerb kultúra azon szegmenseit kívánjuk bemutatni, amelyek könnyen érthetőek anélkül, hogy valaki beszélné a nyelvet. Ezenkívül Szerbia idegenforgalmi közösségével karöltve olyan programokat szervezünk, melyek által megismerhetik egy ország természeti szépségeit, idegenforgalmi lehetőségeit. Így, az együttműködésnek köszönhetően, Szerbia könnyűzenei fesztiváljait és kulturális rendezvényeit is népszerűsítjük.

– *Milyen célokat tűztek ki a jövőre vonatkozóan?*

– Szeretnénk minél több emberrel megismertetni a Nagymező utcai közösségi terünket, és elérni, hogy egy vegyes és mindenekelőtt nagyon nyüzsgő látogatói kör alakuljon ki. A Magyarországon élő szerbek már ismerik a helyet, és rendszeresen látogatják is, de jó lenne, ha a kultúránk iránt érdeklődő magyar közönség is számolna azzal, hogy itt mindig történik valami érdekes. Szeretnénk bekapcsolódni a főváros által szervezett kulturális projektekbe is, kevés ember tudja ugyanis, hogy ez a két kultúra mennyire egymásba van fonódva, már évszázadok óta. Illetve, mivel nagyon szoros, több évre visszanyúló együttműködést ápolunk több magyarországi és szerbiai kulturális intézménnyel, hidat képeznénk a két ország között.

(Forrás: Magyarországi Szerb Kulturális és Dokumentációs Központ)



# Sosem bújtam bőrruhába

(Sztevanovity Zoránnal Jávorszki Béla Szilárd beszélget)

Lassan már hagyomány: Zorán tavasszal turnézni indul. Idén sincs más-ként. Két fellépés között nem csak ennek részleteiről kérdeztük a népszerű előadóművészt.

Idő kell, amíg a dalok beérnek, amíg megszeretik őket, amíg átmennek a köztudatba – magyarázza Zorán. – A mostani körúton a megszokottnál több új nótát éneklek.

– *Az utóbbi években elég stabil kísé-  
rőcsapatot sikerült magad köré szerve-  
vezni. Holott ebben a zenekarban  
több generáció muzsikál együtt, rá-  
adásul néhányan – Szabó Tamás, Si-  
peki Zoltán, Horváth Kornél – egészen  
más zenei világból érkeztek.*

– Mindannyian profi zenészek, egyaránt otthonosan mozognak a különböző műfajokban, jóllehet a szájharmonikás Szabó Tamást sokan valóban a bluesból ismerik, Sipeki Zoltán a keményebb rockvonalból érkezett, Horváth Kornélt pedig inkább jazzmuzsikussal dolgozott sokat. A látogatás ellenére nem áll olyan messze egymástól a mi zenei világunk, ők ugyanúgy szeretik ezt a fajta zenét, mint én. Ez a kilenc muzsikos azonban nem csak zenei, hanem emberi szempontból is csapattá érett össze. Igaz, csak különböző alkalmakra összeálló társulásról van szó, de nyugodt szívvel mondhatom: alig várjuk, hogy együtt turnéra indulhassunk. És az esti koncertek után nem válnak szét újtjaink.

– *Presser és Dusán, az elmaradhatatlan szerzőtársak. Ha úgy nézzük, rendre mások dalait éneked.*

– Jóllehet a szerző általában valóban nem én vagyok, de Presser

és Dusán a közösen eltöltött hosszú együttlét miatt pontosan tudja, hogy milyen zenei és szövegvilág áll közel hozzám. Gyakorlatilag rám szabják a dalokat. Személyes hangú vallomások, érzelmek és hangulatok ezek, amelyek a legteljesebb mértékben azonosak velem.

– *Korábbi lemezeiden egy-egy dal erejéig azért szerzőként is jelen voltál. Most miért nem?*

– Az új lemezre is írtam két dalt, de azok kihullottak a végső rostán. Úgy éreztem, nem elég jók ahhoz, hogy felkerüljenek rá. Éppen a magammal szembeni igényesség diktálta ezt, lassan egy nagylemeznyi saját anyagom fekszik az asztalfiókban.

– *Kurrens albumod felvétele idején az egyik, később Több mint fél-száz év címmel megjelent dal összes munkafázisát feltetted a saját honlapodra. Honnan e különös ötlet?*

– Sokan sokszor találgatták már, hogyan születnek ezek a dalok, Ezért tettem fel a hangszerelés különböző fázisait. Ezeket bárki bármikor meghallgathatta, és így egy új dal születését nyomon követhette. Büszkén mondhatom: több tízezren voltak rá kíváncsiak, Kanadától Szingapúrig, nagy valószínűséggel az ott élő magyarok.

– *Harmincöt éve vagy a pályán, huszonkét éve szólista. Életműved legfontosabb jellemzője talán az állandóság. Több mint két évtizede képviseled azt stílust, amely már akkor, 1976-ban sem számított divatosnak. Ez lenne a siker titka?*

– A titok – ha egyáltalán van ilyen – talán abban rejlik, hogy igazán sosem akartam más lenni, mint amilyen va-

gyok. Nem játszottam el tőlem idegen szerepeket, nem bújtam bőrruhába, nem vettem fel baseball-sapkát, nem akartam a világot naponta megváltani, az éppen aktuális tinilányok bálványa lenni.

– *Azt mondod, önmagad adod. Holott az öcséd, Dusán is azt írta: jó lenne, ha tudná, milyen ember a bátyja.*

– Valamennyien ezerarcúak vagyunk, hogy ebből ki mit vesz észre, kit melyik oldalunk ragadja meg, egyénenként változó. Egy dolog azonban biztos: nagyon kevesek lehetnek azok, akik félreismertek. Ha több arcom is van, azért még mindegyik én vagyok.

– *Dusán azt is mondta: tudatos sikercsináló vagy. Hozzá még egocentrikus is.*

– Sok mindenben vagyok tudatos, ez igaz, de rengeteg döntést bízok az ösztöneimre. Az intuíció sokszor sokkal megbízhatóbb, mint a racionalitás. Hogy egocentrikus is lennék? Nem tudom. Valahol minden művész az egy kicsit. Ha valaki színpadra áll, már eleve szorult bele egyfajta exhibicionizmus. Anélkül nem megy. Aki mást mond, hazudik. Legfeljebb annak mértéke lehet változó.

– *Feltétlen tiszteletre méltó, ahogy habitusodban, zenei világodban húsz éve következetesen önmagad vagy. Ugyanakkor például szemüveget csak pár éve hordasz, holott legalább tizenöt évvel korábban szükséged lett volna rá. Ezen a területen miért nem vállalod önmagad?*

– Az ember gyarló, én sem vagyok kivétel. A szemüveg felvétele mindenestre komoly imázsváltást jelentett. Nem attól féltem ugyan, hogy emiatt sokan elfordulnak tőlem, de mégis halogattam a dolgot. Akárcsak a magánéletben. Amikor azonban a koncertek közben kezdtem rosszul látni, hogy kiknek játszom, felvettem a szemüveget. Egyébként szerintem nem túl szerencsés szembe állítani a szakmai következeteséget és az emberi gyengeségeket. Mint tudjuk, e kettő elég jól megfér egymással.

– *És ez a végtelen nyugalom? A plakátokon és lemezborítókön az a végtelen szomorú tekintet? Ismerőseid mondják: alapvetően vidám alkat vagy, ha pedig úgy jön ki a lépés, könnyen felcsattansz.*

– Ami a „végtelen nyugalmat” illeti, alapvetően tényleg nyugodt alkat vagyok, és ez szerintem nem áll ellentétben a hirtelen felcsattanással. Ami pedig azt a bizonyos tekintetet illeti, megint csak nem mondhatok mást: az is én vagyok. És sajnos nagyon is megvolt rá az okom. Az pedig, hogy éppen ez a fotó került a lemezborítóra és a plakátokra, azért van, mert úgy éreztem, a mostani életemre ez a hangulat a legjellemzőbb, és ezt nem akartam eltitkolni még a nyilvánosság előtt sem.

*(Tizenhat évvel ezelőtti beszélgetés rövidített változata Jávorszky Béla Szilárd honlapjáról)*

Sztevanovity Dusán

## Apám hitte

Apám hitte az otthon melegét,  
apám hitte az ünnep örömét,  
apám hitte az apja örökét  
– s úgy hiszem, ez így volt szép.

Apám hitte az első éjszakát,  
apám hitte a gyűrű aranyát,  
apám hitte a szavak igazát  
– s úgy hiszem, ez így volt szép.

Apám hitte a hőstetteket,  
apám hitte a bölcsességeket,  
apám hitte a szép verseket  
– s úgy hiszem, ez így volt szép.

Apám elhitte a hírmondók szavát,  
apám elhitte Chaplin bánatát,  
apám elhitte a folyók irányát  
– s úgy hiszem, ez így van jól.

Én is hiszek egy-két szép dologban:  
hiszek a dalban, a dalban, a dalban;  
és én hiszek a város zajában,  
és én hiszek benned s magamban,  
és én hiszek a táguló világban,  
és én hiszek a lézersugárban,  
és én hiszek a fegyver halálában,  
és én hiszek a folyóban s a hídban,  
és én hiszek, hiszek, hiszek apámban.

Zeneszerző: Presser Gábor, Zorán

Előadó: Zorán

Album: Zorán I., 1977

## Ez van

Én nem csináltam semmit, semmit nem fedeztem fel,  
 én csak tettem, amit mondtak, én csak tettem, amit kell,  
 és nem bántottam senkit, úgy, mint annyi jó gyerek  
 – talán ezért van, hogy egyfolytában csak ráfizetek.  
 Ez van.

Hogyha szerelmesek lettünk, és már csinálnánk nagyon,  
 majdnem megőrülünk, s közben sehol nincs rá alkalom;  
 tudom: harcoljunk meg érte, s lesz rá idő, mód és hely  
 – épp csak elfelejtjük addigra, hogy mi a francnak kell.  
 Ez van.

Té csak megmondod, hogy hogy lesz jó, és aztán nekem fáj,  
 ezért kérlek, többé ne segíts, ha nem nagyon muszáj,  
 mert én összezsugorultam mindig, ha a hónom alá nyúlsz,  
 és már fáraszt, hogy az én káromból te csak hasznot húzz.  
 Ez van.

Én már eszmeileg jó ideje nem táplálkozom,  
 s egyre soványabban nézek szét a szakadt polcokon;  
 bár még akad néhány konzervbeszéd, konzervigazság,  
 de a címkéken a szavatosság réges-rég lejárt.  
 Ez van.

Hogyha történt veled ilyen, vagy már láttál hasonlót,  
 kérlek, ne mondj inkább semmit,  
 ha már úgysem mondasz jót,  
 és ha nem szóltál egy szót se, akkor most már ne is ints,  
 inkább dugd a kezéd zsebre, ahol régen semmi sincs.  
 Ez van.

Ők csak megásták a gödröt, aztán ültették a fát,  
 és a gyökere volt fölül, és a földben lenn az ág.  
 Én már nem is szóltam nekik,  
 hogyan lenne jobb vagy szebb;  
 tudod, ők értenek hozzá, csupa jó nagy, jó nagy segg.  
 Ez van.

Zeneszerző: Sztevanovity Dusán  
 Előadó: Kern András  
 Album: Ez van, 1989

# Én nem megyek moziba többé

Én nem megyek moziba többé! Az egésznek véget vetek,  
és nem fogok másokért sírni, hogy énrajtam röhögjenek.  
Én nem megyek moziba többé, csak tétlenül elzsibbadok,  
a személyem semmit se számít,  
már nélkülem megírták, játszották, forgatták,  
s hiába bámulok, én itt csak hunyó vagyok.

Édes élet,  
miért vagy lassú méreg?  
Kényes lányok,  
mért vagytok ócska álmok?  
Fényes ajkak,  
miért a szívembe marnak?  
Rémes árnyak!  
Mindenkire felejtse el!

Én nem megyek moziba többé,  
mert egyforma mindegyik hős;  
míg alul van, csak benne bízom,  
de meghülyül úgyis, ha győz!  
Én nem megyek moziba többé,  
mert én soha nem nyerhetek;  
a lányok a sztárokat falják, csak azoknak vetkőznek,  
feksznek, lihegnek, vihogznak, nyihognak,  
cicáznak, nszálnak (??riszálnak?), nevetnek, szeretnek,  
én meg csak szenvedek!

Én nem megyek moziba többé! Trükkökkel szédítenek,  
s akármit megtesznek értem, hogy belőlem megéljenek.  
Én nem megyek moziba többé! A semmi a végállomás.  
A lelkeket rongyosra gyúrték az olcsó kis kalandok,  
félrevert harangok, mártír és diktátor, bíró és pankrátor,  
elhagyott szeretők, felszántott temetők,  
Mercik és tragacsok, ringyók és ripacsok, porszagú magányok, apró kis halálok.

Én nem megyek moziba többé, bár nélküle nem élhetek!  
A jegyszedők nem fognak sírni, ha a helyemre más vesz  
jegyet...

Zeneszerző: Presser Gábor  
Előadó: Kern András  
Album: Ez van, 1989

# A Szerelemnek múlnia kell

Hogy értsd, egy pohár víz mit ér,  
ahhoz hőség kell, ahhoz sivatag kell.  
Hogy lásd, egy napod mennyit ér,  
néha látnod kell, az élet hogyan fogy el.  
A lángot akkor őrzöd még,  
ha félsz, hogy ellobban, elég,  
s elveszted fényét, melegét.

Jó, mikor hisszük még:  
lehet olyan a világ, amelyet szeretnénk.  
Hidd el, a hajnal attól szép,  
hogy minden éjben ott lapul az örök sötétség.

Egy érzés mindent eltakart,  
s elhittük, mindörökké tart,  
s a Törvény nálunk dől le majd...

De jaj; a szerelemnek múlnia kell,  
s ha múlik, akkor fájni kell,  
hogy érezd, mennyit ér, míg tart, míg él.  
A szerelemnek múlnia kell,  
akkor is, ha égig emel,  
és szép, hogy mást hiszel, mert mást ígér.

Várj! A kezed ne húzd el!  
Annyi csodát idéz, amikor hozzám érsz...  
Ha sírsz, a szemed ne takard el!  
Miért titkolnánk, hogy egy kicsit nehéz?

Zeneszerző: Presser Gábor  
Előadó: Zorán  
Album: Az élet dolgai, 1991

Milosevits Péter

## London, Pomáz

(Részletek a regényből)



Milosevits Péter (Budakalász, 1952) író, irodalomtörténész. Tanulmányait szerbül és magyarul írja, míg szépirodalmi művei főleg szerb nyelven születnek, s alkalmanként saját maga készít belőlük magyar fordítást. Könyvei és írásai Magyarországon és Szerbiában jelennek meg (öt regény, egy verses- és egy novelláskötet, illetve négy tanulmánykötet és három irodalomtörténeti monográfia). Budapesten él.

Milosevits Péter regénye, melynek idei második kiadását a belgrádi könyvvásár egyik kiemelt eseményeként jegyezték, az 1990-es évek első felében íródott, s az akkori idők hangulatát tükrözi a pomázi főhős és egy londoni lány szerelmi történetében. Magyarországon éppen összeomlik a kommunista rendszer, a magyarországi délszláv közösség felbomlik, a háború közepete széthulló Jugoszláviából érkeznek a menekültek... A történelmi háttér elemei és a főhős életének mozzanatai mozaikszerűen illeszkednek egymáshoz a főhősre fókuszáló és az ő szemszögéből szóló elbeszélő előadásában.

### A láthatárt

A láthatárt eltakarta egy irdatlan hímtag.

Icsvics hanyatt fekvve hevert a Hyde Park pázsitján, s a felhőket bámulta, amikor az ügyeletes bobby elvezetett egy ősze csavarodott hippit, aki nudista strandon érezte magát, holott Londonban május elején nincs még kánikula. Icsvics ebből is látta, mi az angol hidegvér: a veterán virágygerek meg sem borzongott; peckesen ment a rendőr előtt, ritkás haja és szakála fehéren lengett, mint az esküvőn meghibbant menyasszony fátyla.

A nyugágyban sütkérező angolok jellegzetes kimértségükben rá se hederítettek a jelenetre; szemöldökét csak egy kevésbé jellegzetes házaspár vonta össze, de Icsvicsnek valami azt súgta, hogy japánok.

Orájára pillantva ráeszmélt, hogy igyekeznie kell, noha az elmúlt napok tapasztalatából tudta, hogy Twistnének nem erénye a pontosság. Icsvics viszont nem ismerte a várost, ráadásul rutintalan utazó volt. (A térképen csak úgy igazodott el, ha a valósággal megegyező irányba fordította, ám



akkor nem tudta elolvasni a fejtetőn álló betűket.)

London iránt pedig különös averziót is érzett: az angol főváros jelképezte mindazt, ami Twistnét elválasztja tőle. Ugyanakkor tudta, hogy az asszony javarészt Londonnak köszönhetően lett azzá a nővé, akihez foghatót ő sohasem ismert. Ékkőfogalatként öleli körül, de egyben fogva is tartja őt a város, és az asszony nem tud, s talán nem is akar kiszabadulni belőle. Icsvicsnek pedig annyi adatott, hogy idejőjjön látogatóba. Bámészkodni, mint a turisták. Vagy mint a gyerekek az állatkertben. Itt úgy mondják, Zoo.

## Évezredek súlyával

Évezredek súlyával a lábában, Icsvics feltört sarokkal és súlyos izomlással kászálódott ki az ágyból, komótosan – a cipőhúzást halogatva – majszolta a reggelit, majd hazatelefonált, de nem Pomázra, hanem az óbudai garzonba, melyet a Babics Baba kedvéért bérelt; a lány most ott lakik, amíg Icsvics hazatér Londonból, vagy amíg véget ér a jugó háború. Már minden tagköztársaság kivált, csak Bosznia van hátra. Hacsak be nem indul Montenegró és Koszovó is, de Icsvics ezt kizártnak tartotta.

– A házra vigyázol-e? – tudakolta, mert Babics Babát ismerve azon se csodálkozott volna, ha az óbudai tűzoltóparancsnok veszi fel a kagylót. De a Baba rutinosan ellentámadásba lendült, s London iránt érdeklődött, mint egy földrajztanárnő. Van-e ott valami poén? Például mint Velencében a gondolák.

– Hogyne. Taxik. London tele van taxival, mint a görögdinnye maggal. Olyan feketék. A buszok meg pirosak.

Az egész város piros-fekete, mint a Milan.

– Az Obrenovics?

– Majom. Nem király. Focicsapat.

Műveletlenségét leplezve, Babics Baba gyorsan másra terelte a szót. Reméli, hogy Icsvics látott azért valami érdemlegeset is a taxikon és focicsapatokon kívül. (Azt sem tudta tehát a Baba, hogy a Milan nem angol, hanem olasz klub.) Icsvics talán mégis kinyitotta a csipáját, ha már egyszer odaette a fene, ahová a Baba nem mehetett vele a nemzetközi embargó miatt érvénytelen jugó útlevelével, mire Icsvics, elhallgatva azt, hogy a Baba nem az útlevélhiány, hanem a nőfölösleg miatt nem mehetett vele Londonba, eldicsekedett a British Múzeummal.

– Feltörte a lábamat a cipő.

– Mondtam, hogy ne a vadonatúj tornacsukában menjél ilyen hosszú útra.

Icsvics megunt. Azonkívül mindjárt itt a bejárónő, neki fel kell szívdnia. Azt mondta hát összegezve a Babának, hogy a British Múzeumban sok érdekeset látott a szerbekkel kapcsolatban. Például azt, hogy a rigómezei csata másképp játszódott le, mint ahogy a szerb történelemkönyvek állítják. Itt úgy néz ki, hogy a szerbek támadták meg a törököket, de erről most nem mondhat bővebbet, mert lehallgatják a telefonját, hiszen Icsvics a magyarországi nemzetiségi tévéműsor, a *Szerb panoráma* operatőreként a nemzetközi hírszerző ügynökségek érdeklődésének fókuszában áll, mire a Baba megjegyezte, hogy ezt korábban is elmondhatta volna, hiszen ezek szerint őt is lehallgatják, ha Icsvics telefonját használja. Icsvics erre a telefonszámla várható magasságát kezdte firtatni, de a lány idegesen közbevágott:

– Ki a bánat hallgatja le a telefonodat?

– Mindenki. A mieink, a tieitek és az övéik. Az elvtársak és a testvérek, a kommunisták és a kapitalisták. Az Interpol, a KGB, a magyar rendőrség és a szerb kémelhárítás. Budapest, Belgrád, London, Pomáz.

## Brigitte Bardot aktfotója

Brigitte Bardot aktfotója az 1960-as években lázba hozta Pomáz ifjúságát.

Icsvicsék pajtájában minden este szólt a zene, magnóról vagy élőben: Csuri úr furulyán és tamburán játszott, Icsvics viharvert gitáron és köcsögökön csörömpölt, s a pomázi tizenévesek úgy jártak ide, mint a klubba.

Mindent elkövettek azért, hogy a szocializmus erkölcsileg megbukjon! Fiatalon dohányoztak, alkoholt ittak, nyugati zenét hallgattak, honi lányokat tapiztak, illegális szakirodalmat, azaz rockmagazinokat és szexlapokat olvastak.

A Bravo és a Dzsuboksz magazinon kívül, Icsvics újvidéki unokahúgának köszönhetően, eljutott a pajtába egy Playboy is, melynek címlapján Brigitte Bardot tündökölt meztelenül.

Csuri úr és Icsvics éppen a *Sárga tenger alattjárót* játszotta, amikor Bardot képe a fiúk szeme elé tárult. Csak úgy kapkodták ki egymás kezéből a jellegzetes francia idomokat, és akkori szlengeből pöröltek egymással a látahatási sorrendről.

De Icsvics is beszélt az akkori szlenget, el lehet hát képzelni, milyen szavakkal firtatta, mi legyen hát: szex vagy zene. S mivel tizenéves korában még őszinte az ember, Pomáz ifjúsága azt felelte:

– Kuss legyen, vili?

– Vagyis szex?

– Eltaláltad, észkombájn.

Icsvics erre közölte, hogy a kangörccstől szenvedőknek ott a létra.

Menjenek fel a padlásra, mert ott van az utazási iroda.

– A reisebüro. Ott ül a bíró, és rejszol.

Mint a janicsárok az egri vár falára, úgy kúsztak fel, csak sikeresebben, a pomázi kamaszok Icsvicsék padlására a pucér Brigitte Bardot fényképeivel.

Icsvics döbbenet pillantotta meg Vakilármát, aki világtalan volt és folyton kiabált. Ő is a létra körül tülekedett, mint a kiskutya, hiába lökdösték, hogy mit akar ó – nézni?

Mikor felkapaszkodtak, valaki leordított, hogy pontosan hol is van a padláson az a hely, ahol Icsvics szokott tárgyalni a reisebüroval.

Icsvics adekvát szlenge diskurzust kondicionáló verbális reflexióját elnyelte a padláson felhangzó heves szóváltás, melyet követően lángok csaptak a cserepek felé.

Ugyanis a padlás sötétjében Brigitte Bardot jellegzetes francia idomaiból nem látszott semmi. S bár akadt olyan fiú, aki emlékezetből is lihegni kezdett, zömük mégis látni szerette volna Bardot-t. Többen gyufát gyújtottak, s a széna tüzet fogott.

– Fire! – intónálta Icsvics Jimi Hendrix dalát, mint Radics Béla az Ifiparkban, amikor kigyulladt a hangfal. Radics foggal tépte a húrokat, taposta a torzító pedálját, s úgy látszott, lezuhan a közönség fejére, miközben a háta mögött lángolt a színpad, amely előtt a magyar ifjúság színe-java táncolt, míg odalenn a kaszinó mögött a szocializmus szerény fényeiben pislákoló esti Budapest tükröződött a Duna felcsillámló vizén a Lánchíd és az Erzsébet híd között ringatózva.

Pomázt Csurri úr lélekjelenléte mentette meg a tűzvésztlől; letette a tamburát, felmászott a padlásra, és bőrdzsekijével csapkodni kezdte a lángoló szénát.

Példáját követték a többiek, a fiúk levették a lányok ruháját, és azzal oltották a tüzet, melynek fényében a bugyis bakfisidomok egybemosódtak a Playboy címlapképével, amiképpen a fiúk szemében is összekeveredett az álom a valóval.

A káprázatnak Vakilárma sem tudott ellenállni.

Ő a téeszelnök lányát markolászta, s azt lihegte a fülébe:

– Brigitte Bardot, Brigitte Bardot!

## Szerelem

Szerelem dolgában Icsvics számos nyelvtani nehézséggel küszködött. Szerbül ugyanaz a szó fejezi ki a szerelmet és a szeretetet; ugyanúgy mondják azt, amiről a papok prédikálnak, és azt, amit az ágyban csinálnak (de nem a papok). (Bár a szerb papok igen: a pravoszláv pópák számára kötelező a házasság. Talán a nyáj nyugalma érdekében.) Icsvics csak a nők intelligenciájában bízhatott: nyilván rájönnek, hogy nem pusztán felebaráti szeretetből cibálja a bugyijukat.

Nagyobb gondot okozott a szavak érzelmi töltete, a szókincs holdudvara. Icsvics nyelvi lelkületében az intim testrészeket jelölő kifejezések szerbül a csecsemő- és gyermekkor érzelmi szintjén rekedtek, ezért csak a magyar nőkkel tudta verbálisan színezní a szexet, míg a szerb csajokkal némán lihegett, s ha mégis megszólalt, akkor a nándorfehérvári csatáról és a szentendrei szerb múzeum szentképeiről dorombolt.

Aztán bejött az angol.

– Hello, I love you, won't you tell me your name?

(Szia, szeretlek, elárulnád a neved?)

Ilyen művelten, egy Doors-idézetrel szólította le az angol lányt 1976 telén a Tátrában. Akkor mindössze ennyit tudott angolul, illetve még egy tucát hasonló frázist a beatzenéből. Főleg a dalok címét ismerte, mert azokat a Cseke és a Komjáthy is bemondta angolul, a magyar fordítás előtt. (Bors őrmester Árva szívek klubjának zenekara.)

A lány, akit akkor még nem hívtak Twistnének, nem lepődött meg. Tekintetét Icsvicsre emelte, s komolyan, mint akitől azt kérdezik, jobban van-e a beteg, azt felelte, igen, ő is szereti őt.

– Yes, I love you, too.

S mivel Icsvics arckifejezése elárulta angoltudásának korlátait, a lány amúgy síruhásan Icsvics nyakába ugrott, s forró csókot lehelt, kissé ügyetlenül, a füle mögé.

Icsvics pácba került, mivel egyetlen Beatles-számot sem ismert a nyakba csorgó hideg hólé dacára érzett elementáris vonzalomról, ezért műveltségi idézet nélkül átnyalábolta a nőt, aztán úgy maradt, kissé meggöngyödvé, mert érezte, hogy egész életében erre várt, s örökké erre várt volna, ha most nem következik be.

Ha nem megy fel a Tátrába, sohasem botlik bele ebbe a nőbe. A sors kezét látta ebben, hiszen véletlenül keveredett oda filmfőiskolás társaival, mert valaki lebetegedett, s már be volt fizetve a szállás. A borókapalinka alacsony árának felcsillantásával rávették, hogy jöjjön síelni, holott szánkozni is alig tudott.

Naphosszat mászkált a gerincen, közönyösen szemlélve a sílift előtt kígyózó sort. Ekkor akadt meg

a szeme a lányon, aki leplezetlen csodálkozással bámulta őt, amint a sportolási szándék legcsekélyebb jele nélkül ódöng tornacipőben a hóban, mint akinek semmi köze az egészhez. Eleinte, vallotta be a lány, civil ruhás rendőrnek nézte őt, bár furcsának találta, hogy a szocialista sítábor őrei naphosszat pálinkát vedelnek nyilvánosan.

Mert Icsvics bársonyzekeje zsebéből állandóan egy üveg boroviczka kandikált ki, és a sílift mögött, a felhőbe vesző gerincen úgy emelgette a szájához, mint angyal a harsonát. Messziről úgy tűnt, mintha a világ tetején trombitálna, közvetlenül az Isten fülébe.

Szürkületkor eltűnt a gerincről. A hegy fölött üresen tátongott az ég. A lány azt hitte, hogy a kordzakós alak elszállt a ködben.

Aztán váratlanul elébe toppant a sībüfé ajtajában:

– Hello, I love you, won't you tell me your name? – kérdezte Icsvics, a lány pedig azt felelte, hogy „yes”.

## Nem tudja elhinni

Nem tudja elhinni, mondta Icsvics, hogy Twistné tizenhét éven át nem is sejtette, mi történt valójában.

A Canal Grande partján ültek egymás vállára hajtott fejjel. Nézték a templom tükörképét a lábuk alatt csillogó vízen, s érezték a hátuk mögött tornyosuló márványkolosszus roppant tömegét és a semmibe pergett tizenhét év súlyát. Az évek súlyát és csöndjét, amelyet most is csak tétova szavakkal mertek meg-megtörni.

– No. Nothing – suttogta az asszony Icsvics nyakába. Semmit nem írt neki erről. Egyszerűen nem jött több levél, tette hozzá Twistné. Hang-

jában nem volt szemrehányás, csak valami kérgesség; az erőé, amely a tizenhét év elviseléséhez kellett.

Icsvics érezte, hogy e jól megőrzött és betemetett bánathoz képest, melynek másik fele nála van eltemetve, az útlevélsztori ostobán hangzana. Nem kapott útlevelet! Hát aztán? Jöhetett volna a dróton át, mint annyian. Vagy átúszhatta volna az Adriát, mondjuk Dubrovniknál. Itt van Velenice a szemközti parton.

Ő azonban megsértődött! Hogy-hogy nem mehet, ahová akar? Úgy tett, mint a katonaságnál, ahol rögtön az elején kimenőt kért, de a lögyakorlaton elért szerény (konkrétan nullás) eredménye miatt elutasították, ezért soha többé nem kért semmit, s tizenegy hónapig egyszer sem hagyta el a laktanyát, hogy rendes katonához méltóan körbehányja a kecskeméti főteret. De Twistné előtt ezzel sem érvelhetett; a tétek súlya nem volt összemérhető. (Az asszonynak fogalma sincs róla, mekkora a kecskeméti főtér.)

Esetleg ha elmondja, mennyire berúgott, amikor kiderült, hogy nincs útlevél. De ezt úgyszem tudná elmondani, mert neki is csak másnap mesélték a Bikában. Mindössze arra emlékezett, hogy fél óráig állt a falnak támaszkodva a Csengery utcai rendőrség előtt, melynek első emeletén Szabó Béla százados az arcába nevetett.

A tiszt jellegzetes szocialista típusú irodai íróasztal mögött ült kopszon, mint a feje fölött jellegzetesen lógó Lenin.

A százados értékeli a fiatalember humorát. (A félpuha diktatúra idején, az 1970-es években a szervek már nem mindig elvtárszták le az embert.) Nagyon vicces, ahogy Icsvics agyafúrtnak megjátssza a hülyét. Ewel próbálja kendőzni, hogy a rendőrsé-

get nézi hülyének. Azt hiszi, hogy a kezébe nyomják az útlevelet, s kimennek a Ferihegyre eljátszani a *Nászindulót*.

Icsvics ekkor még biztosra vette, hogy útlevéllal a zsebében fog kísétálni a szobából.

Nem kell ide *Nászinduló*, neki esze ágában sincs megnősülni, főleg nem Londonban, hiszen a tavaszi szünetre kéri az útlevelet, nyáron pedig államvizsga. Nincs az a hülye, aki ilyenkor dobbantana, világította meg az összefüggést Icsvics, de Szabó Béla százados fölényes gúnnyal pislogott, mint a pacsirták közé keveredett héja. Sokkal csalafintább szitákon átlátott már ő. A fiatalember éppen azzal árulta el magát, hogy túlbiztosította a tervet. Tipikus dilettantizmus. Egy vérprofi az államvizsga másnapján akarna menni, mert az annyira gyanús, hogy valószínűvé teszi az ártatlanság tényének fennforgását.

Úgy tűnt, ezzel el is dőlt a szócsata, de Icsvics még nem játszotta ki az adut.

Nem hitte, hogy szükség lesz rá, közölte remegő hangon, ezért az útlevelkérő lapon elmulasztotta megemlíteni, hogy májusban jön a Knoflicsek.

– Á! Ó! A Knoflicsek! Akkor persze más a helyzet! Röpküljön csak Londonba, mint a páva, édes fiam.

Valami ilyesmi hangzott volna el a Csengery utcában, ha Szabó Béla százados tudja, ki az a Knoflicsek. Hogy a Knoflicsek a filmszakmában olyan, mint a Puskás a fociban: a prágai filmakadémia operatőrlegendája, aki májusban egy hónapra Pestre jön vendégtanárnak.

Ám tudatlanságában Szabó Béla százados Knoflicsek nevét fonetikai gúnynak vette, s olyan lett a feje, mint egy leninista cékla: piros és kopasz. Annyira kijött a sodrából, hogy

a Lenin-kép alatt ülve a bibliát idézte! Könnyebb a tevének a tú fokán átmenni, hogyanem az elvtársnak Londonba kijutni.

Icsvics hüledezett: még a kötőszót is pontosan citálta a kopó! Keze a szocialista stílusú íróasztalon heverő mappán nyugodott, melyben Icsvics reményei szerint a hón áhított londoni útlevel lapult volna. Kiderült, hogy a mappában másmilyen, bár szintén „hón” típusú dokumentumok lapulnak. Icsvics Londonba írt hón levelei. S a hón válaszok szintén. Sűrű gépírásmásolatban, angol eredetiben és a rendőrségi fordító hiteles magyar tolmácsolásában.

## A rendőrséggel

A rendőrséggel Icsvics még jóval a Csengery utca előtt ismerkedett meg, 1968 nyarán a Kisstadion melletti Verseny utcában, a Spencer Davis Grup koncertje után. Pufogott a kardlap és a gumibot a virágmintás ingeken és blúzokon – igen, blúzokon, mivel sok fiú a mama tarka blúzáat viselte, mert a szocialista konfekcióipar nem követte a San Franciscó-i hippidivatot, másrészt a rendőrök a lányokat sem kímélték: lépést tartottak a Nyugattal, ahol a feministák nyomására a zsaruk egyenjogúan gyepálták a nőket is, ahogyan azt Icsvics az *Eper és vérben* és az *Ifjúsági Magazinban* is láthatta.

Magyarország szellemi fejlődésében jelentős szerepet játszott *A Tenkes kapitánya* című tévésorozat, így Icsvicsben a Kisstadion kerítésénél kétféle érzés tusakodott: labancosan be volt rezelve, de kurucosan villogott a szemé, vö. Buga Jakab. Sőt, már-már Dózsa György unokajaként kacsintott oda két iparitanuló-forma fiúnak, akik kétoldalt fogott láncsal

rángatták le nyergükből a labancokat. Látott egy szőke kurucot is miniszoknyában, aki belekarmolt egy harc-sabajuszos labanc arcába, mire két másik labanc lefogta őt, aztán hárman püfölték gumibottal a vállát és a harangszoknya alól dupla harangnyelv-ként kilógó combjait.

A Kisstadionban Csuri úr is jelen volt, noha már az emberélet útjának felén járhatott. Kordnadrágban és bőrzekében ült a lelátón, onnan intett a zeke szárnyával, mint a varjú, a küzdőtéri kavalkádban tolongó Icsvicsnek.

A zeke belső zsebében rumosüveg villant.

Csuri úr Icsvics szemében az örök ifjúságot és a halhatatlanságot képviselte, noha Icsvics akkoriban még nemigen töprengett ilyesmiken; úgy vélte, elég farmert viselni, s nem törődni az évekkel. Aztán amikor a mamák is farmerszoknyát öltöttek, Icsvics elbizonytalanodott, mit viseljen ő. Végül arra jutott, hogy minden azon múlik, ki viseli a farmert, és hogyan.

Egyébként Csuri úr nem is farmert hordott, hanem régimódi kordpantalólót, amolyan parasztnadrágot; Icsvics a nagypja ruhatárából ismerte ezt a jellegzetes darabot. A nagyfater a szántóföldre járt így, Csuri úr a Zeneakadémiára. Tanítani. Rézgálicfolttal a térdén! Régi, komfortosított présházukban élt Pomázon, művelte a földet, permetezte a szőlőt, s HÉV-vel ingázott Pestre, ahol a furulya tanszéken tanított.

Rumot ivott vörösborral, s bevallása szerint még sohasem ült kocsmában. Kizárólag állva ivott, s alacsony természetű lévén szinte ágaskodnia kellett a pultnál, az italt pedig úgy hajtotta fel, mintha a derekát nyújtóztatná. E rendszeres tornamutatvány dacára Csuri úrnak, nevéhez híven, cipóívben

hajlott nyakig a háta, hófehér haja vattaként torlódott a vállára.

A rendőrhoam idején Icsvics csak egy villanásnyi időre látta őt. Az öreg éppen megállított egy lovas rendőrt, mintha érdeklődne, merre kell menni. Úgy tűnt, hogy Csuri úr szavaitól a lovas rendőrnek, konkrétan a lónak, földbe gyökerezik a lába. Lehet, hogy a rum hatására, Csuri úr már görögül beszélt, mint az Akropoliszon, amit a görög rendőrök sem értettek, hát még a magyarok, pláne a ló.

## Belgrádban a diáktüntetések idején

Belgrádban a diáktüntetések idején, 1992 nyarán Icsvics ugyanazt a kettős, kurucos és labancos borzongást élte át, mint 1968-ban a Kisstadionnál. A belgrádi Egyetem téren a rockkoncert előtti zsidobongás és a forradalmi zavargás hangulati egyvelege uralkodott, Icsvicsnek úgyszólván csajozni támadt kedve, sőt egy pillanatig azt hitte, hogy a csajok is krapekoznak, mert egy szemrevaló bölcsészlány (ez lerítt róla) odalépett hozzá, s feléje nyúlt, mintha ölelkezni akarna, de kiderült, hogy csak az „Elég volt!” feliratú jelvényt szeretné Icsvics pólójára tűzni.

Icsvics késő délután érkezett Belgrádba, hétvége vagy ünnepnap lehetett, az utcák néptelenek voltak, de az Egyetem téren nyüzsgött a tömeg.

„Apa, tán elessek a fronton, hogy te észhez térj?”

Ez díszelgett a kerítésnyi hosszúságú transzparenseen, míg a jelszavakkal és aranyköpésekkel teli „Siratófal” frissen ragasztott plakát hirdette az esti programot: „Irány a medve barlangja!”

A három hete tartó sztrájk csúcspontján a diákok elhatározták, hogy kilépnek az egyetem biztonságot adó, de tiltakozásuknak korlátot szabó falai közül, s a diktátor házához vonulnak, aki, mintha a sors gúnyolódna, a Tolsztoj utcában lakik, ha ugyan egy diktátor „lakik” valahol. (Icsvics a Szerb panoráma híreit fogalmazva úgy döntött, jobb lesz az „él rezidenzájában”).

Vegyes érzelmekkel nézte a felvonulást irányító diákvezéreket: ilyenekből lesznek a KISZ-titkárok, a pártmuftik és a miniszterek. Hangszóróból dirigálták, ki hova menjen, hova álljon, ne úgy, mint az ökörhugyozás, nem vagyunk tánciskolában, te buzi, nem voltál katona?

Közben a hangfalból Lennon kántálta, hogy *Give Peace a Chance*.

Végül a diákok kettős sorba verődtek, kézen fogva, mint a kisiskolások. Szabad kezükben az indexet lobogtatták, remélve, hogy ez visszatartja a rendőröket: diákok vagyunk mi, fegyverünk egy szál se, illetve az index a mi fegyverünk.

Már a színházig kígyózott a sor, amikor az Egyetem tér fölött leszakadt az ég. Icsvics nem tudta eldönteni, zápor-e vagy zivatar, esetleg vihar, de a felhőszakadás szó tökéletesen kifejezte az eseményt.

Látni se lehetett a lezúduló víztömegtől. Icsvics csak annyit tudott kivenni az esőfüggönyön át, hogy a sor felbomlik, sokan az árkádok alá menekülnek, mások a falhoz lapulnak, és sátracsakaként fejük fölé tartják kemény fedeles indexüket.

Jellemző a diákok naivitására, hogy nem gyanakodtak politikai manipulációra, miszerint a zuhét a diktátor rendelte el; e felismeréshez Icsvics kifinomult politikai éleslátására volt szükség. Éppen arra készült, hogy

legalább a mellette ázó kamaszoknak felnyissa a szemét, amikor a srácok lepisszegték: kuss, a vezérek új lemezt tettek fel.

Hát hogy új, azon Icsvics csak mosolygott egyet:

– Ez a *Hair*, picikéim.

Rekedt hang énekelte, vagy inkább csak dörmögte a dalt, aztán a dallamot felkapta egy másik, majd egy harmadik énekes, végül a zenekar is beleerősített, s teljes hangerővel felzúgott a *Hair* befejező slágere, a *Let the Sunshine in* – vagyis *Süss fel, nap!*

Icsvics megdöbbenve nézte, hogy mire a *Hair* kórusa a *Süss fel, nap* refrénjéhez ér, a belgrádi Egyetem tér fölött eloszlanak a felhők, s az elázott diákokat beragyogja a lemenő nap fénye.

„Rábasztam”, morogta Icsvics, s kikapcsolta a kamerát; dokumentumfilmben nincs helye csodáknak. Akkor sem, ha megtörténtek.

## Vaklárma

Vaklárma nem helyeselte, hogy Icsvics a belgrádi diáklázadásokat mutogatja a *Szerb panorámában*; a vak szerint a tüntető diákokat ugyanazok a világirányító sötét hatalmak pénzelik, amelyek Jugoszlávia feldarabolását szorgalmazták. Céljuk most a szerb nemzeti egység megbontása, s ehhez használják fel a naiv egyetemistákat, hangoztatta a vak.

Vaklárma gyermekfejjel vesztette el a látását, amikor a Pomáz és Budakalász közötti mezőn egy második világháborús gránátot talált, és szétszerelte. A robbanáskor, érthetetlen módon, a keze csak bekormozódott, ellenben mindkét szeme odalett.

Azóta a hangok alapján tájékozódik, mindenkit felismer a lépteiről,

a motorzaj alapján bemondja az autómárkát, megkülönbözteti a férfi- és női kerékpár surrogását, és zúgásuk szerint azonosítja a repülőgépjáratokat; hátravetett fejjel a magasba fülel, s közli a városok nevét, melyeket a gép összeköt az égen.

A Hosszú Szávó vállára helyezve kezét, Vaklárma naphosszat járta a falut, mindenről tudott, mindenkit ismert s mindenről véleményt formált, folyton rádiót hallgatott, sőt ahogy mondta: rendkívül *olvasott* volt, mert a Szávó regényeket és verseket olvasott fel neki, a népköltészetet pedig kiskorában tanulta meg kívülről a naganyjától.

Icsvicssel rengeteget polemizált a sajtó hatalmáról, különösen a televízió mindenható befolyásáról. S miután a magyarországi szerbeknek egyetlen tévémagazinjuk van, Vaklárma hangsúlyozta Icsvics felelősségét, főleg most, mondta az 1990-es évek elején, e viszontagságos időkben, amikor az egész világ a szerbek ellen fordult; Vaklárma szerint Icsvicsnek az a feladata, hogy helyrebillentse az egyensúlyt, s kiderüljön az igazság: hogy a szerbeknek van igazuk.

Ehelyett Icsvics a diákokról pofázik a tévében, zúgolódott Vaklárma. Azokat reklámozza, akik a széthúzás magvait hintik szét, most, amikor teljes összefogásra lenne szükség az alapvető nemzeti érdekek alapján.

Icsvics felszisszent.

Nemzeti érdek, nemzeti érdek! Nagyon furcsa dolog ez a nemzeti érdek. Ha egy csaj anyagi érdekből megy férjhez, ugat az egész falu, de a nemzeti érdektől mindenki elájul, mondta Icsvics, s amikor Vaklárma megjegyezte, hogy a csajok és a nemzeti érdekek között azért van némi különbség, Icsvics bólintott:

– Ja. A csajokat meg lehet kefélni.

## Mit lehet mondani?

„Mit lehet mondani egy férjnek a feleség szoknyája alól?“, tépelődött Icsvics Twistné kasmírszoknyájával a fején.

Kikászálódott a szekrényből, ahol édes utóálmából telefoncsörgés riasztotta fel.

– Hello, my chickabiddy – dorombolta a kagylóba Mr. Twist az Óperencián túlról.

– Pipikéd a nénikéd – morogta Icsvics, dühében magyarul.

– Sorry? – hüledezett Mr. Twist, Icsvics pedig immár angolul közölte, hogy ez nem a baromfiintézet, hanem a magyar nagykövetség, azzal lecsapta a kagylót.

„Mégiscsak pofátlanság“, idézte egy kecskeméti kiképzőtiszt szókincséből. Mr. Twistről nem lehetne megmintázni a figyelmesség szobrát. „Ha New Yorkban éjszaka van, mért nem alszik, mint a hülye? Ha viszont nappal van, mért nem dolgozik, mint az állat? Elvégre kiküldetésben van.“ Hogy jön ahhoz, hogy beletelefonáljon Icsvics álmába? Talán azt képzei, hogy „mindent szabad“, pusztán azért, mert Icsvics az álmodót Mr. Twist ágyában, illetve szekrényében álmodja? Icsvics szerint ez nemcsak példátlan rátartóság, hanem igazi önzés.

E gondolataival Icsvics persze nem állhatott volna modellt a hála szobrához. Pedig zsörtölődés helyett hálát kellett volna éreznie Mr. Twist iránt, amiért időben felébresztette őt, hiszen nemsokára jön a bejárónő, s Icsvics még nem is reggelizett, s le se zuhanyozott.

A zuhanyzásról eszébe jutott az öltözködés, arról meg a cipő, amely feltörte a lábát. Mi lenne, ha rendelkezési jogát kiterjesztené Mr. Twist csukáira is? Persze kérdés, mennyire bízhat az asszonyban.



– Remélem, nem a Chaplinhez ment férjhez.

Szerencsére ismét bebizonyosodott, hogy Icsvics számíthat erre a nőre: Twistné olyan férjet választott, aki kényelmes lábbelit hord. Még lúdtalpbe-tétet sem visel. Icsvics kezdte megérteni az asszony választását. „Talán nincs lábgombája”, fokozta az eszményítést, amikor fölpróbálta Mr. Twist szandálját. Jól állt az ádámkosztümhöz. Így járkálnak a kényes talpú nudisták Budakalászon, az Omszki-tó partján.

## Ősei földjén

Ősei földjén spárgázva a lavór fölött, Icsvics mindig úgy képzelte, hogy a spájz és a mosdókamra agyagföldje anyagi és agyagi mivoltában, azaz konkrétan azonos az ősök ősi lába által taposott ősi földdel. „Ugyanazok a molekulák, vagy mi.”

Kint az udvaron más a helyzet, az a föld csak jelképesen ősi, hiszen ott a talaj folyton változik, mossa az eső, viszi a szél, s a többi; de benn a falak között, a háromszáz éve ásott alapok közti föld most is ugyanaz, amely a ház építésekor volt.

Mint egy kő a múzeumban.

Állt a fürdőkádban, melyben Twistné szokott lubickolni. Icsvics porcelánkádnak nézte. Nekik is van porcelánjuk Pomázon: a vasárnapi levesestál, Kovilyka nagy hozománya; abban találják a húslevest.

Ez a stafírungból származó tál lebegett Icsvics szeme előtt, amíg zuhanyozás közben a Twist család fürdőkádjába vizelt. Innen a Temzébe folyik, gondolta, onnan az Északi-tengerbe, majd az Óperenciába. Így jut el az ér az óceánig, idézte a híres verset. („Ezek szerint Ady is a kádba brunyált Párizsban.”)

Reggelizés közben, immár Mr. Twist kényelmes szandáljában, rájött, hogy talpa itt is ősi földet tapos. Ezek szerint az ősiség nem a pomázi föld privilégiuma. Ezt a londoni házat is ősök építették, miután kiásták az alapjait, melyek között ugyanolyan ősi földmolekulák (vagy mi) nyugszanak, mint a magyar föld molekulái, melyeket a török elől menekülő szerbek ástak körül.

„Szerb föld, magyar föld, török föld, angol föld, ugyanaz a föld”, gázolt át a szobán, ahol ismét megcsörrent a telefon. Ezúttal nem a férj okvetetlenkedett, hanem Twistné aggódott, hogy Icsvics elaludt a szekrényben. Az asszony bement a pontos időt, és felszólította Icsvicset, hogy hagyja el a házat, mert mindjárt ott a házvezetőnő.

Icsvics dohogott: reggeli kapkodás?  
Hol az angol hidegvér?

Mint a szél kergette felhők, úgy foszlottak a legendák szét a valóságban.

## Jugóból a menekültek

Jugóból a menekültek rengeteg új szót hoztak, a belgrádi utca nyelvével frissítették fel a magyarországi szerbek konzervált, de elaggott, s egyre apadó és fakuló szókincsét. Kiderült például, hogy a jugoszlávok a kávé kizárólag kávécskának hívják. Legalábbis a nők. Icsvics kezdte megérteni a délszláv háború okait: a magyar férfiak is fegyvert ragadnának, ha a nők reggeltől estig azt csicseregnek, hogy kávécskát akarnak inni. A férfiak ettől úgy begorombulnának, hogy öltre mennének a Kisalföld vagy az Őrség szuverenitásáért.

A kicsinyítő képző dacára Babics Baba literszámra szlopalta a kávé, látástól vakulásig. Icsvics, a hajnali

szerelem híve, kéjesen nyújtózott ébredező zsigereinek pitymallati bizsergésétől bódultan, de a párna túlsó felén senkinek sem domborodtak a friss kifli illatához hasonlatos csáberóvel rendelkező, zsömleszerű idomai: Baba a szoba közepén csúcsosodó kupleráj tetején trónolt, és kávécskát ivott. Rengeteg bögréből, mert mindegyik alján egy-egy korty otthagytott kávécska lötyögött mindig.

– Ha ezeket összeöntenéd, sohasem kellene újat főzni – filozofált Icsvics, de Babics Baba a szerbekre akkoriban jellemező nacionalista sértődöttség szellemében azt felelte, hogy az osztrák-magyarok (!?) mindig is híresek voltak a smucigságukról. A magyarországi szerbek ezt átvették, és azért fognak kihalni, mert nem isznak elég folyadékot. Főleg kávécskát. Igaz, borocskát, söröcskét és pálinkácskát vedelnek, azt látta a Baba a szentendrei búcsúban. Ha azon múlik, sose fognak kihalni.

Ekkor Icsvics már a fotel karfáján billegő hamutartó zuhanásának elhárításán buzgólkodott, s ha pirkadati bizsergése a kávécska emlegetésétől nem csökkent nullára, rávetette magát a Babára.

– Kávészünet! – lihegte a Baba fülébe, tudván, hogy a csimborasszót újabb kicsinyítő képző követi majd: Babics Baba újabb kávécskát fog főzni magának.

Mikor Icsvics kifejtette véleményét a kávécska és a délszláv háború közötti összefüggésről, a Baba lehurrogta őt; szemét dolog ezzel szellemeskedni, miközben odalenn öldöklés folyik. Egy borzalom, melyet senki sem ért, s amelyről senki sem hitte, hogy bekövetkezhet. Nem olyan régen, a Baba jól emlékszik rá, mindenki elérzékenyülve nézte a tévében a jugoszláv néphadsereg szokásos évi

díszszemléjét! Tudja-e egyáltalán egy magyarországi szerb, mi volt december huszonkettedike?

– Szerb Mikulás?

– Dugulj el! – vihogott a Baba, majd elmondta, hogy Jugoszláviában ez volt a hadsereg napja, a náci megszállókat kiverő fegyveres erők ünnepe, melyen a díszegyenruhás veteránok és mai utódaik együtt masíroztak a katonazenekar muzsikájára, miközben a tribünön kisiskolások és gimnazisták interpretáltak alkalmi verseket.

– Intejpjetájtak?

– Hülye!

Ki gondolta volna akkor, hogy baj lehet egy jogállamban, melynek békéjét és biztonságát ilyen lelkes és nyalka ifjakkól álló honvédség szavatolja? Európa harmadik legerősebb hadserege.

Icsvics közölte, hogy a Baba lelkesedése igencsak elkámpicsorító, mert ezek szerint John Lennon hiába élt. Ugyanakkor Icsvics végre felismerte, hogy a jugók éppen arra faragtak rá, hogy szerették a hadseregüket. Szerették, mert erős volt. A Trabant tulajdonosa nem szereti a kocsiját. A Mercit viszont imádják. Ahogyan a focicsapatot is akkor szeretik, ha erős, és mindig nyer. Ha veszíteni kezd, elzavarják az edzőt.

– A ti diktátorotokkal is így lesz.

Ugyanez a helyzet a hadseregekkel. A jó erős hadsereg nem arra való, hogy díszszemléken parádézzon, és a nyalka egyenruhás kanok láttán meginduljon a bakfisok nyáleválasztása. A sereg arra szolgál, amire való, s ha nem kell szégyellnie az elavult felszerelést és az ócska flintákat, akkor a hadsereg belső szelleme előbb-utóbb megtalálja az ürügyet a lövöldözésre. Nem a sok ember, hanem a sok fegyver a háború oka; Kína és India nem háborúzik, s a brazilok sem. Ellenben

a jó és erős hadseregek gyakorlatilag folyamatosan háborúznak szerte a világon, az amerikai és a szovjet csapatok 1945 óta minden tíz évben legalább egyszer bevonultak valahová, és ott éles háborút vívtak. Az erős és büszke jugoszláv hadsereget sem lehetett békés úton szélnek eresztetni; elkerülhetetlen volt a búcsúháború. Úgyhogy Icsvics a maga részéről meglehetősen frigid tud maradni a Babát lelkesítő katonazenekarok és interpretációk iránt, s a térség tradicionális csóróságában bízva reméli, hogy a környéken soha többé nem lesz semmilyen ütőképes hadsereg, mert ellenkező esetben bármely pillanatban ismét lángra lobbanhat minden, bármelyik határon.

Icsvics tirádájának súlya alatt Babics Baba újabb kávécskát főzött, s a katonai parádékkal kapcsolatban bevallotta, hogy őt a hadsereg mint hímnemű egyedek csoportja erotikus értelemben izgatta mindig; érdekelt, mit csinálnak a férfiak, ha egymás közt vannak, s nem játsszák meg magukat a nők miatt. Legnagyobb élményei közé tartozik a Partizán Belgrád férfi kosarasainak zuhanyzója, melyben

olimpiai bajnokok egész sorát leste meg a női tusolóból még ifikorában; lengő micsodájukkal a beszappanzott ászok olyanok voltak, mint egy habzó elefántcsorda.

Icsvicset ez a sztori Jolánka néni-re, a gimnáziumi takarítónőre emlékeztette, aki a negyedikesek tornaórája után sohasem mulasztotta el, hogy a bent felejtett felmosóröngy ürügyén betörjön a fiúk zuhanyzójába. Icsvics a Babának is javasolta, hogy vállalja el másodállásban a takarítónői posztot a gimiben, mert nagy égés, ha tanárnőként rohagál be a fiúöltözőbe. Babics Baba azonban közölte, hogy a pesti szerb suliban alig vannak fiúk. Icsvics a Holdon él. Az osztályok a lányokkal együtt sem nevezhetők csoportnak. A tantermek félig üresen konganak, mint a vidéki várótermek. A Baba nem is érti, kinek építették őket, de Icsvics tájékoztatta őt, hogy az épületben azelőtt a közös szerbhorvát iskola működött. Akkor még volt élet, a srácok nem fértek be a klotyóba cigizni; néhányan a nőibe szorultak, s a szünetekben folyt az orgia, annyira szerették egymást a szerbek és a horvátok; főleg a fiúk és a lányok.



Eredeti mű:

Петар Милошевић

London, Помаз

1. kiadás\*: 1994, Matica srpska, Novi Sad – Római Kiadó, Budapest

2. kiadás: 2014, Agora, Novi Sad – Radinica „Venclović”, Budapest

\* Szándékosan meghagyott gépelési hiba. Mert viccességén kívül van értelme is: az eredeti nyelvű regény cirill betűs szövegében latin betűkkel szerepelnek az idegen szavak és szótövek, tehát a ragozott szavakon belül is furcsa betűkép született (pl. politikчки). Ettől egy ismeretlen olvasó annyira *kiakadt*, hogy elkezdte pirossal aláhúzkodni a „hibás” szavakat. Kb. a hatodik oldalig bírta. Vagy megunt a regényt. (A javított példány ma is látható egy újvidéki nyilvános könyvtárban.)

Sztepanov Milán

# Tito-laktanya

(részletek)

**148.** Már órák óta ülünk az autóbuszokban, és csak várunk és várunk. Egy óvatlan pillanatban kiejtettem a kezemből ezeket a följegyzéseket, amelyeket már hónapok óta gondosan rakosgatok. A papírlapok szanaszéjjel szálltak, alig tudtam ebben a tolongásban összeszedni őket. Beletömtem mindet a hátizsákomba, úgy, ahogy voltak: piszkosan, gyűrötten, összevissza keveredve. Meg sem próbáltam újra sorrendbe rakni őket. Majd ha hazaérünk, elrendezem ezt az egész papírhalmazt az eredeti, kronológiai sorrendben, mert most teljesen összekeveredtek a lapok és a rajtuk megörökített szereplők és események.

Összekeveredett a háború és a béke.

**20.** A kimenők a kaszárnyaélet legszebb pillanatai.

Pénteken, szombaton és vasárnap engednek ki bennünket a városba. Pénteken meg szombaton éjfélig, vasárnap tizenegyig. A legjobb tanulók hét közben is kérhetnek kimenőt, de ők ezt a kedvezményt általában nem használják ki: inkább a kaszárnyában maradnak és eszméletlenségig magolnak. A nyavalyások.

Nekem, ezzel szemben, minden második hétvégén elveszik a kimenőmet. Azt mondják, szemtelen vagyok. Én nem így gondolom, de az Amadeus azt állítja, hogy rosszul látom a helyzetet:

– Ez itt a sereg, apafejl! Senkit nem érdekel, hogy te mit gondolsz. Hallgass, és tedd, amit mondanak.

– Na várj – mondom erre. – Ha sereg, attól még nem javító-nevelő intézet! Én azért jöttem ide, hogy tanuljak, nem azért, hogy gyötörjenek! Mit akarnak tőlem?

Na persze, az előljáróinkat nem érdeklik az érveim, ezért kénytelen vagyok úgy segíteni magamon, ahogy tudok. Hétvégén kölcsönveszem a kimenőkönvet valakitől, aki nem akar kimenni, hét közben pedig, amikor az igazolványokat elzárják, átmászom a kerítésen. Vacsoraidő alatt átöltözöm civil ruhába, kiugrom az ablakon, átvetem magam a kerítésen, és – szabad vagyok. Sokszor van úgy, hogy akár egyedül is kimegyek, ha szép az idő. Kicsit sétálok a városban, bámészkodom, lazítok. Belélegzem a szabadságot és föltöltődöm. Ez sokat jelent számomra: azt hiszem, már bediliztem volna eme esti kiruccanások nélkül.

A baj csak az, hogy a mi kaszárnyánkba nehezebb bejutni, mint kijutni belőle. Egyszer éjfél után jöttem vissza a városból, átvetettem magam a kerítésen, s abban a pillanatban hallom, amint az őr elüvölti magát:

– Állj! Föl a kezekkel!

Tudja jól, hogy tisztiiskolai növendék vagyok, de neki kellene a poénok. A rohadéknak.

– Feküdj – üvölti –, kezeket tarkóra!

Nekem, persze, eszem ágában sem volt lefeküdni. Magamon kívül voltam a dühtől, úgy válaszoltam neki:

– Ne szarakodj, te idióta! Mit hergeled magad?!

Abban a pillanatban kattanást hallottam. Hát nem fölhúzta a puskát az a hülye! Abban a pillanatban a földre vetettem magam. Az az idióta meg arra kényszerített, hogy vagy húsz métert laposkúszásban tegyek meg, utána meg még föl is jelentett. Három napig mostam meg pucoltam mindent, ami rajtam volt.

A seregben a tisztaság a fő büntetés.

**93.** A háború miatt a kaszárnyánkat előzönlötték az eszelősnél eszelősebb alakok. Van köztük egy pasas, akit mindenki csak Vukováriának hív. Az ürge totálisan érzelemmentesnek tűnik. Amikor szünet áll be a lövöldözésben, megállás nélkül cirkál a kaszárnyában, a Drina-marsot fütyörészi és kézigránáttal játszik. Földobja a levegőbe, majd elkapja, a betonon görgeti a lábával, vagy a dereka körül forgatja, mint egy kosárlabdát. Naponta találkozunk vele. Megállás nélkül lődörög a kaszárnyaudvar útjain, ösvényein és a zöldfelületeken, mint valami kísértet.

Senki nem meri megállítani. Még az előljáróink is kitérnek az útjából, valamilyen babonás félelemtől vezérelten.

**63.** A városban tovább folyik a lövöldözés. Már megszoktuk. Naphosszat a tv-szobában lógunk, és nézzük az új muzulmán csatornát. Megállás nélkül ontják a filmeket, mintha kifosztottak volna egy egész videotékát. Csupa akciós filmet nyomatnak: Terminátor, Rambo, meg ilyenek. A szünetekben muzulmán zenét nyomnak és köpködik a szerbeket. Ezalatt kimegyünk, hogy bekapjunk egy falatot vagy kihugyozzuk magunkat, aztán visszamegyünk, és nézzük a következő filmet.

**110.** Megint kiújult a háború. A tüzérek rendszeresen kihúzták a gyufát. A kaszárnya közepén vannak az állásaik, és a Hum-hegyről ontják rájuk a gránátokat. De ők sem maradnak adósak, tüzelnek ész nélkül. Emlékszem, a háború első napjaiban még állandóan fölhívták a parancsnokságot, és engedélyt kértek a Brozovićtól, hogy viszonozzák a tüzet, de ez az istennek se akarta engedélyezni. A tüzérek ezekből a telefonálásokból rövidesen levonták a következtetést:

– Nem adsz engedélyt? Baszódj meg!

A hegy felé fordították a löveget, és mérés nélkül, a csövön keresztül célozva, mivel a távolság légvonalban nem volt több egy-kétezer méternél, elkezdtek okádni a tüzet. Földúlták a fél Humot, és mégsem lett közülük senki megbüntetve. Sőt, később jóváhagyást kaptak a tüzelésre, és parancsot, hogy távolabbra is lőjenek.

Már megszokottá vált, hogy nem büntetnek meg bennünket, ha saját kezdeményezésből teszünk valamit. Sőt, általában dicséretet kapunk. Csak azokat büntetik meg, akik egymagukban követnek el valamilyen kihágást, de ha egyszerre vadulunk be mindannyian, megdicsérnek a határozottságunkért, és biztatnak, hogy folytassuk azt, amit a magunk szakállára elkezdtünk. Előljáróinknak, úgy látszik, csak az a fontos, hogy megőrizték annak a látszatát, mintha még mindig ők parancsnokolnának. Mindannyian akár otthagyhajtuk a fogunkat, vagy éppenséggel kiirthatunk minden élőt magunk körül, egyetlen feltétellel: hogy mindez az ő parancsukra történjen.

**109.** A legtöbb disznóságot a sorkatonák csinálják. Őket sokkal kevésbé ellenőrzik, mint minket. Ők őrzik a kaszárnyának azt a részét, amelyik átellenben van a vasútállomással. Beásták magukat egy ütésmentes ágyúval meg néhány géppuskával vagy harmincméternyire a főbejárattól. Csak a parkoló választja el őket a zöldsapkásoktól, akik a vasútállomáson alakították ki az állásaikat.

A sorkatonák kedvenc szórakozása az autólopás. Órákig képesek várni a kedvező pillanatra, aztán ketten kirohannak, míg a többiek az állomást lövik, hogy fedezzék őket. Az a kettő meg odarohan a parkolóba, bevágják magukat egy kocsiba, általában egy-egy újabb évjáratú golfba, beletaposnak a gázba, és behajtanak a kaszárnyába. És mindezt fényes nappal teszik. Az ő kaszárnyarészük tele van autókkal. Nem zavarja őket, hogy az összes kocsinak be van törve a szélvédője, a karosszériája meg szitává löve. Nem érdekes, amíg a gép működik! A tiszteket is megkenték: kaptak egy-egy lopott kocsit, és most hallgatnak. Ezek a bakák halál komolyan arra készülnek, hogy ha majd evakuálásra kerül sor, a saját kocsijukkal menjenek haza.

**124.** Újra van áram! Az egész napot a moziterem fürkájében töltöttem, és filmeket néztem. Meglehetően könnyű volt megtanulni a vetítőgép kezelését. Egymás után fűztem be a filmszalagokat, nem törődve a sorrenddel.

A vásznon egymást követték a vibráló, elkoptatott fekete-fehér felvételek. Ünnepek, partizánok, építőtáborok, díszszemlék, kézfogások és kitüntetések, egyenruhás úttörők, zászlók, és persze fegyverek minden mennyiségben. Mint egy mozaikon, föltárult előttem az egész szomorú történelmünk. Harcias békeszerető jelszavak, halántékra szorított öklök, a parvenü tékozlás, a hurrá-optimizmus és a szüntelen erőfitogtatás nevetséges jelenetei. Békés ünnepek és háborús borzalmak váltották egymást, minden rendszer nélkül. Sokszor nehéz volt megállapítani, hol ér véget az ünneplés és kezdődik a gyilkolás. Mintha ezek a filmek, mind egy szálíg, egy óriási laktanya udvarán készültek volna.

Ha jól meggondolom, a mi hazánk tulajdonképpen tényleg egy sajátos kaszárnya volt. Az öregjeink, partizán élharcosok és élmunkások, a saját ízlésük szerint rendezték be, mint valami katonai szanatóriumot a háborús veteránok számára.

És most a romjaiból mauzóleumot építenek maguknak.

**44.** A tanítás az utóbbi időben komolytalanná vált. Alighogy a tanárok belefognak a tananyagba, mi bedobjuk a témát: mi lesz, ha háborúra kerül sor. Ez mindig bejön, főleg a civil tanároknál, akik itt élnek Szarajevóban. Majd megszakadnak a nevetéstől. Ugyan, miféle háború! Ezt a várost nem lehet föllozítani!

Mi akkor elővesszük a város térképét, és mutatjuk nekik, hogy hogyan lehet. Ez a kerület a szerbeké lesz, ez a városrész a muzulmánoké, és így tovább. Addig vitatkozunk, amíg vége az órának.

A legmulatságosabb a szociológia-tanárnő volt. Egy fiatal, nagyon szimpatikus nő. Állati klassz lába van, a tetejébe mindig rövid szoknyát hord, így aztán az óráit nagyjából a padlón töltjük. Hol a tollat ejtjük le, hol a radírgumi gurul el... De nem szól semmit: vagy nem kapcsol, vagy élvezzi a helyzetet.

Őt is etettük: itt háború lesz. Ő meg nem hiszi:

– Ugyan, gyerekek, mit tudtok ti erről!

Mi akkor elkezdzünk, egymás szavába vágva, magyarázni: a szerbeké lesz Ilidža, Dobrinja, Grbavica, Vrace... A városnak ezt a részét meg fölosztják. Mutogatjuk neki az utcákat, hogy hol lesz a határ. Ő meg csak nézi, aztán rámutat a térképre, és hahotázni kezd:

– Jaj, de hát én ebben az utcában lakom! Akkor én se ide, se oda nem fogok tartozni!

Tiszta szívből kacag, mi meg tovább fűtjük: pedig így lesz! Ez már eldőlt.

De ő csak nevet, nevet, vidáman, mint egy csitri.

**46.** A negyedik évfolyamos növendékek befejezték az iskolát, és különböző katonazenekarokba vezényelték őket. Néztük, amint távoznak, és valahogy összeszorult a szívünk: jó nekik, ők szabadok.

Azt beszélük, hogy a rajlovaci kaszárnyából evakuálták a tisztiiskolásokat. Repülőgépekkel vitték át őket Szerbiába. Mi viszont a knini hadtestre várunk. Ennek a hadtestnek kell állítólag átvennie a kaszárnyánkat, s mi csak azután mehetünk.

Nekem ez az egész valahogy gyanús. Horvátországban dúl a háború. Mennyi időre van szüksége a knini hadtestnek, hogy ilyen körülmények között Szarajevóba érjen? És egyáltalán, beengedik-e a városba? Úgy érzem, ezzel a mesével csak áztatnak bennünket. Ez a kaszárnya stratégiai fontos, nem hagyhatják üresen, márpedig nincs akit ide telepítsenek. Nekik a legegyszerűbb, ha mindent úgy hagynak, ahogy van, aztán lesz, ami lesz.

Mi viszont második évfolyamosok vagyunk, s háború esetén mindenképpen hazamegyünk. A negyedévesek már elmentek, a harmadévesek fognak hát rábaszni.

**48.** Az utóbbi néhány napban tömegesen szerelnek le az emberek. Elsősorban a muzulmánok hagynak el bennünket. A horvátok, macedónok és az egyetlen szlovén kollégánk már sokkal régebben leléceltek. A folyosón, szigorúan nemzeti hovatartozás szerint, kisebb csoportokba verődnek a tisztiiskolások, és egymás közt sugdolóznak. Vule időnként elsétál mellettük, és provokálja őket, mindig ugyanazzal a kérdéssel:

– Hé, növendékek! Kinek a növendékei vagytok?

Ez a kérdés tényleg időszerű lett.

A tuzlai származású Jasmin az elsők között szerelt le. Nagyon jó fiú volt. Megkérdeztük, miért szerel le, de ő csak a vállát vonogatta:

– Nincs kedvem elmenni, baz'meg, de maradni még annyira sincs.

– Tipikus válasz egy buta bosnyáktól – ugratta Rade.

Jasmin után a többiek is sorban leszereltek. Szépen búcsút vettünk tőlük, egyikével-másikával még a címeinket meg a telefonszámokat is kicseréltük. Sokan azt mondták, hogy külföldre mennek, elégük van ebből a szarságból, de akadtak olyanok is, akik nyíltan közölték, hogy a muzulmán hadseregbe akarnak beállni.

– Természetesen – mondták –, ha szembetalálkozunk, nem fogunk lőni egymásra. Végére is barátok vagyunk.

Élcelődünk aztán erre a témára búcsúzáskor.

– Találkozunk még! – kiabáltuk utánuk az ablakból, és majd meghaltunk a röhögéstől.

**49.** Két-három nap alatt a kaszárnya megtisztult a muzulmánoktól. Csak néhányan maradtak.

Medo például maradt. Vule tegnap megkérdezte:

– Baz'meg, Medo, mikor akarsz te végre leszerelni? Te is muzulmán vagy.

Medo az ágyán ült a tőle megszokott, sajátos nőies pózban, megvetően végigmérte Vulét, és csak ennyit mondott:

– Én szerb vagyok.

Többé nem kérdeztünk tőle semmit. Elfogadtuk a válaszát. Végére is mindenkinek joga van, hogy az legyen, ami akar.

Föltéve, ha időben eldönti.

**75.** Ma éjjel lóttam először. Szívesen ideírnám a dátumot, de már rég nem számoljuk a napokat. Elvesztettük az időérzékünket, azt sem tudjuk, hogy milyen nap van, meg hogy hány óra. Az idő múlását egyedül a világosság meg a sötétség, az alkonyat meg a virradat jelzi.

Éjfél után lehetett. Koromsötét éjszaka. Egyszerre csak a környező épületekből tűz alá vették a laktanyát, a mieink meg minden objektumból viszonyozták a tüzet. Egyedül mi nem kaptunk parancsot, hogy visszalöjünk. Ez az idióta Malić, aki ezen az éjjelen velünk volt az emeleten, csak várt és várt, semmilyen parancsot nem adott, nekünk meg már majd szétpattantak az idegeink. Azok odakintről egyfolytában lönek, mi meg csak ülünk és hallgatjuk a golyók süvítését, meg ahogy a falba fúródnak, meg ahogy a szétlőtt ablaküvegek csörömpölnek. Végül néhányan háborogni kezdtek:

– Mire vársz még, te idióta, add már ki a parancsot, hadd viszonyozzuk a tüzet.

Malić teljesen összezavarodott, szemmel láthatóan, még sohasem volt ilyen helyzetben. Kétségbeesésében üvölni kezdett velünk:

– Hogy viszonyozzatok a tüzet!?! Megőrültetek!?! Azok ott, azok is emberek, az istenért! Ők is valakinek a gyerekei!

Hallgattuk – és nem hittünk a fülünknek. Ők is valakinek a gyerekei!?! Ezek a kretének, akik mindjárt szitává lönek bennünket? Ez volt az utolsó csepp a pohárban. Talán mi is valakinek a gyerekei vagyunk, vagy nem!?

Abban a másodpercben valamennyien elkezdtünk tüzelni. Azt a dőrejt, robajt, harsogást... Ilyet még nem éltem... Visszhangzott az egész folyosó. Malić négykézláb kúszott körülöttünk, és tehetetlenül hadonászott:

– Hagyjátok abba! Hagyjátok abba! – üvöltötte. – Mi a fenét csináltok!?! Katonák vagytok ti!? Szégyen, gyalázat, amit műveltek! Gyalázat!!!

Ettől még jobban bevadultunk: ontottuk a tüzet, mint senki a kaszárnyában. Megállás nélkül lóttunk, dühösen, ezekre a valakik gyerekeire, bele a sötét éjszakába.

Nem lett semmilyen következménye. Sőt, később odajött hozzánk Petrović őrnagy, és megdicsért bennünket.

– Ez volt a ti tűzkeresztségetek – mondta. – Mától kezdve nem vagytok gyerekek, hanem felnőtt férfiak. Katonák. Legyetek továbbra is bátrak!



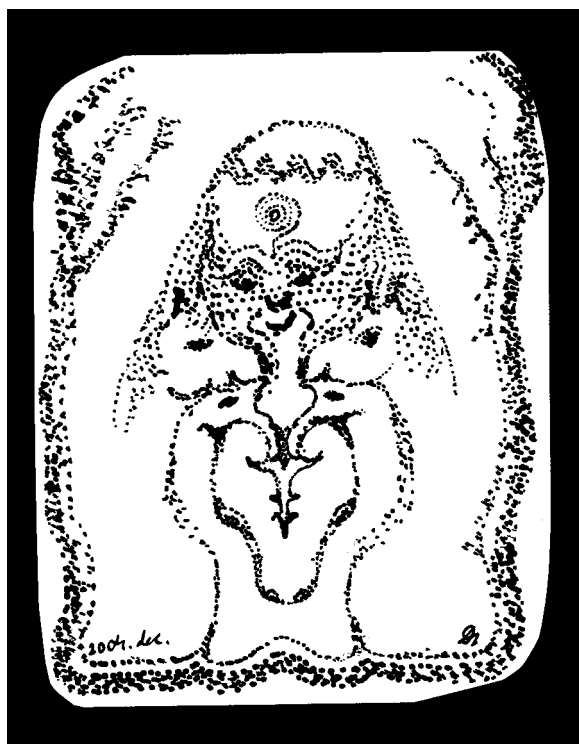
**76.** Mindannyian megkönnyebbültünk az éjszakai lövöldözéstől. Most legalább tudjuk, hányadán állunk. A háború kezdetéig az élet ebben a kaszárnnyában egy szépen elrendezett értelmetlenség volt, most viszont a túlélésért folytatott harc lett. A legalapvetőbb dologért harcolunk, ami csak létezik a világon: a puszta életünkért. Nincs az az emberi ügy, amelynek nagyobb létjogosultsága lenne a földön.

Tudom, hogy hülyén hangzik, de hidd el – annak, aki kaszárnnyában éli az életét, a háború, érthető okokból, értelmesebbnek tűnik, mint a béke.

**73.** A háború észrevétlenül lopódzott be az életünkbe. Tulajdonképpen nem is tudom megmondani, mikor kezdődött. A háború és a béke olyan, mint a nappal meg az éj – lehetetlen pontosan érzékelni, mikor adja át a helyét a világosság a sötétségnek. Mindennap egy kicsivel többet lóttek, és egyszer csak itt volt a háború.

Egy emésztő gondolat nem hagy nyugodni: előfordulhat netán, hogy a béke is ugyanolyan észrevétlenül jön el, mint a háború? Egyszer csak megjelenik, és mi észre se vesszük, hogy itt van? És vajon ez az eljövendő béke nem fog-e időről időre háborúra hasonlítani, ahogy ez a mostani háború időnként békére emlékeztet?

*Sády Erzsébet fordítása*



NAGYANYÁM MESÉI – CÍMADÓ

Stepanović Predrag

## Sorsdöntő szavak\*

A kisvárosi ügyvéd középkorú, kissé gömbölyded, a maga közel ötven esztendejével még mindig csinos felesége mindent szeretett, amit csak Isten teremtett: az embereket és az állatokat, a virágokat és a fákat, minden élő és élettelen, de talán semmit annyira, mint a szép, érzelmes, romantikus, titokzatos ködfátyollal övezett történeteket, amelyek váratlan végkimenetele csak valamilyen babonás hiedelemmel, a sors kezének beavatkozásával magyarázható, vagy úgy kell fölfogni, mint a felső hatalom döntését, amely már születésünk előtt meghatározta életünk minden mozzanatát. Mélyen hitt a sors akaratában, mert a világban annyi hihetetlen dolog, rendkívüli esemény történik, annyi a váratlan bonyodalom és a még váratlanabb megoldás, amelyekre nincs értelmes magyarázat, annyi kérdés merül föl, amelyek megválaszolása csakis abbéli meggyőződésünkéből kiindulva lehetséges, hogy minden, ami az emberrel történik, eleve elrendeltetett, hogy így kellett lennie, és sehogy másként. Az ilyen válaszok aztán, miután megkapta őket, teljesen helytállóknak, értelmeseknek és elfogadhatóknak tűntek, s meggyőzték, hogy ezen a világon minden a maga helyén van, és minden úgy a legjobb, ahogy van.

Amikor a lánya az egyetemen, Magyarország kellős közepén, megismerkedett egy szerb fiúval, később pedig hozzáment feleségül, először nem győzött csodálkozni. Hogy lehetséges, hogy annyi jóképű, tehetséges magyar fiatalember mellett, akik rajzoltak körülötte, azt az egyetlen szerb fiút választotta, akivel az életében találkozott. Mielőtt megismerkedett vele, talán nem is hallott a szerbektől, most meg az elsónél leragadt. Sokáig gyötörte ez a kérdés, mígnem váratlanul végigcikázott rajta a válasz: arról az oldalról érkezett, ahonnan a fölfoghatatlan, megmagyarázhatatlan dolgokra a válaszok máskor is jönni szoktak. A tudat valamely homályos bugyrából, a tudat alatti mélységekből, az emlékezés elhalványult rétegeiből hirtelen fölvillant egy rég elfeledett kép, amely tálcán kínálta a megfejtést. Hát persze: a sors. Hihetetlen, hogy ez korábban nem jutott eszébe. Hiszen a lánya még egészen kicsi baba korában, nap mint nap, szerb szavakat hallott. Ezen a számukra érthetetlen nyelven becézgették, énekeltek, dúdolgattak neki. Ezek a szavak leülepedtek tudatalattijának mélyrétegeiben, s rejtőzve várták, hogy eljőjön az ő idejük. Amikor aztán, már felnőtt leányként, újra meghallotta ezt a nyelvet, az elfeledett, soha meg nem tanult szavak föltolultak, áradatként zúdultak repeső lelkére, s ő többé nem tudott ellenállni nekik. Hívásuk erősebbnek bizonyult mindennél: neveltetésnél, tudatosságnál, ésszerűségénél. A kérlelhetetlen sors hívó szavai.

Amikor mindezt fölfogta, a kisvárosi ügyvéd még mindig csinos, középkorú felesége elkezdte mesélni a maga történetét. Mindig ugyanazt, és kissé mindig mást. Annyira igazat, amennyire kitaláltat. Ő mélyen hitt benne, s mivel most

\* Eredeti cím: *Usudne reči*. Megjelent az azonos című elbeszéléskötetben, 2008

már minden érthető volt, úgy vélte, minden így van rendben, ahogy van, minden a maga megfelelő helyére került. Mert így kellett lennie.

\*

Átlagos polgárház, kissé ódivatú, de jó állapotban levő berendezéssel. A vitrin tömve díszes üvegekkel, különféle rendeltetésű kristálypoharakkal, kancsókkal; a vitrin zárt alsó részében egy fekete dobozban gondosan elrendezett tizenkét személyes ezüst étkezés, mellette ugyanannyi meissenai porcelánból készült lapos-, mély- és kistányér; a könyvespolcon, az egykoron ismert és népszerű írók válogatott műveinek díszkötéses kötetei előtt porcelánfigurák sorakoznak: kék dolmányos, vörös nadrágos huszárok, feltúrt ingujjú, bő gatyás parasztok, kölyökkutyák, kiscicák, libák... Mindaz, ami a vitrinben található, inkább díszként szolgál, semmint használati tárgyként. A családi címeres ezüst étkezéskészletet, a meissenai porcelánt meg a kristálypoharakat csak nagyobb ünnepekkor, évente két-három alkalommal veszik elő. A többi napon azt használják, ami a tágas konyhában található, ahol egy nagyobb méretű étkezőasztal is helyet kapott. Duša számára mindez mégis maga volt a pompa, a jólét jele. És a béke, főleg a béke volt az, ami megragadta. Mert ebben a házban családi boldogság, szeretet és béke honol. Mintha a világ nem állna lángokban. A háború tüze, amely vadul lobogott keleten és nyugaton, északon és délen, egyelőre még megkímélte a biedermeier idill eme zugát. De nem adatott meg ennek a most még többé-kevésbé szerencsés népnek sem, hogy teljesen megfeledezzen a világban tomboló fergetegekről. Alig egy-két kilométerre ettől a csöndes pannon városkától, a havon meg a jégen ott sötétlenek a fekete szögesdróttal körbekerített barakkok. Sárvár. Egykoron a Báthoryak, Zrínyiek, Esterházyak birtoka, történetünk idején koncentrációs tábor.

„Ide fogjuk bezárni az összes átkozott csetniket”, mondogatták a bajuszos, inkább hivatásszerűen goromba, mint kegyetlen magyar csendőrök, egykedvűen mosolyogva. Amikor megérkezett az első transzport, amely főleg nőkből, gyerekekből és idős emberekből állt, s csak elvétve akadt köztük néhány, az események terhe alatt megroppant meglelt férfi, a város lakói nem győztek csodálkozni. A háború első napjaiban az újságokban terjesztett híresztelések alapján ők ezeket a balkáni gyilkosokat – így nevezték őket a hadijelentések készítői – úgy képzeltek el, mint szakállas óriásokat, a foguk között két kés, három handszárral az övükben, a vállukon pedig a Balkán-háborúból visszamaradt hosszú ósdi puskával. Ehelyett félig csupasz, kiéhezett, sápadt gyerekek jöttek, riadtan kapaszkodva a kisírt szemű asszonyok elnyűtt szoknyájába, akik már semmiben sem bíztak, hacsak nem valamilyen nyomorúságos szerencsében, miközben kénytelenek voltak gondoskodni a saját vén apáikról is, akik már fél lábbal a sírban, egyre csak a régi dicsőségről, a valaha volt vagy sosemvolt hősről sápióztak. Az a néhány meglelt férfi elesettebbnek, tetetlenebbnek látszott a többiekénél is.

Idővel elhaltak a csetnikekről szóló történetek, s egyre gyakrabban lehetett hallani, talán éppen a táborlakók közvetítésével, a partizánokról meg a balkáni hegyekben folyó véres csatákról. Az újságok ezeket a híreszteléseket nem erősítették meg, vagy a saját szájuk íze szerint tudósítottak róluk, a város és a környező falvak lakói pedig megmaradtak annál az elnevezésnél, amelyet már

megszoktak: csetniktábor. Az idősebb helybeliek, akik jól emlékeztek a háború idején történetekre, még évtizedek múltán is, amikor a tábornak már nyoma sem volt, így hívták a helyet, ahol egykor a barakkok álltak: csetniktábor.

Ugyanilyen csontig hatoló, havat és farkasordító hideget hozó, a táborlakóknak újabb szenvedést és gyötrelmet okozó szél fújta a Kis-Kárpátok felől egy évvel korábban is, amikor Duša először jelentkezett, hogy munkát vállalna helybeli családoknál. Ez a tábor mégsem volt annyira borzalmas, mint a jasenováci, amelyről iszonyatos hírek keringtek, s nem volt ellátva a modern technika emberirtásra alkalmazott eszközeivel sem, mint az ausztriai és lengyelországi koncentrációs táborok. A szűk barakkokba zsúfolt internáltak itt valamennyire magukra, a saját nyomorúságukra voltak hagyatva: télen a hideggel kellett megbirkózniuk, nyáron a fertőzött vízzel; az éhséggel meg a tetvekkel pedig az év minden szakában. Ha valaki mindezt kibírta, akár túl is élhette a megpróbáltatásokat. Az első hónapokban még az otthonaikban fogamzott gyerekek is születtek. A táborvezetés megengedte, hogy a temetéseket pravoszláv pap végezze, akinek messziről kellett odautaznia, de később, amikor terjedni kezdett a tifusz, ez lehetetlenné vált. A pap csak időnként jöhetett, hogy elvégezze a szertartást a már behantolt sírok fölött. Engedélyezték azt is, hogy a táborlakói munkára járjanak ki a városba. Az asszonyok szívesen vállalták, hogy családoknál szolgáljanak, mert így élelemhez juthattak nemcsak a maguk, hanem a családtagjaik számára is.

Dušának jó oka volt, hogy kihasználja ezt a lehetőséget. Vele voltak a táborban fiai is: az ötéves Mladen és a hétesztendős Miloš; két csont-bőr, örökké éhes gyerek. Különböző családok között hányódva, bármilyen munkát vállalva, Dušanak sikerült annyi élelmet szereznie, hogy életben tartsa őket és magát. Így került, közel egy év elmúltával, télutó táján, egy hideg, havas reggelen első ízben a fiatal bírósági gyakornok házába, akit családi büntetésből, az apja utasítására helyeztek át a megyeszékhelyről ebbe a kisvárosba. A végzett jogász, nemesifjú, egy előkelő család sarja ugyanis megbocsáthatatlan bűnt követett el, amit a felső körökben úgy hívnak, hogy *mésalliance*. Az apja határozott tiltakozása ellenére feleségül vette egy mozdonyvezető és egy városzéli fűszerbolt tulajdonosnőjének a lányát. Ezt a szégyent valahogy el kellett rejteni, a fiát és a menyét eltávolítani, minél messzebbre.

A bírósági gyakornok csinos fiatal felesége babát várt, s lévén már meglehetősen előrehaladott állapotban, szüksége volt egy segítőre a háztartásban. A férje szerény gyakornoki fizetéséből nem futotta háztartási alkalmazottra, így Duša a legjobbkor jött neki. Ez a szorgos, tisztességes, a maga falusi módján tiszta és gondos fiatal nő, aki mindemellett most mások segítségére is szorult, nagyon gyorsan alkalmazkodott az új környezethez, s hamar elnyerte a háziasszony bizalmát, idővel a rokonszenvét is. Reggelente jó korán, mihelyt az örök kinyitották a kaput, elhagyta a tábor, s szabad bejárása lévén a fiatal bírósági gyakornok és felesége házába, kész reggelivel várta az ébredő házaspárt. Igyekezett minél jobban és minél gyorsabban elvégezni a munkáját, s már kora délután, egy kisebb fazék ebédmaradékkal a kosarában, sietett vissza a táborba, hogy enni adjon a fiainak. Időnként használt ruhaneműt is kapott, kopottas pulóvert, egy számára furcsa szabású, rövid és szűk, elnyűtt szoknyát. Később a bírósági gyakornok felesége gyűjtésbe fogott, s a szomszédságban

egy halom régi, de szükség esetén még használható ruhát és lábbelit szedett össze, amiből nemcsak Dušanak és fiainak, hanem a kevésbé szerencsés táborlakóknak is jutott.

Amikor megszületett a gyakornok kislánya, egy gömbölyded, szőke, pelyhes hajú, egészséges baba, Duša egy kissé a dajka szerepét is magára vállalta. Segédkezett az újszülött körül, s lévén tapasztaltabb, tanácsokkal látta el a boldog ifjú anyát, amennyire kevéske magyar nyelvtudása engedte. Kettejük viszonya szinte idillikussá vált, csakhogy ezt az idillt beárnyékolta Duša visszafojtott aggodása fiai jövője miatt. De most legalább nem voltak, vagy kevésbé voltak éhesek. Furcsa teremtmény az ember, gondolta. Képes alkalmazkodni a legnehezebb körülményekhez, el tud viselni olyan nyomorúságot is, amelyről jobb napokban azt mondta volna, hogy elviselhetetlen, ha csak egy kis remény is van rá, hogy egyszer még jobbra fordul a sorsa. Visszagondolt szülőföldjére, a likai hegyekre meg a termékeny bácskai síkságra, ahová kislánként érkezett telepes szüleivel, földízte még mindig ifjú élete minden szépségét és nehézségét, s legkevésbé sem érzett irigységet ezek iránt az emberek iránt, akik úgy élnek, mintha mit sem tudnának a háborúról, mintha háború egyáltalán nem is lenne. Nem irigyelte ezt a hímzett pólyában szunyókáló kislányt sem, akinek mindene megvan, ami kell. Sőt, néha azt kívánta, tartana még egy kicsit ez az állapot, mintha valami rosszabbat, véresebbet sejtett volna ennél. Máskor meg elábrándozott, eljátszott a gondolataival. A háború egyszer véget ér, s valamennyien hazatérnek. A fiai fölnőnek, iskolázott emberek lesznek, talán éppen valamilyen gyakornokok, vagy annál is több. Szép sudár ifjakká válnak, amilyen az apjuk is, ha még él, s egy napon, csinosan kiöltözve, eljönnek látogatóba egykori szenvedéseik színhelyére, s az anyjukkal együtt egyenrangúként állítanak majd be ezekhez az emberekhez, s megköszönik, de méltóság-teljesen, hogy segítségükre voltak a bajban. Ez a kislány meg nem győz majd csodálkozni az ismeretlen fiatalemberek szépségén, miközben azon tűnődik, ki lehet vajon ez az asszony, aki ennyi gyengéd szeretettel néz rá. Az is megeshet, hogy valamelyik fiának is megtetszik ez a Bebica, ahogy magában becézte, aki akkor már bimbózásnak indult nagylány lesz. Lehet, hogy ő most a jövődöbéli menyét tartja a karjában... Duša merengve nézett valahova a távolba, aztán hirtelen fölrezzent, óvatosan visszatette a kislányt az ágyába, lenyelte föltoluló könnyeit, azt az egyet meg, amely már kicsordult a szeméből s lefelé csurgott az arcán, letörölte a háziasszonytól kapott kötény sarkával.

Egy napon Duša nem jelent meg a bírósági gyakornok házában. Nem tudták elképzelni, mi történhetett. Lehet, hogy ez kapcsolatban van a harcterről privat csatornákon egyre sűrűbben érkező nyugtalanító hírekkel? A bírósági gyakornok már a következő napon megtudta, hogy egészen másról van szó. A táborban tifusz ütötte föl a fejét, s a hatóságok megtiltották, hogy az internáltak bármilyen módon érintkezhessenek a külvilággal.

Eltelt több mint két hónap, míg Duša újra megjelent. Beesett szemmel, ráncok barázdálta arccal, támoilyogva a kimerültségtől, úgy nézett ki, mint aki nemrég gyógyult föl a tifuszból. Nem, ő nem kapta meg a tifuszt, mondta, de mind a két fia meghalt. Előbb Mladen, majd három napra rá Miloš is. Nincsenek többé fiai. Senkije sincs már. Nagy a valószínűsége, hogy a férje is elesett valahol. Mindig reménykedett, sőt hitte, hogy a háború után, amikor ez a

világpusztulás véget ér, valamennyien újra találkozni fognak. Többé nincs mi-ben reménykednie. S ha férje a véletlennek köszönhetően mégis él, hogy tud majd eléje állni és bevallani, hogy nem tudta megőrizni a fiait?! Bárcsak én is meghaltam volna... Mindezt halk, visszafogott, de végtelenül fájdalmas hangon mondta el. A bírósági gyakornok és felesége elsősorban ebből a hangból és Duša szeméből értették meg, mi történt. Hellyel, étellel kínálták. Elutasította. Másnap újra eljött, merengve nézte a kislányt, sokáig álldogált az ágya mellett, de gondolataiban szemmel láthatóan messze, végtelenül messze volt.

Ettől fogva újra rendszeresen eljárt a bírósági gyakornok házába. Igyekezett minél gyorsabban elvégezni a házimunkát, s egyre több időt töltött a kislánnyal. Tekintetét, amelyből mélabú és szeretet áradt, egyre gyakrabban és egyre hosszasabban felejtette rajta. Ha a kislány fölsírt, azonnal a karjába vette, dúdolgatni kezdett neki, vagy becéző szavakat mondogatott a maga nyelvén, amelyekből a gyakornok felesége csak egyet jegyzett meg: Bebica. S ha a Bebica elmosolyodott, Duša szívét melegség járta át, ami – ha csak pillanatokra is – enyhítette a fájdalmát.

A front egyre inkább közeledett. A város lakossága, amely eddig látszólag nyugodtan élt, még ha némi visszafojtott aggodalommal is a tudata mélyén, most egyszerre fölfogta, hogy elkerülhetetlenül szembesülni fog a bizonytalansággal és a háború borzalmaival, mindazzal, ami pár hónappal ezelőtt még végtelenül távolinak, majdhogynem valószerűtlennek tűnt. A tábor fölbolydult. Éjszakánként egyre gyakrabban fordult elő, hogy valaki eltűnt, megszökött, de az őrség parancsnoka nem is gondolt rá, hogy üldözőket küldjön a szökevények után. Amikor pedig két ór is dezertált, elkezdődött a fejetlenség, amely végül teljes zúrzavarba torkollott.

Duša most már éjszakára sem tért vissza a táborba. A bírósági gyakornok házában, közvetlenül a konyha mögött, volt egy kis szoba, amely eleve cselelőszobának volt szánva. Ezt rendezték be neki, ő pedig közönyösen fogadott mindent, ami vele és körülötte történt. Hallotta, hogy a tábor lakói közül sokan vaktában hazaindultak, mások meg, mivel nem lehetett tudni, hogy a front előttük van-e, vagy mögöttük, a barakkokban maradtak, amelyeket már nem őrzött senki, s úgy gondoskodtak magukról, ahogy tudtak.

Ez az általános bizonytalanság eltartott néhány napig, mígnem egy reggelen a bírósági gyakornok házában két magas, vállas, tagbaszakadt férfi kopogott be. Ilyen alkatú embereket errefelé ritkán látni. „Mint két fekete fenyő”, ismételte leplezetlen csodálattal a kisvárosi ügyvéd még mindig csinos felesége negyed évszázad elteltével is. Bár öltözködésük kopott, helyenként szakadt volt, méltóságteljes tartással álltak az ajtóban, míg kiéhezett szemükből valamilyen nyugtalan tűz sugárzott. Dušát keresték. Dušát nem kellett keresni. Mihelyt meghallotta a hangokat, magától előkerült. Sokáig tárgyaltak valamit a maguk nyelvén, először kissé hevesen, majd valamivel halkabban és higgadtan, míg a bírósági gyakornok meg a felesége értetlenül álltak, s megpróbálták kitalálni, hogy mi történik itt valójában. Végül Duša elsírta magát. Hát van nekem hova mennem, kérdezte a két férfitől, és mit vártok tőlem? Itt van eltemetve a két fiam, itt vannak a sírjaik, ez az egyetlen, amim még van. És ezt a kislányt is megszerettem, ő az egyetlen vigaszom. Nem, ingatta a fejét a két férfi, mint két fekete fenyő, ahogy akkor a gyakornok fiatal felesége látta őket.

Mi valamennyien együtt kezdtük el szenvedéseinket, és együtt is kell maradnunk, amíg ez az egész véget nem ér. És rád is szükség van, most mindenkire szükség van. Nem őrizheted életed végéig a sírokat, és nem dajkálhatod öröké más gyereket. Vannak neki szülei. Éljenek boldogan.

Duša lassan lecsillapodott, elmagyarázta a gyakornoknak meg a feleségének, miről van szó, aztán elment, hogy összeszedje a kis motyóját. Visszafelé jövet benézett abba a szobába, ahol ágyacskájában a kislány feküdt, s elcsukló, szomorú hangon mondott neki valamit, amit a kislány nem értett, ahogy egyetlen más emberi beszédet sem értett még, amely ezen a boldogsággal és boldogtalansággal átszótt, amennyire szép, annyira szomorú világon elhangzik. Duša lehajolt hozzá és megsimogatta, mire az elmosolyodott és fölgőgicsélt.

Légy boldog, Bebica, nézett vissza Duša még egyszer az ajtóból, majd elindult a két komor férfi között. A bírósági gyakornok és a felesége sokáig nézték őket a csukott ablakon keresztül, mint távolodnak a kihalt város üres utcáján.

\*

Hát most mondja valaki, hogy ez nem maga a végzet, fordult beszélgetőtársaihoz a kisvárosi ügyvéd középkorú, kissé gömbölyded, a maga ötven esztendejével még mindig csinos felesége, mindahányszor befejezte a lánya dajkájáról szóló történetet. Igaz, mondta, mint aki hangosan gondolkodik, a férjemet a saját apja és a mostohaanyja valósággal elkergették a szülővárosából, hogy elkendőzzék a szégyenfoltot, amit a családon ejtett. Ez a szégyenfolt én voltam, a kispolgári származású lány, szálla a dzsentricsalád és a megyeszékhely felső köreinek szemében. De miért pont Sárváron kapott állást, amikor Nyugat-Magyarországon számos kisebb-nagyobb város van, ahol ugyanúgy elkezdhetette volna a jogászai pályát? Miért pont Sárváron, ahol ezt a szerencsétlen csetniktábort fölállították, amelyben csetnikek nem is voltak, hanem leginkább asszonyok meg gyerekek. És Duša végül miért maradt pont nálunk? Miért, amikor korábban számos háznál dolgozott, öt-hat családnál fölvaltva. Egyik nap az egyiknél, másik nap a másiknál. És amikor végül hozzánk került, az összes többit lemondta. Csak hozzánk járt. Vasárnap kivételével mindennap. És amikor megszületett a kislányunk, dajkaként maradt mellette. S mint minden jó dajka, ő is beszélt hozzá, becézgette, énekelgetett neki, persze a saját nyelvén. A születése utáni első hónapokban a lányunk talán több szerb szót hallott, mint magyart. S huszonvalahány évvel később hozzám ment egy szerbhez, holott az egész idő alatt egyetlen szerbvel sem találkozott. Olyan ez, mintha Duša szavai megigézték volna. De nem, nem Duša igézte meg. A sors akarta így. Duša csak eszköz volt a végzet kezében. A saját sorsát pedig még soha senki nem kerülhette el. Ez mind így volt eleve elrendelve, akkor meg másképp nem is történhetett volna, fejezte be a történetet a kisvárosi ügyvéd felesége olyan mély meggyőződéssel, hogy soha senki meg sem kísérelte, hogy ellentmondjon neki.

Dujmov Dragomir

## A vétkes

Bűnben élek. Bűnösként is fogok meghalni. Semmi módon nem tudom már jóvátenni, sem igazolni vétkeimet.

Akkor a legnehezebb, amikor sötétség borul a környező hegyekre, a telihold váratlanul alábukott mindazoknak a szemében, akiknek lelkében a bánat gyakran egy-egy sóhajtásban termi meg gyümölcsét, és akiknél ritka vendég a békés álom nyugalma, illata.

És nem tudom, megszabadulok-e valaha ettől a tehertől, mert a bűn macacs, nem tágít utamból. Mint önnön árnyékom a kopott falon. Nem vághatom, mint szakadt bocskort, az árokba a barázdák szántotta út mellett. Bizony, az embernek csak egyszer adódik meg a végső bűnbocsánat esélye. Amikor nincs többé semmiféle mentség, nincs haladék. Halála óráján.

Nem azért mondom el neked, hogy szánakozz rajtam, hanem hogy könnyítsek a lelkemet nyomasztó terhen. El van-e rendelve a sorsunk, és mennyit foghat rajta iparkodásunk, rajta és azon, ami cselekedeteinkből származik? Ahogy vénülök, egyre távolabb kerül a megválaszolása, cserbenhagyva, tanácstalanul állok előtte. Egyáltalán találtatnak-e igazi megoldások? Különös az élet. Megy a maga medrében, jobbára saját szeszélyét követve, nekünk meg marad az áltatás, mintha valójában mitőlünk függne, hogyan alakulnak velünk a dolgok. Amikor terveink, reményeink meghiúsulnak, hűlt helyük, mint a tavalyi hónap, csak a kudarc keserű íze marad a szánkban. Megcsalatra és szomjúhozva, igazi válasz nélkül, úgy tekintünk körbe álmélkodó szemmel, hüledezve, mint a gyermek, ha eltévedt a rengetegben, megfosztva a magyarázattól, amely legalább egy csepp vigasztalást adna.

Háború volt. A szégyenérzet kergetett bele. Eszembe jutott az a jelenet gyermekkoromból, amikor, egy nyári napon, felajzottan és mohón lesve a választ, megkérdeztem dédapámat, aztán abban a híres-neves hadakozásban hány ellenségnek vette fejét. Legnagyobb csalódásomra azt felelte: „Én, fiacskám, nem öltem embert. Akinek az életét módomból lett volna kioltani a háborúban, az semmit sem vétett nekem. Nem is ismertem.” Amikor azt kérdeztem tőle, hát akkor a puskájával hova célzott, azt válaszolta, miközben illatos pipafüst bodrozódott az orrán át: „Az ég felé. Ha onnan valaki lepottyán, no hát akkor...” És sohasem mondta végig ezt a „no hát akkor”-t. Csak kiveregette a pipáját, eltaposta a parazsat, és szép akkurátusan nekilátott újból megtömní. Ma is előttem azok a sárguló ujjak és a bajusza. Soha nem feledhetem, milyen nagy csalódást éreztem akkor. Dédapámat magamban pipogyának bélyegeztem, és soha többé nem faggattam bakakoráról. Szégyenkezés és büntudat mardosott, amiért folt esett a becsületünkön és nevünkön. Még a legmeghittebb barátommal sem osztottam meg ezt. Hogyha a háborúkra terelődött a szó, és felmenőink hősiességére, mindig nagy füllentéseket kanyarítottam dédapám vitéz helytállásáról a csatákban. De ez nem békítette meg lelkemet, dédapám minden újabb kiesztelt haditettével csak tovább erősödött bennem a düh és a megvetés. Mélységes boldogtalanságban új háborúról ábrándoztam, amelyben



helyrehozhatom a dédapám gyávaságát és árulását. Minél nagyobb lettem, annál jobban megvettem. Nagypám alakja nem is rémlett: neki a lova megbotlott, és átgurult rajta a fogat, rajta a löveggel. Még a csata előtt életét veszette. Gyalázat! Apánk a nagy aszálykor otthagytott bennünket, a tengerentúlra ment kenyér után. Alig kétéves voltam. Egyáltalán nem emlékszem rá. Sosem adott többé hírt magáról. „Felszívta a nagyvilág, mint lekvár a cukrot” – ezt hajtogatta anyám, még halálos ágyán is. Ez volt az utolsó szava.

Mikor megint kitört a háború, márpedig mifelénk nincs emberöltő, hogy ne fennék a késeket és ne kezdenének lődözni emberfejekre, nekivágtam én is. Késztetést éreztem, hogy lemossam a szégyenfoltot, amely dédapám miatt rakódott a nevünkre. Puskaport még tisztességesen nem is szagoltam, amikor egy faluba értünk, amelynek a nevét se tudtuk. Nem is voltunk kíváncsiak rá. Elvégre ez az ő falujuk. Egy öregasszonyon meg az ijedt tekintetű unokáján kívül sehol egy lélek. A vénség görnyedt hátú, az unokája bájos, nyolc-kilenc éves forma.

Kissé csalódottan, de jóleső felszabadultsággal álltunk neki a házak kifosztásának. Vittük, amit értünk. Megkönnyebbüléssel töltött el bennünket, hogy nem kényszerültünk harcban elfoglalni ezt a falucskát, amely alig nagyobb egy gyermek tenyerénél. Pár ház az egész. Szilváskertek, szántóföldek. Akárcsak mifelénk. Olyan szagok. Olyan neszek. És ugyanaz a fülleltség. Átsuhant rajtam, kár, hogy háború van. Elbódított a földszag, de egyúttal szégyen és düh áradt el bennem a hadjárathoz méltatlan gondolataim miatt. Szégyelltem saját véretem. Elfogott a késztetés, hogy magam égetem fel az egész falut, csak hogy bizonyosságát adjam annak, milyen az, ha egy ember tisztában van vele, háborúban mi a dolga. Még mielőtt hangot adhattam volna ebbéli szándékomnak, valahogy furcsán kimeresztett szemmel kilépett a házból az öregasszony. Felém nyújtogatva göcsörtös, repedezett ujjait, sápiózva hajtogatta: „Meg fogjátok ölni az unokámat! Meg fogjátok ölni az unokámat!”

Méltatlankodva néztük mindahányan. Senkinek esze ágában sem volt végezni ezzel az öregasszonnal, nemhogy a gyerekekkel. „Ilyet, anyó, a tieitek tesznek, mi nem!” – győzőgettük, miközben a szobákban, az istállóban, pajtában, tyúkólban, góréban, a pincében és a padlásán kutakodtunk. Ellenség sehol. Kérdegettük a helybeliek felől, de ő csak azt hajtogatta: „Meg fogjátok ölni az unokámat! Meg fogjátok ölni az unokámat!”

Miután meggyőződünk róla, hogy rajta meg a lánykán kívül egy lélek sincs a faluban, letelepedtünk falatozni. A méhest én vizsgáltam át, és megint felrémlt bennem a gyermekkorom, anyám teája, mézzel édesítve. Elnevettem magam, bosszankodva az ostoba elérékenyülésem, ami nem méltó egy harcoshoz.

„Meg fogjátok ölni az unokámat! Meg fogjátok ölni az unokámat!” – hajtogatta folyvást az öregasszony a ház oldalában téblábolva. A kislány ki se dugta az orrát.

Egy rönkre lehuppanva nekifogtam a puskám tisztogatásának. Valaki a rajból egy szívvidító hadi anekdotát mesélt, én meg hallgatásba süppedtem. Evett az irigység, nekem még egyetlen komoly csetepaté sem jutott ki. Megint felötlött a dédapám. Ismét harag és gyűlölet töltött el. Egyre jobban idegesített a foghíjas vénasszony rettenetes, tébolyult kárálása is.

Visszazökkentem a szívvidító anekdotához, és nagy hahotázásban törtünk ki, a zöld flaska pedig többször is körbejárt. Nem voltam éhes. Folytattam a puskám

tisztogatását. Egyszer csak lövés dörrent. Mindannyian fedezéket keresve földre vetettük magunkat. Csak akkor eszméltem rá, hogy az én fegyverem sült el véletlenül. Megeresztettek pár káromkodást a jó anyámra meg a bolond fejemre, és minden elcsitult. A siránkozó vénasszony eltűnt az ajtóban. Senki ügyet se vetett rá. Folytattuk a hűsölést a szilvafák árnyékában. A pálinkásüveg még egy kört tett meg, amikor fonnyadt kezében tartva az öregasszony kihozta a gyereket. Vér borította a kislány fejét. Elszörnyedtünk a látványtól, legfőképp én. Nem akartunk hinni a szemünknek. „Megölted az unokámat! Megölted az unokámat! Te szerencsétlen! Átokfajzat! Az én gyászom sírodig kísértsen!” – sivalkodott az öregasszony.

Sóbálvánnyá váltam, összetörtem. Epét öklendeztem.

Aznap este elhatároztam, hogy megszököm az őrségről. Bevettem magam az erdőbe, majd átúsztam a folyót. Azóta keresem lelkemnek a megnyugvást. És mind a mai napig nem találom. Csak most értettem meg dédapám szavát, akinek a sírján soha egy gyertyát nem gyújtottam.

Világgá mentem. Apám nyomdokaiba léptem. Hazámat odahagyva a tengerentúlra vetődtem. Feloldódtam, mint cukor a lekvárban – folyton sírdogáló, magányában emésztődő anyám szavajárásával. Vétkemem nem tudtam magam túltenni. Vártam, hogy az évek múlásával csillapul lelkem hánykolódása, enyhülnek a lelkifurdalás gyötrelmei. De az idő csak nehezít rajta. Mind elviselhetlenebb vagyok magamnak.

Itt fekszem most, idegenben, a kórházi ágyon. Ezerszeresen kárhoztatom magamat. Ahányszor csak gyertyát gyújtok, annak a kislánynak a lelki üdvéért imádkozom. Fialat és zöldfülű voltam a háború idején, ma pedig mindinkább arra az öregasszonyra hasonlítok, akit gyászba borítottam. Marcangol az önvád, de hiába minden, tudom, soha nem tudom magamnak megbocsátani. Megfordult bennem, hogy hazamegyek és feloldozást kérek a lányka családjától. Féltem visszamenni, féltem a találkozástól, de legfőképp a bajtársaimtól tartottam, akiktől azon a nyárejszakán őrségről léptem le. Nem sikerült bátorságot gyűjtenem ahhoz, hogy megcselekedjem, egészen néhány hónappal ezelőttig. Megtudtam, hogy ebben a legutóbbi háborúban azt a falut is feldúlták, amelyet mi megkíméltünk. Ezúttal senkinek sem sikerült a közeli erdőbe menekülni. Összes lakosát lemészárolták. Senki sem maradt, aki vétkemem számon tartaná. Ha pedig a bűnt emlékezet nem őrzi, fel nem idézik, akkor olyan, mintha nem is lenne, mintha soha meg sem történt volna. Talán én vagyok az egyetlen tanúja. De ez is éppen elég. Saját elvetemültségem, saját bűnöm élő szemtanúja. És senki sincs már, aki meg tudna nekem bocsátani. Mindez már csak egy kis reménysugár. Minden pótolhatatlanul elveszett. Reménykedem, hogy bűnbánatom érvényes lesz, amikor távozom a földi létből. Talán. A puszta remény, semmi több.

Imént köszöntek el tőlem az unokáim, és boldogság és megnyugvás helyett énelőttem az öregasszony eliszonyodó tekintete meg a bájos kislány ijedt arccoskája képlik fel világosan. Mindketten rám merednek.

Életem fogytán van. Családot alapítottam. Gyermekeim és unokáim nem beszélnek a nyelvemet, nem álmodnak rajta. Rég megbékéltem ezzel. Jobban aggaszt a sors, ami rájuk vár. Furdal, hogy vétkemem valamelyikük az életével találja megváltani. Isten mentsen meg attól! Hiszen jó az Úr...

## A szerb színjátszás Magyarországon

A szerb, polgári, hivatásos színjátszásnak közel két évszázados hagyománya van Magyarországon.

Mi több – itt született.

„Jövő Kedden, az az Augustus 24. Napján a Magyar Játék Színben a Felső-ges Királyi Helytartó Tanács kegyes engedelmével egy Diletans Rátz Társaság által a Szent Endrei Rátz Preparandia Institutumnak Segedelmére elő fog adódni Rátz Nyelven egy Néző Játék 3 Felvonásokban, ezen rátz nevezet alatt: KRESTALITZA (PAPAGÁJ)

Kezdődik 7 Óraker.”

Az Angyal Bandi plakátján találhatjuk meg a hirdetést a Rondella, azaz a Városi Kis Játékszín szereposztása alatt. Az előzetes „Diletans” előadást hirdet, mégis mai értelemben véve korántsem amatőr: Balogh István, Balogh Júlia, Fehér Tamás és Joakim Vujić is játszik benne. 1813-at írtak ekkor.

A polgári szerb hivatásos színjátszás 2013-ban volt 200 éves. Olyan programsorozatot valósítottunk meg létrejöttének helyszínén: Budapesten, amely méltó volt mindkét nemzet színjátszásának jubileumához. Hosszú, viszontagságos előkészületek után.

Magyarországon az újkori szerb nyelvű hivatásos színjátszás 1992-ben kezdődött egy passiójáték próbáival. 1993. április 17-én, az ortodox nagyszombaton, az akkori Nemzeti Színházban (Hevesi Sándor tér) Ablonczy László igazgatása alatt volt az ősbemutatója a *Szentendrei Evangélium* című produkciónak, Rusz Milán rendezésében.

Huszedik éve működik folyamatosan társulatunk ugyanazokkal a célokkal és ugyanazzal a lelkesedéssel: magas színvonalú, professzionális előadásokat játszani szerb és magyar nyelven – elvinni őket mindenhová, ahol igénylik a színházat és az anyanyelven megszólaló színészt.

Néhány színpadi műfajt egyedül mi szólaltattunk meg szerb nyelven. A történelmi viszontagságok, ill. a folklór, a hagyomány, a kulturális külön-



Dušan Kovačević: *A profi*  
Rusz Milán és Ember Tibor

bözőség, a területi megosztottság lehet az oka annak, hogy a passiójáték, az operett, a zenés vígjáték vagy a rockopera nem honosodott meg a szerb nyelvterületen, sőt nem is íródott a Magyarországi Szerb Színház megalapításáig.

Színre lépünk Magyarország minden olyan településén, ahol a szerb anyanyelvűek meg tudnak tölteni egy nézőteret. Az évek során rendszeresen színházba járó publikumot sikerült létrehozunk a szerb közösség tagjaiból, azonkívül színházunknak magyar ajkú rajongói tábora alakult a szerb kultúra és kortárs drámairodalom iránt érdeklődő nézőközönségből, akik magyar nyelven tekinthetik meg Radoslav Zlatan Dorić, Stojan Vujić, Petar Milošević, Miloš Nikolić vagy Dušan Kovačević műveit.

A Magyarországi Szerb Színház, az iskoláink, a múzeumunk, könyvtáraink mellett, a húszéves működés alatt a közösség létfontosságú, sűrűn látogatott kulturális-művelődési intézményévé vált. Évente néhány alkalommal anyországi turnékon mutatjuk be legjobb produkcióinkat.

A magyarországi szerb amatőr társulatoknak szakmai segítséget nyújtunk, részt vállalunk a találkozók megszervezésében. A Magyarországi Szerb Kulturális Központot, amelyben a Magyarországi Szerb Színház budapesti kamara-terme található, Boris Tadić szerb és Sólyom László magyar köztársasági elnök nyitotta meg a közelmúltban. A Magyarországi Szerb Színház magyar nyelven is játszik előadásokat, mint ahogyan azt az *Előadó-művészeti törvény* (Emt) a nemzetiségi színházaknak lehetővé teszi. A Magyarországi Szerb Színház évente koprodukcióban is próbál és játszik előadásokat, közösen nemzetiségi, illetve több más színházzal is.

### **A következő elismerésekben részesültünk:**

– A Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Orbán Viktor a Magyarországi Szerb Színháznak két évtizedes művészi munkájuk elismeréseként, a Hazai kisebbségékért tagozat Kisebbségékért díját adományozta.

– A Magyar Köztársaság elnöke, Schmitt Pál Rusz Milánnak, a Magyarországi Szerb Színház ügyvezető igazgatójának, színművésznek, rendezőnek hiteles, karakteres színészi alakításaiért, a magyarországi szerbek érdekeinek képviselője, kulturális élete fellendítése érdekében végzett tevékenysége elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetését adományozta.

– A Magyar Teátrumi Társaság a Magyarországi Szerb Színházat rendes közgyűlése folyamán, egyhangú szavazással tagjai közé befogadta.

– A Magyar Teátrumi Társaság Mezei Lajosnak, a Magyarországi Szerb Színház műszaki vezetőjének a Magyar Teátrumi Díj nemzetiségi különdíját adományozta, aki, szakmája kiemelkedő képviselőjeként, 2011-től jogosult a 'magyar teátrumi díjas' cím viselésére.

– A Magyar Teátrumi Társaság Krsztovics Sándornak, a Magyarországi Szerb Színház munkatársának, szcenikusának a Magyar Teátrumi Díj nemzetiségi különdíját adományozta, aki, szakmája kiemelkedő képviselőjeként, 2011-től jogosult a 'magyar teátrumi díjas' cím viselésére.

– A Magyarországi Szerb Színház teret adhatott a Jelen/Lét nemzetiségi színházi fesztiválnak, amelyen 11 magyarországi nemzetiség 18 tagszínháza vett részt.

– A Jakov Ignjatović Alapítvány – melyet Vujicsics Sztoján hozott létre, és a mai napig a magyarországi szerbség szellemi elitje, írók és egyetemi tanárok töltik be kuratori tisztségeit, azonkívül a ma élő legnagyobb szerbiai és magyarországi szerb írók, tudósok és művészek szerepelnek a díjazottjaik között – Rusz Milánnak Életműdíjat adományozott.

– Szerbia legnagyobb színházzakmai elismerései közé tartozik a kragujeváci Királyi Szerb Színház színpadán átadásra kerülő Joakim Vujić-szobrocska és a Joakim Vujić arcmásával díszített pecsétgyűrű. 2014-ben Rusz Milán vehette át a pecsétgyűrűt.

Az utóbbi évek sikerei közül kiemelném, hogy az ARCUSFEST 2007 Nemzetiségi Színházi Fesztiválon színházunk produkciója kapta meg a „legjobb rendezés” és a „legjobb férfi főszereplő” díját, az ARCUSFEST 2008-on a szakmai zsűri különdíját nyerte az egyik produkciónk, ill. a „legjobb női főszereplőnek” járó díjat kapta a Malko Teatróval közösen készített produkciónk.

2009-ben a szakmai zsűri különdíjjal jutalmazta a *Nem félünk a farkastól* c. darabot játszó négy színészünket.

Átalakulásaink, megújulásaink során több elnevezésünk is volt: Pesti Szerb Stúdiószínpadból lettünk „Joakim Vujić” Szerb Színház Pomáz, majd Magyarországi Szerb Színház Kht.

A Magyarországi Szerb Színház Kht.-t, a Magyarországi Szerb Színház Nonprofit Közhasznú Korlátolt Felelősségű Társaság (ez mostani elnevezésünk) jogelődjét, 3 000 000 Ft alaptőkével, Lórév Község Önkormányzata hozta létre.

A községgel való együttműködésünk azóta töretlen, stratégiai kérdésekben egyetértünk a község vezetésével, a színház működtetésének a háttérfeladatait az elkövetkező években továbbra is Lórévvel együttműködésben szeretnénk folytatni.

A Magyarországi Szerb Színház Nonprofit Közhasznú Kft.-nek infrastrukturális háttérrel részben a magyarországi Szerb Országos Önkormányzat biztosít, a Szerb Kulturális Központban szimbolikus bérleti díj fejében. Másik tulajdonosunkkal, a Lórévi Szerb Önkormányzattal szintén kitűnő együttműködést valósítunk meg, közös rendezvényeket tartottunk eddig is, és tervezünk a jövőben. Színházunk a továbbiakban is igénybe kívánja venni a Lórévi Művelődési Házát előadások megtartására, próbákra, nyári fesztivál rendezésére, díszlet-, jelmezyártási és raktározási feladatokra.

Lórévi székhelyünk mellett a Budapest, Nagymező utca 49.-ben található infrastruktúrát a következőképpen hasznosítjuk:

A színháztermet és az előteret – melynek jelenleg képzőművészeti galéria funkciója is van – közösen használjuk a Szerb Kulturális és Dokumentációs Központtal. Amikor ezt a frekvenciát helyszínt (az úgynevezett „budapesti Broadway”-t) jelölte ki a szerb közösség a Szerb Kulturális Központba való befektetéshez, a terem bérbeadásából nagyobb bevételekre számítottunk az akkori piaci körülmények között. Sajnos a gazdasági válság nyomai itt is érezhetőek.

Évente nyolcvan körüli előadást játszunk vagy vendégszerepeltetünk színházunkban.

**Jelentősebb bemutatóink** – kronológiai vagy más szempontokat a sorrendnél nem vettünk figyelembe:

*Neka bude spomenut... (Említsük meg tisztelettel és kegyelettel...)* – múltidéző szeánsz – színjáték

*Szentendrei Evangélium* – passiójáték

Ezzel az előadással ünnepeltük húszéves fennállásunkat. A legtöbb szereplő eljátszhatta újra a korabeli szerepét. A darab azóta is az egyetlen szerb nyelven íródott passiójáték, és azóta is ünnep minden alkalom, amikor játszhatjuk. Elhatároztuk, hogy karácsony és húsvét ünnepét a passióval fogjuk ünnepelni, mindig más és más szerblakta településen.

Az ortodoxia szellemiségébe a szentek színpadra vitele nem igazán fér bele. Az erdélyi magyar iskoladrámák ötletként és forrásként is szolgáltak a magyarországi betlehemes játékok és Vuk Sztefanovics Karadzics biblijája alapján íródott, misztériumokat bemutató színpadi műhöz. A *Szentedrei Evangéliumra* ösztönsége Daniló szentendrei szerb püspök adta áldását.

Radoslav Zlatan Dorić: *Čudo u Rondeli (Csoda a rondellában)* – egy rém hazafias színdarab, a polgári szerb színjátszás 200. évfordulója alkalmából bemutatásra került jubileumi díszbemutató

A darab a szerb színjátszás ősbemutatójáról szól.

Konferenciát tartott a témával kapcsolatban a Szerb Tudományos Intézet, azonkívül kiállítás mutatta be a szerb színjátszás 200 évét, amely két hónapig volt látható a budapesti Nemzeti Színházban.

A téma legnagyobb kutatói voltak jelen és tartottak előadást a maratonira sikeredett konferencián, többek között Alojz Ujes, a szerb színháztörténészek doyenje. A kiállítás bemutatta a szerb színjátszás ősbemutatójának körülményeit, azonkívül a magyarországi szerb színjátszás húsz évét. Harminc újságíró érkezett az anyaországból.

A jubileumot méltóképpen ünnepelte meg a szerbség és magyarság együtt, pontosan ott, ahol a polgári szerb színház megszületett: Budapesten.

Balog István barátja volt Joakim Vujić, akit „a szerb színház atyjának” is neveznek. Joakim, a bajai pravoszláv pap fia Szentendren tanítóskodott abban az időben. Színháztörténeti kezdeményezés részéről, mikor 1813. július 22-én József nádorhoz folyamodott a Pesten tanuló szerb egyetemi ifjúság nevében egy jótékony célú szerb színelőadás megtartásának engedélyezéséért. (E kérel-



Radoslav Zlatan Dorić: *Csoda a Rondellában*  
Olgica Nestorović és Matoricz József

met Balog István és Láng Ádám is aláírták.) A hatalom engedélyezte. Ez volt a szerb hivatásos színjátszás ősbemutatója.

Balog István játszott benne, de rajta kívül a magyar társulat „színmestere”, Fehér Tamás – sőt Balog Julianna is –, hiszen tökéletesen beszéltek rátzul, azaz szerbül.

Szimbiózisban kezdett el növekedni, gyarapodni, tökéletesedni mindkét nemzet színházi élete, színjátszása – Joakim Vujić a szerb királyi udvarba való távozásáig.

Pintér Béla: *Gad (Szutyok)* – Pintérnél nincsen műfaji megjelölés, ezért nem használunk mi sem

A bemutató helye és ideje: Magyarországi Szerb Színház kamaraterme, 2014. október 30.

*Tamburatórium* – zenés előadás

Egyedülálló hangzással szeretnénk vélhetőleg sorozatot indítani ezzel az előadással. A tremolós hangszereket általában csak a népzeneben használták vagy használják. Ez nem jelenti azt, hogy nem alkalmasak könnyűzenei művek interpretálására, vagy akár klasszikus zeneköltemények megszólaltatására. A legtöbb nép hangszerei között megtalálhatóak a tremolós hangszerek: a latin népeknél a mandolin, a görögöknél a buzuki, az oroszoknál a balalajka, a magyar népzeneben az asztali citera. A szerb muzsikában a tambura testesíti meg a tremolót, és a mi esetünkben ez nem egy hangszer, hanem egy hangszercsoport.

A vonós hangszerekhez hasonlítva, a hegedű megfelelője a prímtambura vagy a baszprím. A mélyhegedűhöz a tamburabrácsa köthető, míg tambura-cselló és tamburabőgő is létezik.

A tavalyi Kusturica–Bregović: *Macskahaj* című zenés előadásunk sikere folytán, amelyben szerb filmzenéket és musicalrészleteket adtunk elő, sok helyütt hasonló produkcióval várnak minket. Legyen a szerbséghez köthető, zenés, szólaljanak meg benne temperamentumos délszláv zenék, de ismerős dallamokat is szeretne hallani időközben a néző.

A szabadkai Ravnica hattedű tamburazenekar zenei tanulmányokat végzett fiatalokból jött létre. Húrjaikon gyönyörűen szólalnak meg a *Cabaret*, a *Macskák*, a *West side story* dallamai eddig soha nem hallott feldolgozásban, színházunk szólistáit kísérik.

A világhírű musicalek mellett a szerb színpadi daljátékok gyöngyszemei is előkerülnek a fiókból (Somborska Ruža, Milioner Mikica, Seoska Lola). Mind a hat zenész elsőrangú énekes is egyben, így a kórusrészeket a szólistával együtt énekelik. Természetesen nem végződhet úgy egy ilyen típusú produkció, hogy a *Bubamara*, Kusturica *Katicabogara* elő ne másszon valamelyik sarokból.

Radoslav Zlatan Dorić: *Ne daj Bože da se srbi slože (Ne adj Isten, szerbek egyesülnek)* – szatíra

Radoslav Zlatan Dorić már alapított magyar színházat. Vagy húsz magyar nyelvű előadást rendezett. Arra vágyott, hogy valaha Magyarországon, „kőszínházban” rendezhessen. Sajnos, nem érthette meg.

Ő volt a soknemzeti-ségű Vajdaság utolsó rendezője. Bácsföldváron, egy magyar–szerb faluban nőtt fel, és már gyerekkorában magába szívta a két nyelv dallamát, muzsikáját. Újvidéken a magyar színjátszást támogatta, Magyarországon a szerb kisebbségi színjátszást. Tanult mestersége a rendezés, a választott az írás. Négy drámakötete jelent meg, a fent említett darab a harmadikban szerepel, a kötet címe: *Drame za Slaviju*.



Radoslav Zlatan Dorić: *Ne adj Isten, szerbek egyesülnek*  
Ember Tibor, Jurkovits Zorica és Matoricz József

Tíz éve még az ő rendezésében mutattuk be saját drámáját. Most a társulat kollektív rendezésben próbálja összehozni a tőle tanultakat.

Vujicsics Sztoján – Vujicsics Tihamér – Milosevits Péter: *Vujičić bluz (Vujicsics Blues)* – színjáték

A nem túl távoli jövőben játszódik a darab. A magyarországi szerbség kihalt, illetve asszimilálódott. Már csak egyetlen intézményük maradt: a múzeum – ahol a valaha itt élt szerbség ereklyéit őrzik. Ide érkezik a két múzeumőr, akik az utolsó képviselői a magyarországi szerbségnek.

...Takarítás közben megtalálják Vujicsics Sztoján kalapját és Vujicsics Tihamér napszemüvegét. (Az előadásban kellékként a két nagyság eredeti használati tárgya szerepel.)

A Vujicsics testvérpár zenéi és versei szolgálnak alapanyagul az előadáshoz.

A két testvér életműve alapján a modern zenei hagyományokon átszűrtük az autentikus folklórt, és így készült el ez az előadás.

*Rusz Milán*



# A Vujicsics együttes negyven éve

Történetünk úgy kezdődött 1974-ben, hogy a pomázi nemzetiségi együttes fiatal zenészeket keresett – meséli Eredics Gábor, a zenekar vezetője arra a kérdésre, hogy a délszláv zene felé fordulásuk identitásukból fakadt-e, vagy pedig éppen fordítva történt az eset. A Vujicsics együttes alapító muzikusai – Eredics Gábor és Eredics Kálmán, Borbély Mihály, Győri Károly, Brczán Mirosláv és Szendrődi Ferenc– ekkor még egyáltalán nem foglalkoztak identitásbeli kérdésekkel – tudom meg, pusztán annyi volt bennük a közös, hogy egy zeneiskolába jártak, ahol a fúvószenekarban már találkoztak népzenei átiratokkal is, és természetesen megérintette őket a táncházmozgalom, Halmos Béla és Sebő Ferenc akkor már jól ismerhető első népzenei próbálkozásai. – Pomázon az együttesben minden nemzetiség képviseltette magát, táncoltak szlovák, sváb, szerb, horvát, cigány és természetesen magyar táncokat is, így volt teljes a kép – mondja Eredics Gábor, majd hozzáteszi: – Természetesen az volt az elvárás, hogy minden egyes nemzetiségi táncot a saját hangszereivel kísérjenek, így a magyart vonósokkal, a svábot és a szlovákot fúvósokkal, a szerbet és a horvátot tamburákkal. Magyar népzene címen mi elsősorban székit játszottunk, amit a Lajtha-gyűjtésből tanultunk, leginkább két tánc között az öltözködési szünetekben. Ekkor kezdtünk utánaézni és megérteni a történelmi okait annak, miért nincs magyar népzene és néptánc Pomázon és környékén, és ekkor fedeztük fel azt is, hogy a szerb és a sváb zene viszont még élő. Közben persze kiderült, hogy mindnyájunknak van délszláv kötődése, a mi dédapánk például szerb pópa volt Csobánkán, Győri Károlynak dalmát kapcsolatai voltak, Borbély Mihálynak szlovák, és sorolhatnám. Az volt az érzésünk, hogy ha pesti fiatalok lennénk ilyen gyökerek nélkül, játszhatnánk akármit, de ha mi nem ápoljuk az akkor még élő pomázi hagyományokat, azt senki nem teszi meg helyettünk. Kicsit olyanok voltunk, mint a második generációs amerikai magyarok, akik már nem beszélnek magyarul, de azért elmennek a magyar táncházba, mert hatalmas örömforrás, hogy ha nyelvben már nem is, de a néptánc vonatkozásában még azonosulni tudnak a kultúrájukkal – fogalmaz Eredics Gábor.

A Vujicsics együttes története azért is különleges, mert a negyven



Pomáz, 1974 (fotó: Kreiss Gábor)

év alatt mindössze egy kényszerű tagváltás történt, amikor Győri Károly 2006-os halála után egy évvel új hegedűst találtak Vizeli Balázs személyében. – Ennek részben az az oka, hogy kiskorunktól kezdve ismertük egymást, másrészt ha úgy láttuk, hogy valakinek éppen nehézsége van, például tanulmányok, gyerekek születése vagy sorkatonaság, akkor nem vittük kenyértörésre a dolgot, hanem türelmesen bevártuk egymást. Ennek persze voltak hátrányai is, például nem adtunk ki annyi lemezt, ugyanakkor sokkal több pozitív hozadéka lett: sikerült egy nagyon egységes hangzást létrehozni, olyat, amelynek feltétele az, hogy ennyire ismerjük egymás minden rezdülését. Amikor Győri Károly halála után váltani kellett, még egy olyan kiváló zenésznél is, mint Vizeli Balázs, jó időbe telt, amíg igazán összeszoktunk. Persze ez mindig kölcsönös, az ő érkezése, a habitusa minket is alakított – meséli.

Eredics Gábortól megtudom: kevés saját gyűjtésük van, a legtöbb anyagot a pécsi rádió archívumából szerezték meg, később derült csak ki számukra, hogy Vujicsics Tihamér a rádiósokat nyerte meg gyűjtésekre, így ott hatalmas anyag halmozódott fel. – Tihamérral nagyon jó volt a kapcsolatunk, az utolsó beszélgetésünk a budakalászi búcsúban nagyon gyümölcsözőre sikeredett, alig vártuk, hogy hazajöjjön, másnap indult, de sajnos soha nem tért vissza. Így aztán a megérzéseinkre voltunk utalva, de a magyar népzenei tanulmányok sokat segítettek annak feltérképezésében, hogy egy-egy dallam régi gyökerű-e, vagy például érződik-e rajta a szórakoztató zene hatása. Egy idő után Jugoszláviába mentünk tanulmányútra, és észrevettük, hogy a Kárpát-medence egészen más dialektust takar, mint a rajta kívül eső területek, de Újvidéktől felfelé már otthonosan éreztük magunkat. Tihamér halála után posztumusz kiadványként jelent meg *A magyarországi délszlávok zenei hagyománya* című kötete, amelyről sokat mesélt az utolsó találkozásunkkor, ebben rengeteg nagyszerű kotta volt, melyeknek a hangzó forrását Pécsen találtuk meg az említett rádióarchívumban, és eljutottunk a Bartók-gramofonfelvételekhez is – sorolja forrásait a Vujicsics együttes muzsikusa, amely együttes a szerb származású pomázi népzene gyűjtő-zeneszerző nevét 1975-ös tragikus halála után vette fel.

A zenekar abban a szerencsés és örömteli helyzetben van, hogy az utánpótlása is megoldott, mégpedig családon belül, apáról fiúra szállva: a Söndörgő együttest ugyanis Eredics Kálmán gyerekei alapították, akik apjuk révén gyakorlatilag beleszülettek a hagyományba, és tulajdonképpen a délszláv muzsikán nőttek fel. A tamburás Eredics Áron a Söndörgő mellett nyolc éve már a Vujicsics együttesben is játszik. Az utánpótlás a zenei képzésben is megvalósult: a Zeneakadémia új népzenei tanszékén tamburát is lehet tanulni. – Az, hogy ennek a hangszernek etnikai kötődése is van, jelzi, hogy a bartóki úton közelítünk a népzeneoktatáshoz – fogalmaz a Vujicsics zenekar vezetője.

Az együttes idén a Kossuth-díjat is megkapta. – Amikor egy kisebbségi kultúrával foglalkozó közösség kivívja egy olyan szakmai és politikai kör figyelmét, amely nem a törzsközönsége, akkor az arra utal, hogy a munkájának észrevehető hatása volt a magyar zenei életre, és ez nagyon jóleső érzés – fogalmaz Eredics Gábor. Elmondja: az idei negyvenéves jubileumot több koncerttel ünneplik az év során: a nyáron eljutottak Belgrádba és Zágrádba is – utóbbi helyszínen a szerb–horvát háború miatt korábban nem volt lehetőségük bemu-

tatkozni –, koncerteztek Szentendrén, novemberben pedig a Müpában lépnek fel. Itt két különleges vendégük lesz: Szörényi Levente és Tolcsvay László, ami azért sem meglepő, mert a korai Illés-számok közül jó néhány nagyon közel áll a szerb kólókhoz.

*Kiss Eszter Veronika*

*(A Magyar Nemzet 2014. szeptember 26-i számában megjelent cikk alapján.)*

## „Bánát” Szerb Kulturális Közhasznú Egyesület, Deszk

Magyarország déli részén, Csongrád megyében, tíz kilométerre Szegedtől, a földrajzi Bánát legészakibb részén található Deszk. A falu lakóinak száma 3700, ebből 120 szerb nemzetiségű. Ha a deszkieket megkérdezzük, hogy miről nevezetes községünk, biztos, hogy a szerbség kulturális élete az első között lesz megemlítve, melyet együttesünk a „Bánát Néptáncegyüttes” képvisel. Sokéves munkánk során, mely visszanyúl egészen a II. Világháború utáni időszakra – országos és nemzetközi hírnévre tettünk szert. Legfontosabb feladatunk a szerb kultúra, a néphagyományok, a népzene, a néptánc és az anyanyelv ápolása illetve átörökítése a jövő generációja számára. A komoly és kitartó munkánknak köszönhetően nagy sikerekkel veszünk részt különböző folklór és minősítő versenyeken. Bejártuk Magyarországot és bemutakoztunk több országban is, mint Szerbia, Lengyelország, Németország, Franciaország, Ausztria, Svédország, Svájc, Olaszország, Bulgária, Málta, Madeira, Szardínia, Románia, Ukrajna, Tunézia. A sok kitüntetés között, melyeket az évek során elnyertünk, kiemelkedő a „Szent Száva” kitüntetés, amelyet Pávle Pátriárkától vehettünk át. Az egyesület két alkalommal, több mint egy évtizeden keresztül a Szerb Folklór Európa-fesztiválon dobogós helyezést ért el – 3 arany, 4 ezüst, 3 bronz – és számos különdíjat kapott. Műsorunkon szerb népzene, néptánc és népdalok szerepelnek, nagy hangsúlyt fektetve a bánáti régióra. A Bánát Szerb Kulturális Közhasznú Egyesület tevékenységének székhelye a „Szent Száva” Szerb Kulturális, Oktatási és Hitéleti Központ.



# Gondolatok a „kultúra szigetéről”

(Halász Kinga interjúja Dragan Velikićtel)

„Minden város egy színpad, ahol zajlik egy történet” – vallja Dragan Velikić, a nemzetközi ismertségnek örvendő szerb író, aki októberben Pécs történetébe pillanthatott be a Duna Ösztöndíj díjazottjaként. Ez idő alatt igyekezett megismerni a pécsi mindennapokat, felfedezni a várost és rezidensművészi lakhelyét, a Zsolnay Kulturális Negyedét. Az író a hazautazása előtti napon mesélt itt szerzett élményeiről.

– *Járt már korábban Pécsen, vagy a mostani az első látogatása?*

– Pécsen ez az első alkalom. Magyarországon természetesen már többször jártam, sok időt töltöttem Budapesten, de Pécsen még nem voltam.

– *Egy teljes hónapot tölt a városban, ez elég sok idő.*

– Szerencsére igen. Utazás közben nem szeretem csupán egy turista szemével nézni a környezetet. Ezért nagy előny, hogy nem csak néhány napot tölthettem Pécsen, hanem heteket. Amikor megvettem a pécsi havi buszbérletemet, az azt jelentette számomra, hogy félig-meddig valódi lakos vagyok ebben a városban, aki mindennapi életet élhet itt.

– *Mit gondol a városról, hogy érzi itt magát?*

– Pécs nagyon szép. Voltam a múzeumokban, a Barbakán környéki sétányon, a vonatpályaudvaron, láttam a zsidó temetőt, a kiváló akusztikájú Kodály Központot, és sokat sétáltam a belvárosban. A legjobban a Cella Septichora tetszett, lenyűgözőek az ókeresztény sírépítmények. Felfedeztem a régió egy részét is, jártam Villány környékén. És természetesen sok időt töltöttem ott, ahol lakom, a Zsolnay Kulturális Negyedben, ebben a kulturális paradicsomban, ahol nagyszerű vendégházam volt.

– *Mi volt a látogatása célja?*

– Az osztrák Krems városának van egy rezidensművészi programja, ehhez társul a Duna Ösztöndíj, s ennek keretében vagyok itt. Az alapító intézmények – az Unabhangiges Literaturhaus NŐ, a Zsolnay Orosegkezelo Nonprofit Kft., a Peci Író program és a Collegium Hungaricum Wien – elhatározták, hogy évente egyszer, ősszel legyen egy közös program, amely a Duna kore szerveződik. Én vagyok az első író, aki megkapta a Duna Oszondijat, ami azzal jár, hogy a szeptembert Kremsben, az oktobert pedig Pécsen töltöttem.

– *Feltételezem, hogy ideje jó részét itt is írással tölti.*

– Valójában azt szoktam mondani, hogy kitűnő lehetőségem van az irásra otthon, a lakosomban, ezért az itt töltött időt inkább másra akarom használni. Most sétálok, benyomásokat gyujtok, csupán pár oldalt írtam. Istenigazabol írni majd otthon fogok.

– *Az itt szerzett elmenyek, tapasztalatok mennyire fognak megjelenni az írásaiban?*

– Az eredmény mindig később jön, ezt nem lehet befolyásolni. Az írásaimban nagyon fontos szerepe van a városoknak és a topografianak. Mert ha váro-

sokról beszélünk, tudni kell tényeket. Minden város egy színpad, ahol zajlik egy történet. Ezért fontos, hogy korrekt legyen minden részlet. Például nagy hiba szerintem, ha azt írom, hogy a 2-es busszal lehet eljutni a vonatpályaudvarra, hiszen ez nem igaz. Ezek miatt a mindennapi részletek miatt is fontos tapasztalatokat gyűjtöttem Pécsen, de mindez csak később épül be.

– *Pécsi rezidensművészi tartózkodása során a Zsolnay Kulturális Negyedben lakott, így lehetősége nyílt közelről megismerni a negyedet. Milyen benyomásokat szerzett itt?*

– Igazán érdekes, ami felépült itt az Európa Kulturális Fővárosa 2010 program keretében. De ami igazán lenyűgöz, az az, hogy sokkal könnyebb valamit megalkotni, mint később fenntartani. Most, hogy „házon belülről” láthattam a Zsolnay Negyed mindennapjait, az teljesen más, mint amilyennek első pillantásra tűnik a hely. Itt valójában mindennap történik valami, sokan dolgoznak, hogy rendben legyenek az épületek, a kertek és a programok. Az igazán nagy érdem az, hogy amikor kialszanak a fények egy ilyen nagy projekt után, mint az EKF, akkor tudjuk, hogy hogyan megyünk tovább. Itt folyamatosan dolgoznak azon, hogy sikerüljön mindezt fenntartani, és a kultúra szempontjából kiemelten fontos szerepe van a negyednek.

– *Mit ért a kulturális szerep alatt?*

– Az átlagos, pénzorientált ember úgy érezheti, hogy a kultúra luxus, és nincs rá szüksége, vagy nem teheti meg, hogy költsön rá. De ez nem így van. Ausztriában például a kultúrára szánt költségvetés néhány százalékkal nagyobb, mint a hadseregére szánt. Ez nem pénzkidobás, mert megtérül. A kultúra mint produktum rendkívül fontos. Itt Pécsen a Zsolnay Negyed olyan, mint egy sziget. A kultúra szigete. Mi is lenne a várossal nélküle?

– *Ráadásul a kultúrájának nemcsak a közvetítésről, hanem a termelésről is beszélhetünk a Zsolnay Negyed kapcsán.*

– Így van, nagyon lényeges, hogy az egyetem művészeti kara itt kapott helyet, hogy színházak és koncertek vannak, hiszen a fiatal alkotók energiája itt van, ami életet ad a helynek. A Zsolnay Negyed nemcsak kiállításokat jelent, hanem egy különleges kombinációt. Ez az elképzelés nagyon jó, viszont nehéz is, hiszen folyamatosan termelni kell, mert ha megáll, akkor itt a vége.

– *Mi az, ami leginkább megragadta a Zsolnay Negyed szellemiségében?*

– Számomra a legérdekesebb maga a Zsolnay család volt. Hogy akkoriban mire voltak képesek, milyen éleslátással rendelkeztek. Zsolnay Vilmos elképzelése nagyon jó volt, nagyobb, többet alkotott a kortársainál. Megihletett az ő élete, életfilozófiája, hiszen különleges titkok tudója volt.

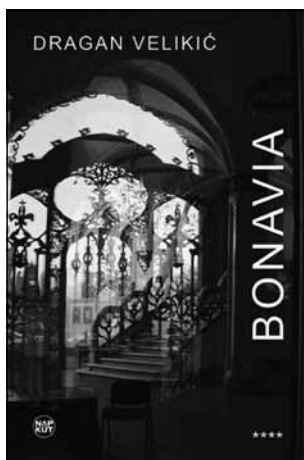
– *Mik a jövőbeli tervei?*

– Lesz egy könyvbemutatóm Budapesten, majd hazautazom Belgrádba, és folytatom a regényt, amelyen dolgozom. Az itt szerzett benyomások és tapasztalatok lenyomatai akár tudattalanul is, de bizonyára belekerülnek, hiszen én mindig kutatok, és az ember része lesz minden tapasztalat, a mindennapi élet lenyomatai. És persze mindenképpen vissza szeretnék még térni Pécsre!

# Kedvcsináló a felfedező olvasáshoz

Velikić új könyve felütésében, a nyitó dialógusban Márait emeli a szövegbe; majd bőven kapunk tőle színhelyeket Budapestről is. A leginkább persze ő az, mármint Velikić, akinél biztosra mehetünk e tekintetben. Csak néhány támpontot említvén tőle: az *Orosz ablak* című regényének jelentős része egyenesen nálunk szövődik, a *Bonavia*, mai mutatványunk, ve-

lünk kezdődik, egy korábbi – *A Bréma-ügy* – csapdába ejtően mesél egy pesti kuplerájról, az Astoriáig parfümillatban úszó Magyar utcáról, de akkor már hadd szóljon erről – a magyar kapcsolatról – még egy mondat: *„Egy magyar zenészhez ment férjhez, aki a cirkuszban hegedült, azután Rómában vendéglőt nyitott Piccolo Budapest néven, többé soha semmit nem hallottam róla.”* A kiadó talán legkorábbi Velikić-opusában olvashatjuk ezt (*A Domaszewsky-doszsié*), az „életezés” című gyerekkori játék definiálására hivatott példaként. Egy névből vagy egy ezt tartalmazó félmondatból kibővíteni, pótolni, felépíteni a történetet; félig, vagy tán egészen kitalált mesét szőni, bár egészen sohasem kitalált, hiszen a név – valós. Már akkor persze, ha az adott hivatkozás pontos, ha azt eleve nem szövi át, burkolja be valamiféle tökéletesnek hitt, gondolt, de valójában nem az, nem olyan emlékezés, vagy annak foszlánya.



\*\*\*

A *Bonaviával* nem lehetett életezni – és mégis. Mert az ember elolvas tíz-tizenöt oldalt, ahogyan kell, az elejétől, majd előre-lapoz, taláломra belepörgetve – nem, nem a végére kíváncsi, ugyan már, több komolyságot kérek –, és leteszi, kézbe veszi a korábbi köteteket; így, sorrend szerint próbál áttekin-

teni, összefogni, megérteni valamit; azt hát, nevezetesen, hogy ez a szerb író szerb író-e. Vagy, elsősorban is, az a sokak szerint nem is létező fura figura, akinek szellemiségét, auráját, gondolkodásmódját olykor kétségbe is illik vonni, mármint hogy akkor van-e hát az a bizonyos közép-európai író? A fogalmat akként szokás, ugye, betámadni, hogy kelet-közép-európai vagy közép-kelet-európai, ez a dialógus-meder többnyire azonnal elviszi a társalgást a lényegről; s úgy szokott folytatódni – a közép-európaiság mint jelző nem tér, hanem gondolat, s nem időfolyam, hanem önmagába zárt pillanat. Ami akár végtelen kiterjedésű is lehet. Olyan pokolian végtelennek tűnő, mint minden illúzió.

\*\*\*

A regény hőse (hős, ugyan már!) egy szállodában kezdi meg saját *életezését*. Megfogja a rijekai Bonavia hotelben, s valamikor, az emberélet útjának olyan kétharmadánál, meg-

próbálja rekonstruálni eddigi évtizedeit. Családtregény tehát, többszörös száakkal, messze múltba nyúlóan, de hát mi nem az, ami a születésünk előtt történt? Vagy akár – tegnapelőtt. És az történt-e, valóban, amiről tudunk, vagy az, amit hirtelen másképp kell elfogadnunk, valahol Bécsben; amikor megérintenek bennünket a párhuzamos valóságok bizonyosságai. S miközben felfejtődik egy lehetősége a múltnak, szövődik a szálak saját logikájából fakadó vászon, amely majd feslik, hogy a hasadó kárpit mögül kibukkanjon egy másfajta mentés, „sehol egy szilárd pont, sehol egy elmozdíthatatlan kép”, tu-

datosul ennyi bennünk, noha maga a könyv nem válik követhetetlenné. Aránylag gyorsan összegződik számunkra a metafora szerzőnk által itt követett szublimátuma, ám sokkal lényegesebb érzéssel ismerkedünk meg: azzal, ami „mindvégig két világ között ingadozik”.

Ami hát ez az egész „közép-európaiság mint lét” nyomorúsága.

Tamási Orosz János

(A teljes szöveg elhangzott a Bonavia budapesti bemutatóján, az Országos Idegennyelvű Könyvtárban, 2014. október 30-án.)



Dragan Velikić (középen) a Budapestért Díj (2013) átadása után Bognár Antal fordítóval (jobb felől) és négy könyvének kiadójával, Szondi Györggyel (fotó: Várai Mihály)

## Elsimulásában osztozva

Borbély János (1933–2014)



Elhunyt Borbély János műfordító, szerkesztő – nyáig munkába merülten ért utol nyárelőn a hír, annak a szerzőnek, Dragan Velikićnek a hetedik magyarul megjelenő könyvén dolgozom javában, a *Bonavia* címűn, akitől a legelsőt, az *Északi fal* címűt ő ültette át magarra, folytatásokban jelent meg először az újvidéki Hídban.

Legfrissebben Mirko Kovač novella-gyűjteményét (*Nives Koen rózsái*) fordította le Borbély a Napkútnak, de itt látott napvilágot korábban például Dragan Jovanović Danilov regénye is (*Ikonosztáz a világ végén*).

Felidéződik bennem a jelenet, amikor 2002-ben, a Napút-évkönyv leendő hetveneseinek bankettjén élőben (is) meginterjúvolhattam az Örmény Kisebbségi Önkormányzat Deák utcai termében, Ba-

járól utazott fel. Szerény volt akkor is, mint amikor a folyóiratnak küldött életvallomásában indíttatásáról beszélt Gál László és Majtényi Mihály védőszárnyai alatt. De már akkor számot vetett vele, hogy azért szerény egyméternyi lehet az övé a Holdig érő távolságot betölteni képes könyvek világmennyiségében, Danilo Kištól Aleksandar Tišmaig. És ez bizony nem kevés!

Eszembe jut, hogy amikor Újvidéken először találkoztam vele, olyan benyomást keltett, mint egy könyvelő. Vagy mint egy mérnök. Szikár, kissé petyhüdt arc, gondosan félrefésült hajviselet, tapintat és kíméltség a kommunikációban. Udvarias, korrekt, választékos és tapintatos modor. Szelíd és avított állhatatosság a mundér becsületében. Sosem lekezelő. Ahogyan Bajáról küldött legutóbbi levele is tanúsítja. Amilyen Lindeman volt, a gyomorhajos bicikligyári mérnök, még szakiskolás koromban, nyári gyakorlaton. Vagy most Hirsch úr, efféle élehetetlen firkászok és csepűrágók zuglói könyvelője. Hiszen még külsőre is hasonlított hozzájuk! Rokoni jó tanács szerint, egyébként könyvelőnek vagy mérnöknek kellett volna tanulnom. Sakkból is vihettem volna többre kedvtelésnél. Borbély János sülvénykorában Gál Lászlóhoz járt sakkozni, én meg évtizedekkel később a költő és korrektor Veszteg Ferenchez (ő is elhunyt azóta), aki apja révén (az öreg Francesco cipésmesterként későbbi nagy jugoszláv fejeseket bújtatott) ugyancsak jó ismerőse volt Gál Lászlónak.

Mindkettőnkől fordító lett, szavak ószerese. Vagy órás mestere. Kofája egy magunk választotta bazárban?



Mikor nyáron érkezett a hír, hogy kevéssel nyolcvankettedik születésnapja előtt elhunyt Borbély János műfordító, szerkesztő, tanácsstalanul forgattam magamban, vajon miképp lehet búcsúszavunkkal érzékeltetni abban az egy irodalmi méterben a fáradhatatlanul munkálkodó fordítót, aki, bár olyan benyomást kelt, mintha szeszélyt, szenvedélyt nem ismerne, közben csupa ilyen írói szeszélyt és csecsebecsét méricskél, csiszolgat, vajon szerény alakja megidézésében hol érzékeltethető, hogy hogyan fér el az a páratlan vendégirodalmi egy méter.

Magam is nyakig a fordításban: annak a szerzőnek, Dragan Velikićnek a magam elhatározásából immár az ötödik könyvén kotolva, aki időközben számos díjat aratott, Pécsnek és Kremsnek lesz két hónapon át díszvendége, és a Budapestért díj kitüntetettje lett tavaly.

Hetek telnek el, egyszer csak ott a bökkenő, egy mondat egy szava a *Bonaviában*: „*I prošlost se ne upokoži u završenoj priči.*” Milyen ige illene ide? (A könyv borítójára később a szerző szerint is fenomenális, művészi hatású fényképfelvételt találunk Sz. Gy. kiapadhatatlan tarsolyában: a budapesti Szentháromság téri kultúrpalota lépcsőjét ábrázolja, amely de facto a sztori kiindulópontja, áthallással a bécsi szálloda lépcsősorára, ahol az egyik szereplőt utoléri a végzet – miközben a történet szálai a rijekai/fiumei Bonavia szállóhoz nyúlnak vissza. Minden együtt van rajta, mint ebben a mondatban.)

Milyen ige kellene? Talán hogy egy lezárult történetben sem *üledpedhet le* a múlt? Vagy *nem csitul el, nem békél meg, pislákol, parázslik?*

Ilyesminek a megoldatlansága órákra meg tudja akasztani a munkát. Olykor később is vissza kell kanyarodni hozzá.

De hirtelen bevillan a kép: első találkozásunk jelenete. Az Új Symposion, amelynek olvasószerkesztője voltam, Borisav Pekić friss regényéből akart szemelvényt közzétenni. Elmerülten elpiszmoztunk a cím találgatásával fél délután: *Kako upokožiti vampira*. Mit cselekszik a vámpír: *elenyészik, elcsendesül, elemésződik, kihuny, megsemmisül, felszívódik?* Vagy mit tesznek vele? *Elrekkentik?*

Kapirgáltunk az elmúlás, elmulasztás, megszabadulás megfelelő igéje után. Ott, hogy a történet szelleméhez simítsuk kínálkozó durvaságát. Most pedig megkeményíteni kellene kissé.

Miközben, döbbenek rá, ennek az igének a pörgettyűje húzott nemrégiben végérvényes vonalat közénk élet és halál mezsgyéjén.

Hiszen el sem lehetett búcsúzkodnunk, jut eszembe a legutóbbi, szokásosan udvarias hangú levélváltás.

És szelleme megelevenedő jelenlétében egyszeriben kipereg a mondat, amelyben talán ki tudnánk egyezni, amely talán méltó a mesterségünkhöz:

„*És a múlt el nem simul a lezárt történetben.*”

Pokoj tvojoj duši, nyugodj békében, Jánosunk!

Bognár Antal

Veljko Petrović

# A rónaság dicsérete

Vasa Stajčinak

Pullmankocsikban, gyorsvonatokon utasok járnak síkságainkat, a Bácskát, Bánátot, Szlavóniát és a Szerémséget, s olybá tűnik nekik, hogy itt még a mozdony is bóbiskolva poroszkál. Álomittasan, ásítózva bámészkodnak ki az ablakon, uh!, meddig még ez az egyhangúság? Még nem is olyan régen legalább az exportőrök, a tőzsdeügynökök, az úgynevezett „spekulánsok” gusztálták, azok, akik a passzív vidékek élmezéséről gondoskodtak, manapság azonban még a művészféléknek, költőknek is unalmas és érthetetlen, még tulajdon fiaik is nehezen viselik el, s bizony megvetéssel itt hagyják, elárulják. Mert ez a síkság olyan nekik, mint az egyszerű víz, abból egyetlen pohár is elég, hogy szomjukat oltás, olyan, mint a házikenyér, melyből egy karaj is elég, hogy éppen elverje őket, márpedig ők egzotikus vidékek mákonyát keresik.

Minden síksági ember szereti a dombokat és a hegyeket; de az olyan hegylakó, aki meg tudja és meg akarja érteni a síkságot, meglátja és megszereti szépségeit, a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A hegyvidékiek között egyetlenegy sincs, aki ne volna elragadtatva görbe országától, az alföldiek közül viszont sokan menekülnek a hegyi magaslatokra, a havasokra és a sziklás karsztokba, hogy kedvükre gyönyörködjenek a természeti szépségekben, amilyenekkel nem találkoznak lapos és egyhangú hazájukban. Mert a hegyvidék hangos és patetikus, figyelmet kelt hirtelen változásaival, ágaskodó – zezgugos vagy ívelt – vonalaival, monumentális alakzataival és egymásra hányt tömbjeivel, elérhetetlen, szédítő szirtfokaival, sötét kanyonjaival, szurdokaival és szakadékaival, meredek sziklafalaival, amelyek láttán mindenféle fenyegető veszedelem és borzalom látomása tolul fel, amikor élet és halál között lebeg az ember.

A síkság ezzel szemben csendes és nyugalmas, szerény, tartózkodó és tapintatos. Józanul és nyíltan nyújtja oda úgyszólván mozdulatlan arcát, nincs benne semmi kihívás, kacérság, felkínálkozás, csupán várakozás, ahogyan vár a nép köréből való, egyszerű, egészséges lány. Hozzá romantikus illúziók nélkül illik közeledni, nem felajzott érzékekkel, hanem lélekkel és megértéssel, lojális méltánylásával mindazon dolgok összhangjának és egységének, amelyek emberileg elérhetőek, s amit egyedül az emberi gondolat és képzelet tud beporozni, annak az egységnek a megértésével és érzékelésével, amelybe minden emberi és e világi apróság, tapintható valóság, de minden más, távoli, éppen csak megsejtett, irdatlan nagy világűri csoda is egyként torkollik. Az ember gyarlóságainak áldozata. Sikereit is aszerint becsüli, mennyi erőfeszítésébe került legyőzni gyengeségeit. A lassú észjárású, nehéz gondolkodású ember mindig többre tartja gondolatait, mint az, akit éles ésszel és intuícióval áldott meg a természet. A meredek lejtőn – még közepes magasságú dombra is – csak nagy nehezen, erejének megfeszítésével kaptat fel az ember. Az utas vagy járókelő, miközben levegőt kapkodva hallgatja fülében saját vérének surrogását,

melyet a zaklatott szív, mint ostorral kényszerített szolga, pumpál az erekbe és az izmokba, izzadt homlokát törölgeti, és miután leült az első tuskóra vagy kőre, hogy megpihenjen, vagy fáradtan elnyúlik a füves fennsíkon, felindultan szemléli az alatta elterülő tájat, és elragadtatással emeli kitágult pupilláját a távoli hegyláncra meg arra a sötét oromra, mely fenyegetően elébe tornyosul. A sík vidéken araszoló gyalogosnak, lovas embernek vagy szekerezőnek ellenben egyáltalán nem kell a testi erőfeszítés miatt kizökkennie gondolataiból, amikor egyetlen tekintettel befogja az egész környéket, és állandóan és zavaraltalanul látja azt a körbefutó vonalat, ahol a föld meg az ég összeér. A földnek és az égnek ez az állandó érintkezése, mely testi megerőltetés és az érzékek felajzása nélkül minden pillanatban látható, az alföldi embert ellenállhatatlanul azzal az érzéssel tölti el, hogy az ő világa, noha korlátok közé van zárva, mégis a kifürkészhetetlen, isteni teljesség közvetlen része. A síksági ember született realista, aki úgyszólván a bőrén érzi a végtelen sokféleség eszményi szintézisét, az apróságokét a földön, s a mind hatalmasabb, mind mérhetetlenebb arányokét a mindenségben.

A síkság csak látszólag egyhangú és hallgatag. Bensőséges találkozás, beszélgetés igazában sehol sem esik olyan jól, mint itt, szinte a magányos embernek van teremve. Indulj el az országúton, térj le a nyári útra, a dülőkön és mezsgyéken menj ki messzire a földekre, meglásd, olyan meleg, életos közelségbe kerül hozzád, amihez csak a családi fészek melege fogható, s olyan bizalmasan suttog majd a füledbe, akár a meghitt szerető.

Legelőször is a körös-körül látható föld és ég közötti aránytalanság különös szépségére fogsz figyelni. A barnás meg a zöldes színeknek azokra a szelíd, puha, élénk árnyalataira, amelyek a föld keskeny sávját jelzik, másfelől arra a megfoghatatlan acélkékre, amelyből a legtöbb van, s amely mindenhatóan uralja a tájat. Egyedül a régi holland mestereknek sikerült apró vásznaikon kifejezniük e kép örök szimbolikáját.

Országutak örökös vándorai – bár egy helyben állnak – az eperfák, topolyfák, hársfák; itt-ott, a messzeségben, a fehér falú viskók körül, egymással jól megférő facsoport: karéjban megtermett jegenyék, lejjebb pedig, azok árnyékában meglapulva, platánok, gesztenyék, diófák, távolabb meg, a búza- és kukorica-földeken, a cukorrépa nedvesen csillogó négyzeteiben és a repce rikító sárga szőnyegdarabjain elszórtan egy-egy gyümölcsfa áll, egymagában, meghagyták az árnyéka miatt, vagy puszta ragaszkodásból. De ahány csak van ebben a csupa levegő, csupa fény, csupa légáramlás nagy térségben, a ködösen fénylő vagy felhős ég alatt, mindezek a fatörzsek és koronák mind fontos, gondolkodó, külön egyéniség. A növények és a vetés – az a tömeg. Minden fának azonban megvan a saját története, s mindegyik a hajdani erdőségekről álmodik. Még az útszéli, szúrós bogáncskóró, még a lila virágú mezei aszat is a rozs- és zabföldek széliben, az is valami, a lednek, akár a pajkos gyermeki tekintet, a pitypangból semmi haszon, de azért kedves cseppje az életadó napnak.

Lovasok, szekerek húznak el ott valahol a búzaföldek között, hol felbukkanak, hol pedig elmerülnek lobogó sörénnyel, távoli kiáltás, dallikázás és káromkodás szaggatott hangfoszlányait hozza a szél, a félig ért kalászkok mindent betöltő zizegéséből a tengelice éneke és a karvaly reszelős rikoltása hallatszik. Ha pedig megállsz a vasúti töltés tövében, tisztán hallod a tücskök ütemes

zenebonáját meg a lepkék szárnya rebbenését, olyik még az arcod is végigcirógatja önfeledten. A nap magasra hágott a fejed fölött, és – akárha a bőség aranszarujából – fáradhatatlanul ontja sugarait, összefont karral, most aláveti magát neki minden, és elnémul egy percre. A nap és az ember. Ők ketten, kettejük különös frigyének ünnepe ez a déli óra. A rónaság jó szagú, bár illata nem átható és nem részegítő. Ez nem a déli lejtőket elborító zsálya illatfelhője, nem is a mákvirágé vagy a rózsakerteké, mely felkorrhácsolja a vért és felszítja a vágyat, utána pedig belefájdul és lekókad az ember feje. Egészséges és erőt adó, eső utáni ózon ez, a virágzó búza lehelete, amely a reggeli szellő szárnyán érkezvén üdítő balzsamként tölti be az ember tüdejét, úgy, mintha magának a földnek az örök erejét szippantaná magába. Nyiss ablakot hajnalban, reggeli harmatot tapodjon lábad, mélyeket lélegezz, és hallgasd, amint fürjek hívogatják egymást, versenyre kelve énekelnek láthatatlanul; ezer meg ezer pitypalatytól karban és külön-külön, s olyan tisztán hallod a legtávolabbit is, mintha itt volna a kezeden. Éjszakánként pedig ez a síkság úgy tart a csillagok alatt, akár a nyitott szülői tenyér, s úgy is emel mind közelebb hozzájuk. Nézd csak meg őket figyelmesebben, meglásd, úgy érzed majd, hogy mind több van belőlük, hogy nőnek és mind közelebb vannak – azaz vagy te emelkedsz, vagy pedig ők ereszkednek. Csak úgy dagad a kebled, amíg ott suhansz közöttük, szeretnéd kitárni a karjaidat, hogy magadhoz öleld valamennyit, hogy díszül magadra aggasd, és beragyogjanak téged... Sehol és sehonnán nem lát az ember annyi csillagot, mint innen, sehol nem érzi kiáltóbbnak az ellentétet a maga véges élete és azok örökkévalósága, a maga semmi kis toporgása és botorkálása meg azok kozmikus pályamozgása és néma katasztrófái között, mint itt. Khaldéa és Egyiptom is síkság, mégis az asztrológia és a csillagászat bölcsője.

Az eget kémlelő síksági ember jobban tudja, mint bárki, még ha a legmagasabb csúcson áll is, hogy pirinyó, alig látható porszem csupán, ám azt is, hogy a tapasztalati világ középpontjában, a mindenség tengelyében áll. Az óceánok vándora ilyenkor az ismeretlen, hatalmas erők meg a véletlen szeszélyétől retteg – de te, síksági ember, nem hullasz térdre megtörtén, hanem világosan látod, akármerre nézel, a kérlelhetetlen törvények csodáját, azt a gigászi erőt, mely nem hajlandó megtagadni ősi törvényeit.

*Borbély János fordítása*

**Veljko Petrović** (1884–1967) Budapesten, a Thökölyánum kollégistájaként jogot tanul, 1918-ig Svájcban szerb sajtóirodán tevékenykedik, budapesti nagyköveti kinevezésben reménykedik, de az új államalakulat előbb Bácska, Bánát és Baranya művelődési biztosának teszi meg, majd a szerb oktatásügyi tárcánál alkalmazzzák. Írásaiban erősen kötődik a Vajdasághoz.

1930 elején a Politika napilap tudósítójaként Budapesten időzve beszámolt a magyarországi szerbekről és kulturális hagyatékukról. Látogatását Budapesten és Szentendrén 1961-ben ismétlés követte. Ez alkalommal vendéglátója a magyarországi szerb írók doyenje, Vujicsics Sztoján volt.

Pelyach István

## Magyar hős – szerb áruló?

Damjanich János példája a nemzeti hovatartozásról

A múlt eseményeinek kutatása során nagyon sok olyan személyiséggel találkozhatunk, akik összekötnek két nemzetet, kapcsolatokat, hidakat teremtenek közöttük. Az esetek többségében tevékenységük okán kivívták mindkét fél elismerését, megbecsülését, hősként, történelemformáló erőként tekint rájuk az utókor. Emléküket gyakran közösen ápolják, olykor szinte nem is lehet eldönteni, melyik nemzet fiaként tartjuk őket számon. A 19. század közepén ilyen személyiség volt például József Bem, akit a magyar köztudat Bem Józsefként, vagy egyszerűen csak Bem apóként tart számon. Bem erős gyökerekkel kapaszkodik mind a lengyel, mind a magyar történelembe, hiszen egyaránt hőse az 1830/31-es lengyel szabadságküzdelemnek és az 1848/49-es magyar önvédelmi háborúnak és szabadságharcnak.<sup>1</sup>

Találkozhatunk ugyanakkor olyan történelmi szereplőkkel is, akik nem összekötötték/összekötik, sokkal inkább megosztották/megosztják koruk és az utókor múlt iránt érdeklődő érzékeny közvéleményét. Ha a jelzett korszakban maradunk, ilyen a szerb ősszel bíró, de a magyar szabadságharcban legendássá vált honvéd tábornok és aradi vértanú Damjanich János. A két honvédtiszt példaként való felvonultatása látszólag nem egyeztethető össze, hiszen a lengyel származású Bem harcolt mind a lengyel, mind a magyar szabadságért, a szerb Damjanich azonban – éppen a szerbekkel szemben is – csak a magyar(?) alkotmányos jogokért, majd a magyar(?) szabadságért fogott fegyvert. Az ellentmondás azonban csak látszólagos!

Damjanich János egy szerb katonacsalád sarjaként született 1804. december 8-án Stazán, a 2. báni határőrezred területén. (A település ma Horvátországban található.) Édesapja, nagypapa tisztként szolgált az uralkodót, s testvére is folytatta a családi hagyományokat. A gyermek Damjanichot szülei vézna, csenevész testalkata miatt papnak szánták, ő azonban szembefordult akaratukkal, s 16 évesen megszökött otthonról. Jelentkezett Temesváron a császári-királyi 61. sorsyalogezred hadfogadó irodáján, s a katonai iskola elvégzését követően hadapródként itt kezdte meg a szolgálatot.

Az 1830-as években a birodalmi hadsereg nem vett részt háborúkban, a béke évtizedeiben az ifjú tisztek nehezen tudtak érdemeket szerezni, lelassult a katonai előmenetel lehetősége. Damjanich 1844-re alszázadosi rangig vitte, s ezredével megfordult a Habsburg Birodalom jó néhány garnizonjában, szolgált többek között Budán, Milánóban, Veronában. A csapattiszti ismereteket példásan elsajátító, s időközben testben és lélekben megerősödő Damjanich hamar kitűnt társai közül a politika iránti érdeklődésével, fogékonyságával is. Az 1840-es évek

<sup>1</sup> Kiváló példaértékű monográfia róla legújabban: Kovács István, *Bem Tábornok. Az örök remények hőse*, Budapest, 2014

elején a Kossuth Lajos által írt és szerkesztett Pesti Hirlapból követte nyomon a magyar reformmozgalom eseményeit, a polgári átalakulásért küzdő reformellenzék harcait. Hogy mit értett a kor gazdasági, társadalmi, politikai korkérdéseiből – közteherviselés, törvény előtti egyenlőség, jobbágyfelszabadítás stb. –, nem tudjuk, politikai elkötelezettségének azonban több alkalommal is hangot adott. Hogyan és miként alakulhatott ki benne, a szerb katonadinasztia leszármazottjában valamiféle kötődés a magyar nemzeti mozgalom, a magyarság iránt? Sajnos nem állnak rendelkezésünkre olyan beszámolók, források, amelyek segítségével megbízható(nak tűnő) választ/válaszokat fogalmazhatnánk meg a kérdésre, a császári-királyi hadsereg tagjaként azonban többször is tanújelét adta ennek.

Az 1840-es évek elején pl. Veronában nagy leleménnyel mentett meg egy osztrák tisztet megkardlapozó magyar bakát (Degré Györgyöt, a márciusi ifjú Degré Alajos testvérét) a hadbírószáki tárgyalástól, s amikor az köszönetet mondott neki, állítólag cinkosan megkérdezte tőle: aztán megverted-e legalább becsületesen azt a németet?<sup>2</sup>

Egy 1841 októberében Milánóból kelt levelében arról panaszkodott, hogy sorozredébe többnyire a katonai szolgálatra alkalmatlan magyar fiatalokat soroznak be, s ez az egész nemzet megbélyegzésére, lenézésére ad okot. „Nekem elég jól megy a dolgom (...), csupán a honfitársaink kiképzése körüli fáradtság igen nagy – mivel csaknem arra a gondolatra kell jutnom, hogy nem a legjobbakat, hanem a leghülyébbeket választják ki a hadi rendbe –, ezenközben évekkel ezelőtti türelmem dacára kétkednem kell használhatóságuk sikerében – csak annyit, hogy 22 éves szolgálati időm során soha nem láttam ilyen magyar nemzetiségű katonákat –, ami nekem mint hazafinak fáj, mivel bárki hasonló megjegyzéseket tesz, (...)”<sup>3</sup> Figyeljünk fel a fogalomhasználatára: „...nekem mint hazafinak fáj...”

Feleségének, a szintén szerb származású Csernovics Emiliának a rokona jegyezte fel a következőket: „Csodálatos, hogy a katonai határőrvidéken szerb szülőktől született Damjanich milyen magyar érzelmű volt. Abban az időben magyarul csak a paraszttal és a cseléddel beszéltek. A társadalmi és a szalonyelv német volt, s különösen a nők teljesen német nevelést kaptak. Damjanich már vőlegénykorában figyelmezteti Emiliát: 'Miért beszél Maga mindég németül? Hiszen ez Magyarország, s mi magyarok vagyunk'. Néném ekkor kezd ezen gondolkodni, s iparkodik, ahol lehet, magyarul beszélni, sőt, az akkor tömegesen keletkező új magyar szavakat előszeretettel alkalmazza, s ezért ismerősei sokszor megcsodálják. Úgy vélik, hogy gyönyörűen beszél magyarul. Mikor aztán házastársak lesznek, Damjanich behozza, hogy otthon, egymás közt, mindig magyarul beszélnek.”<sup>4</sup> A feljegyzés azon megállapítását, mely

<sup>2</sup> Az esetet lásd Degré Alajos, *Visszaemlékezéseim*, összeállította, szerkesztette, a bevezetést és a jegyzeteket írta Ugrin Aranka, Budapest, 1983, 219–220.

<sup>3</sup> Damjanich János császári-királyi főhadnagy levele Fábrián Gábornak, Milánó, 1841. október 7. Közli: Aradi Ereklyemúzeum, Okmánytár, Válogatott iratok és dokumentumok, szerkesztette Hermann Róbert, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Hermann Róbert, Pelyach István, Szoleczky Emese és Tóth Orsolya, Szeged, 2012, 71–73.

<sup>4</sup> *Damjanich Jánosné Csernovics Emília életrajza (1819–1909)*, Jeszenszky Imréné Csernovics Lara feljegyzéseit közzéteszi Varsányi Péter István, in: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*, XXI., szerkesztette Blazovich László, Szeged, 1994, 263.

szerint Damjanich magyarnak vallotta magát, erős kétellyel kell fogadnunk, a forrásrészlet azonban szervesen illeszkedik azok sorába, melyek a császári tiszt valamiféle azonosulását, elkötelezettségét tanúsítják az 1840-es évek magyar politikai törekvései iránt. Leglátványosabb tanúságtételére 1848. március végén került sor Temesváron.

A visszaemlékezés szerint hadosztályparancsnoka, Haynau altábornagy március 31-én délelőtt magából kikelve rontott be a tisztek szolgálati szobájába, s féktelen indulattal becsmérelte a magyarokat, Kossuth-kutyáknak, lumpeneknek, betyároknak titulálva őket. A megszeppent tisztek közül egyedül Damjanich százados mert szembeszállni felettesével, s kikérte magának, hogy jelenlétében gyalázzák a magyar nemzetet. „Haynau egy percre meghökken az indulatban égő óriástól, de a másik pillanatban már gúnyosra változott az arca, s csípősen így szólott: 'Nos, hát ön mióta lett magyar!?' 'Azóta, tábornok úr, amióta föl tudom fogni, hogy aki Magyarországon született, az magyar állampolgár, s köteles Magyarországot hazájának tekinteni, s annak bármily állásban legyen is, törvényes jogait megvédelmezni!'”<sup>5</sup>

A szó szerinti idézetet Hamvay Ödön, Damjanich életrajzírója minden bizonnyal az özvegytől hallotta a 19. század végén, így annak pontosságában ugyancsak kételkednünk kell, az eset azonban megtörtént: a szerb származású császári-királyi tiszt szembeszállt a magyarokat gyalázó felettesével, s védelmébe vette az alkotmányos jogaiért küzdő nemzetet. A konfliktusról Vukovics Sebő temesi alispán azonnal beszámolt Klauzál Gábornak, a Batthyány-kormány miniszterének, s a kormány figyelmébe ajánlotta őt.

„A helyben tanyázó katonaság tisztjei között nehány van, ki nyíltan mer rokonszenvet nyilvánítani szabadságunk iránt. Köztök legjelesebben Damjanich kapitány a Rukavina ezredben oly férfiú, kire a legkritikusabb viszonyban is számolhatnánk. De van egy generális, Haynau nevezetű, ki ellenszenvet terjeszt, s gúnyt szór forradalmi mozgalmainkra. Tegnapelőtt az említett kapitány e generálissal szóváltásba elegyedett, s oly bátran védelmezé a haza jelen eseményeit, miket azt személyes bátorsága nagyobb veszélye nélkül tennie csak mostani rendkívüli események közt sikerülhetett. De már tegnap parancsot vőn, miszerint 48 óra alatt Olaszországba az ezred stábjához induljék. (...) Itteni állásunkra s ezen ezred jövőjére nézve üdvös volna mindezek miatt, ha az őt kiutasító rendelet megsemmisíttetnék, s ő újtjáról visszahívatnék.”<sup>6</sup>

Az esetről beszámolt a Pesti Hírlap is, még nagyobb nyilvánosságot biztosítva annak: „...Damjanich századosot, mert egy német generális irányában ótalom alá vevé a magyar nemzeti becsületet, tőlünk és ifjú nejtől 48 óra alatti távozásra kényszeríték. Ajánljuk őt, a különben is bátor férfit s kitűnő katonát, a lélekben magyart a minisztérium igazságos figyelmébe”.<sup>7</sup>

A következő hetekben a magyar kormány mindent megtett annak érdekében, hogy az udvarnál elérjék Damjanich hazavezénylését, s figyelemre méltó, hogy

<sup>5</sup> Hamvay Ödön, *Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből*, Budapest, 1904, 19–20.

<sup>6</sup> Vukovics Sebő – Klauzál Gáborhoz, 1848. április 2. reggel, Magyar Országos Levéltár, H 2. Miniszterelnökség, 1848:37.

<sup>7</sup> Pesti Hírlap, 1848. április 15.

szerb származása ellenére már ekkor a délvidéki, szerb felkelők ellen folytatott küzdelemben számítottak rá. Vukovics Sebő április végén írt jelentéseiben többször is felhívta erre a figyelmet. „Első helyen áll: Damjanich kapitány, kit eddigi ajánlataimról már ismersz. Őt őrnagynak kellene oda küldeni (...). Teljesen biztos ember, tiszta magyar érzetű. Görög nem egyesült vallású, de társalgási s családi nyelve a magyar. Egyébiránt a rác és oláh nyelveket tökéletesen tudván, e népségbeli katonaságnál nagy tekintélye van, melyet azért is bír, mert katonai erélyre s dologértésre nézve kitűnő helyet foglal el társai között.”<sup>8</sup>

A magyar kormányzat erőfeszítései végül sikerrel jártak, s június 21-én Damjanich már Pestről számolt be feleségének megérkezéséről, illetve fogadtatásának körülményeiről. „Fogadtatásom elragadóan szívélyes és lélekemelő volt. Sok dicséretben és kitüntetésben részesültem, (...) Batthyány igen szívélyes volt, le kellett ülnöm, és meglehetősen sokáig időztem ennél a kiváló embernél.”<sup>9</sup>

Egy nappal később kézhez kapta kinevezését is, amelynek tartalma az előzmények ismeretében nem meglepő: a Szegeden alakuló 3. honvédszászlóalj parancsnokságát kellett átvennie, s az alakulattal bekapcsolódni a Délvidéken a szerb felkelők ellen folytatott küzdelembé. Első és legfontosabb feladata természetesen az volt, hogy kiképezze zászlóalját, amelyhez a császári hadseregben megszokott erélyességgel és alapossággal látott hozzá. A parancsnokság átvétele és a legénységi állomány megismerése után igyekezett zászlóaljától eltávolítani a kétes jellemű egyéneket, illetve azokat is, „kikben szembeszökőleg feltűnik, hogy nem azon elhatározott lelkesedéssel ragaszkodnak a zászlóaljhoz, minővel egy honvédnek illik és kell”. Arra kérte feletteseit, „hogy ilyen, a hazai érdekekhez nem simuló, s a nemzet iránt rokonszenvet nem tanúsító, nyelv és honi érzelem birtokában nem lévő s mégis bevett honvédeket a zászlóaljaktól, ahová különben sem valók, eltávolíttatni, vagy a sorkatonasághoz által tétetni méltóztassék”.<sup>10</sup> Határozott fellépésének, a kiképzésben tanúsított vasszigorának egyenes következménye lett, hogy honvédei közül nagyon sokan tiltakoztak ellene, egyesek kifejezetten árulót láttak benne, s megfogadták, hogy a legelső csatában golyót röpítenek parancsnokukba. Szállása előtt gyakran felhangzott a fenyegető kiáltás: „Vesszen az áruló!” A vele szemben megnyilvánuló bizalmatlanságnak nyilván kiváló oka volt az is, hogy korábban a császári hadseregben szolgált, de emellett meggyanúsították azzal is, hogy szerb származásúként összejátszik a szerb felkelőkkel.

Az elégedetlen honvédek küldöttséget is menesztettek parancsnokukhoz, s a zászlóalj nevében távozásra szólították fel. Damjanich emlékezetes választ adott a személye ellen protestáló honvédeknek: az egyik „olyan nyaklevest kapott, hogy csak lehanyatlott”, a másik okulva társa balsorsán „jobbnak látta rögtön sarkon fordulni és megretírálni, de mielőtt kiért volna, olyan rúgást kapott, hogy fejfel nekibukott a tornác falának”.<sup>11</sup>

<sup>8</sup> Vukovics Sebő – Szemere Bertalannak, 1848. április 22. Magyar Országos Levéltár, H 9. Belügyminisztérium, elnöki iratok, 1848:25.

<sup>9</sup> Hamvay Ödön, *Damjanich levelei nejéhez*, Budapest, 1910, 46.

<sup>10</sup> Damjanich János – Az Országos Haditanácsnak, 1848. július 8. Magyar Országos Levéltár, H 92. ONÖHT, 1848:1651.

<sup>11</sup> Hegyesi Márton, *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj története*, Budapest, 1898, 36–38.



A honvéd őrnagy elleni tiltakozások a korabeli sajtóban is teret kaptak, a Közlöny egyik számában ékes szavakkal ecsetelték Damjanich embertelen bánásmódját alárendeltjeivel szemben.<sup>12</sup> Az elmérgesedni látszó viszony kivizsgálására a Délvidéken tartózkodó hadügyminiszter, Mészáros Lázár vállalkozott, aki Óbecsén fogadta a zászlóalj küldöttségét, s a panaszok meghallgatása után személyesen vállalt kezességet az általa jól ismert és becsült honvéd őrnagyért. A katonák bizalmát parancsnokuk iránt azonban nem a miniszteri válasz alapozta meg, hanem Damjanichnak az elkövetkező ütközetekben és csatákban tanúsított személyes bátorsága, szakértelme, s a honvédjeiért mindig és minden körülmények között kiálló magatartása.<sup>13</sup>

Damjanich katonai pályája a honvédseregben 1848 ősztől egyenesen ívelt felfelé. A Bánságban ő érte el alakulataival a legkomolyabb sikereket a szerb felkelő haderővel szemben: október 13-án felmentette Törökbecsét a szerbek fenyegető ostroma alól, november 9-én Strázsánál, december 12-én Károlyfalyvánál és Alibunárnál, december 14–15-én Jarkovácnál aratott fényes győzelmet. Kossuth december 20-i képviselőházi beszédében már úgy emlékezett meg róla, mint „kinek lépteivel a győzelem jár, s ki odalent a rácoknak ismeretes és méltán rettegett ostora”.<sup>14</sup> Az időközben honvéd ezredessé előléptetett Damjanich december 24-én pedig a következőket írta a kormány elnökének: „Én ugyan beteges vagyok, de a szeretet, mely bennem hazám irányába él, (...) sokkal több erkölcsi hatással bír reám, mintsem én ezen rég viselt, s csak a gyakori viszontagságok közt megújuló betegségem, (...) Én az elárult szegény hazáért, e szabadságért vívó nemzetért tűrni, tenni, s ha kell, meghalni tudok. Parancsoljon bár hová elnök úr, mit tehetségem tenni enged, akaratom elhatározott s tiszta lévén, tenni fogok...”<sup>15</sup>

1849. január elején döntő változások következtek be azon a hadszíntéren – a Bánság területén –, ahol Damjanich a legjelentősebb sikereit aratta. A bán-sági magyar hadtest éléről éppen az ő fellépésének eredményeként elmozdították a hibát hibára halmozó hadtestparancsnokot, Kis Ernő vezérőrnagyot. Kossuth, hallgatva kormánybiztosa, Vukovics Sebő tanácsára is – egyben elismerve Damjanich érdemeit –, január 9-én rábízta e jelentős erő vezetését. A frissen kinevezett hadtestparancsnok azonban nem működhetett tovább a Délvidéken, mert a hónap közepén parancsot kapott, hogy csapataival Arad érintésével vonuljon fel a Tisza középső folyásához, hiszen a kormány itt szándékozott összpontosítani azt a magyar haderőt, amellyel majd tavasszal elkezdheti az ország felszabadítását, a császári erők visszaszorítását.

Január 2-án azonban új parancsnok vette át a szerb erők vezetését is. A szerb vajda, Stevan Supljikać váratlan halála után Josip Rajačić pátriárka Kuzman Todorović vezérőrnagyra bízta a fővezényletet. Todorović először is meg akarta erősíteni a felkelő szerb határőrkatona és a Szerbia területéről segítségükre

<sup>12</sup> Közlöny, 1848. augusztus 3.

<sup>13</sup> Lásd minderre Pelyach István, *Damjanich János zászlóaljparancsnoki kinevezése és szervező tevékenysége 1848 nyarán*, Acta Historica, Tomus XCVII. Szeged, 1993

<sup>14</sup> A beszédet közli *Kossuth Lajos Összes Munkái*, XIII. kötet, sajtó alá rendezte Barta István, Budapest, 1952, 814–817.

<sup>15</sup> Magyar Országos Levéltár, H 2. OHB, 1848:6632.

érkező önkéntesek, az úgynevezett szerviánusok harci morálját, s fokozni szeretne volna harci kedvüket is, ezért kinevezésének napján agresszív hangvételű kiáltványban fordult hozzájuk. Ebben leszögezte: Rajačić pátriárka meghívására vállalta el a megbízást, hogy „titeket a császár és a mi közös ellenségünk ellen vezesselek”. Feltétlen „katonai engedelmességet, rendet, egyetértést és egységet” követelt, „mert enélkül nincsen se győzelem, se dicsőség”. Mindezek után így folytatta: „Élet-halál közt, a legveszélyesebb percekben se essetek kétségbe, mert legyen az ellenség bármilyen erős is, az isten mégis a leghatalmasabb, s ő nem fogja megengedni hű és nyilvánvaló jogáért küzdő nemzetünk elpusztulását; s mi, testvérek, nem akarunk és semmi esetre sem pusztulhatunk el, mert ha mi elvesznénk, akkor elveszne velünk a császár és a császárság is, s a mivelünk harcoló hazánk, ezt pedig nem fogja megengedni sem az örök isteni igazság, sem a mi és császárságunk szövetségesei és barátai.

Védjétek meg tehát házatokat és küszöbét, jobb rajta dicsón elbukni, mint az ellenségnek örökre rabjává lenni...

Jelenleg a harcmezőn mindenkinek nyitva áll az út a dicsőséghez. Siessünk ez után, üssünk rajt az ördögön, hogy nyoma se maradjon. Isten nevében, a szerb dicsőség, a szerb nemzet és sarjaiért ragadjatok szerb testvérek fegyvert; s utánam mindenki, aki a szerb nevet viseli és kinek szerb szó fakad ajkán, s aki nem akar magyar rab, hanem szabad szerb lenni.

Ti, velünk egy hiten lévő rumenek, ti németek és római katolikus szerbek ne maradjatok hátra, ha velünk együtt óhajtok élni az egyenlőség, szabadság és jog alapján.

Meggyőződhetetek az eddigi harcok alatt, hogy az ellenség nem tesz köztünk különbséget, hanem öl, gyilkol, gyújtogat és fosztogat minket és titeket egyaránt; s ezért harcoljatok velünk együtt, és bosszuljátok meg elesett és elpusztult testvéreinket és testvéreiteket. Isten velünk!<sup>16</sup>

A kiáltvány cselekvésre buzdító sorai nem sok jót ígértek a Délvidék magyarsága számára, hiszen Todorović szinte módszeres irtóháborúra szólította fel a szerbeket. A félelem és a rettegés csak nőtt a magyar ajkú lakosság körében, amikor híre ment, hogy az addig védelmet biztosító honvédeket kivonják a területeiről, s a falvak és városok védtelenek lesznek a szerbek bosszújával szemben. A forrásokból nem deríthető ki, hogy mikor és milyen körülmények között kerülhetett a kiáltvány a bánáti hadtest élére kinevezett Damjanich kezébe. Annak szövege és hangneme azonban nyilvánvalóan felháborította, hiszen a szerb csapatoknak a polgári lakosságot sem kímélő harcmodorával bőven volt alkalma találkozni 1848 őszén és telén. Katonaszágot nem hagyhatott a Bánátban a kormány utasításával szemben, egyetlen eszköz maradt a kezében: levelet írt a szerb főparancsnoknak. A levélben megfogalmazott elvek, a délvidéki események értékelése talán a legpontosabban világítanak rá Damjanich katonai morálról, alkotmányos jogokról és nemzeti hovatartozásról vallott nézeteire. S nagy vonalakban kiolvasható a sorokból az is, hogy miként látta 1849 januárjában a Habsburg-kormányzat politikáját a birodalmat alkotó nemzetekkel kapcsolatban. S miként vélekedett a szerb nemzet következetesen magyarelles háborújáról.

<sup>16</sup> A kiáltványt közli Thim József, *A magyarországi 1848–1849-iki szerb fölkelés története*, Budapest, 1935, III. kötet, 288–290.

A levél bevezető soraiból egyértelműen kitűnik, hogy Damjanich nem tartotta magát a magyar nemzet tagjának, nem vallotta magát magyarnak, hanem az ország, Magyarország polgárának. „Mint *katona*, és mint *ezen elárult ország polgára* – melyért abból a szent meggyőződésből harcolok, hogy ügye igaz –, kötelességem erre a kiáltványra a következő nyilatkozatot tenni.” Nem magyarként fogott tehát fegyvert az alkotmányos jogait védő elárult országért, hanem azért, mert az ügyét igazságosnak tartotta.

A következő gondolati egységben egyértelműen megfogalmazta, hogy véleménye szerint a szerbek nem a szerb nép szabadságáért, sokkal inkább az osztrák császárság birodalmi céljaiért harcolnak, s azok sikere esetén csak elnyomásra számíthatnak. „Nagyon feltűnő Tábornok Úr, hogy a szerb nemzet érdekét, a szerb nemzet ügyét próbálja az osztrák császárságéval összhangba hozni, miközben hősi lelkesedéssel beszél a szerb szabadságról. Vagy talán úgy gondolja, hogy ha az osztrák fegyverek győzedelmeskednek, akkor attól az uralkodóháztól kapják meg a kívánt szép szabadságot, amely ma még fegyvereit egy ugyancsak a szabadságáért küzdő nemzet elnyomására használja?”

A szerb mozgalom magyarellenességének alapvetően két okát fogalmazta meg. Véleménye szerint a szerbek nem ismerik a magyar nemzeti törekvéseket („még intézményeit sem ismeri azon nemes nemzetnek, amely ellen ilyen éles beszédet tart”), s nem ismerik el azokat az alkotmányos szabadságjogokat, amelyeket az 1848-as magyar törvények biztosítottak számukra („élveztek-e valaha Magyarországon a határőrvidekek olyan szabadságot, mint amelyet nekik az előző évi országgyűlés megadott?”). Másrészt nem veszik észre, hogy a birodalmi politika tudatosan fordította szembe egymással a kisebb nemzeteket az „oszd meg és uralkodj” hagyományos elvet alkalmazva. „Tábornok Úr, tegye kezét a szívére, és mondja meg nekem: nem történnek-e a legméltatlanabb machinációk, hogy a népeket egymás elleni elkeseredett harcba kergessék?”

Nemzeti, születési hovatartozását egyértelművé tette a következő utalással is: „...én, Tábornok Úr, aki szintén az Ön nemzetéből származom, (...)”.

A levél további részében a polgárháború embertelenségét ecsetelve kiemelte, hogy a magyar hadsereg – az ő vezetésével – csak ott nyúlt a megtorlás eszközéhez, ahol rá volt kényszerítve. „Vagy nem a szerb nemzet volt-e az, amelyik a legelképzeltetlenebb szörnyűségeket elkezdte, amely minden emberi és népjogot elvetett, és a legszörnyűbb borzalmakat követte el, megtámadta mindkét oldalon az ellenség kezén lévő helyeket, romba döntötte azokat, ezeket ítél pusztulásra, s ezzel kikényszerítette a megtorlást.” Ennek a folyamatnak meggyőződése szerint véget kell vetni, „ezért felszólítom Önt, hogy kötelességénél és harci becsületénél fogva parancsának hatalmával a legszentebbül óvja a népek jogát mindkét oldalon, ahol Ön csak hadat vezet, kímélje azoknak a szerencsétleneknek életét és tulajdonát, akiket a háború szörnyűségei sújtanak, azokat a védtelen lakókat, akik nem okozói ezeknek a következményeknek, és akik kénytelenek voltak alkalmazkodni a körülményekhez”. Védelmet kért tehát a helyben maradó magyar polgári lakosság számára.<sup>17</sup>

<sup>17</sup> A levelet és annak születési körülményeit lásd: Pelyach István, *Egy szerb származású magyar honvéd tábornok levele a szerb csapatok főparancsnokának 1849 januárjában*, in: *Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves*, szerkesztette Háda Béla – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Petneházi Margit, Budapest, 2009, 333–340.

Damjanich 1849 tavaszán ért honvéd tábornoki karrierjének a csúcsára. A tavaszi hadjárat szinte minden ütközetében és csatájában döntő érdemeket szerzett, honvédei feltétlenül ragaszkodtak hozzá. Megalkuvást nem tűrő magatartásával mitikus alakja lett a nagy győzelmeknek. 1849. április végi lábtörését, s ezáltal szolgálatképtelenné válását, tragédiaként értékelte a közvélemény és a politikai vezetés is Kossuth Lajossal az élen.

Aradi vértanúként neki nem adatott meg az a lehetőség, hogy visszaemlékezést írjon, visszatekintsen a lefolyt szabadságküzdelemre, s utólag elhelyezze benne a saját szerepét. Kivégzése előtti utolsó éjszakáján egy sokkal bensőségesebb vallomásban, egy imában tette ezt meg. Témánk szempontjából ennek két mondatára kell felfigyelnünk. „Oltalmazd meg, Mindenható, az én különben is szerencsétlen hazámat a további veszedelemtől! (...) Áldd meg a szegény, szerencsétlenségbe süllyedt Magyarországot!”<sup>18</sup> Az akasztófa árnyékában Magyarországot továbbra is a hazájának tekintette.

Ha végigtekintünk Damjanich megnyilatkozásain, a következőket állapíthatjuk meg. Tudatosan vagy öntudatlanul, de következetesen használta a legfontosabb fogalmakat, s Magyarországot mint államot a hazájának tartotta, de a nemzeti hovatartozás tekintetében nem vallotta magát magyarnak, szerb származását s hitét nem tagadta meg. (Elekes István visszaemlékezése szerint 1849 áprilisában így beszélt saját jövőjéről: „...ha tisztába jövünk a némettel, akkor ne keress engem a seregnél, hanem gyere el Magyarátra, ott meglátsz egy vén rácot, aki kapálja a szőlő tövét, s issza a tavalyi levét, az én leszek, ...”.)<sup>19</sup> Az alkotmányos jogok megvédéséért, a szabadságért fogott fegyvert, de nem tett különbséget magyar és szerb szabadság között, hiszen úgy vélte, az 1848-ban elfogadott magyar alkotmány a szerb nemzet számára is nagyfokú szabadságot biztosított. A szabadságot mint eszményt védelmezte azzal az elnyomással, zsarnoksággal szemben, amelyet 1848/49-ben a bécsi kormányzat, a birodalmi politika testesített meg. A hadügyminiszter Mészáros Lázár a következőképpen fogalmazta ezt meg:

„Ő bátor, derék hazafi, bár határőrző s óhitű szülei őt szűk körben s vak engedelmességi irányban nevelék, s fiatal korában az osztrák szolgálatba adák, amiért műveltsége, udvariassága a közönséges fokon alul állott; de természetes józan esze az igaz és törvényes irányt soha nem téveszté el, s bár rác volt, de szívében mindig magyar maradt.

Mint ilyen, midőn udvari ármány által a törvényes térről a forradalmira kényszerítettünk, egy pillanattig sem késett esztét és erős karját a hon jogának védelmére szentelni.”<sup>20</sup>

<sup>18</sup> Az ima számtalan forráskiadványban megjelent, pl. *Az aradi vértanúk*, összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona Tamás, Budapest, 1979, I. kötet, 206–207. Legutóbb az eredeti német nyelvű kézirat is: Aradi Ereklyemúzeum, Okmánytár, 87–88.

<sup>19</sup> Elekes István, *Jellemvonások Damjanich életéből*, in: *Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból*, kiadja és szerkeszti Vahot Imre, Pest, 1861, III. kötet, 1–14.

<sup>20</sup> *Eszmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről*. Mészáros Lázár volt M. K. felelős hadügyminiszter kéziratai. Közrebocsátja Szokoly Viktor, Pesten, 1871, 77.

Mi okozhatta 1849-től a szerb közgondolkodásban megjelenő engesztelhetetlen Damjanich-gyűlöletet? Hiszen láttuk, komoly gesztusokat tett nemzete felé, s katonaként olyan „igazságokra”, összefüggésekre hívta fel a figyelmüket, amelyek a két nép egymásra utaltságát, sorsközösségét támasztották alá. Az ugyanakkor természetes, hogy a gesztusoknál és figyelmeztető szavaknál sokkal „súlyosabbak”, hatásosabbak voltak azok a vereségek, amelyeket Damjanich mért honvédjei élén a szerb haderőre. Az első nyilvánvaló ok tehát az, hogy szerb származása dacára a magyar honvédseregben szolgált, ráadásul 1848 őszén éppen az önálló nemzeti célokat megfogalmazó szerb mozgalommal szemben. A másik ok is érthető, habár nem ismerjük annak keletkezési körülményeit. A Debrecenben megjelenő *Esti Lapok* 1849. február 22-i számában Jókai Mór közzétett egy Damjanichnak tulajdonított kiáltványt, amelyet a honvéd tábornok állítólag január közepén adott ki a Bánátból történő kivonulása alkalmából. Ennek szövege a következő:

„Ti kutyák!

Én elmegyek, mint ellenségtek.

De visszajövök, mint bosszúálló.

Ha ti azalatt fel mertek támadni a magyar nemzet ellen, kiirtalak benneteket a föld színéről, s hogy magja se maradjon a rácnak, utójára magamat lövöm föbe, mint a legutolsó rácot!”

Ismerve a korabeli közhangulatot, természetesnek vehetjük, hogy a szöveg nagyon hamar népszerű lett a magyarok körében, tovább építve, növelve egyben Damjanich mítoszát. A szerbek viszont ebből (is) igazolva láthatták már kialakult ítéletüket: a honvéd tábornok a szerb ügy árulója.<sup>21</sup> Semmilyen forrás nem áll rendelkezésünkre, amely alapján kideríthetnénk, hogy ki volt a kiáltvány szerzője, de a tények ismeretében az biztos – nem lehetett Damjanich. A szöveg azonban hatott, olyannyira, hogy üzenetét Vahot Imre is felhasználta: „Nemzetiségére nézve ő maga rác-magyar vala; de azért annyira gyűlölte a magyar testvéreik ellen harcra kelt rácokat, hogy mint megtéríthetlen ellenségnek végképeni kiirtását tanácsolá. Legfőbb vágya volt győzelem esetére a felsődunai hadjárat után egy rácirtó tábornok vezérelni. Már szinte megijedt, hogy Perczel majd egy rácot sem hagy neki.”<sup>22</sup>

A kortársak értékelése meghatározta az utókor véleményét is. Üdítő kivétel ez alól a már Szentendrén született szerb írónak, Jakov Ignjatovićnak Damjanichról alkotott vélekedése. Damjanich „a testvérei ellen harcolt. Ebben a harcban vált híressé. Valójában gyászos jelenség. Mégis Damjanich a maga meggyőződéséért, a szabadságért harcoló hős marad, s hősiessége olyan reflex, amely a szerb vitézségre jellemző. A hős szerb bölcsőből támadt, s nevét a magyaroknál is úgy emlegetik, mint a szerb férfi vitézségét, aki a haza szabadságáért harcolt s esett el. A szerbek előtt gyűlölt volt a neve. (...) Én nem tartom árulónak. (...) Damjanichot a szerbek gyűlölték. Damjanich a magyaroknál dicsőséget szerzett a szerb névnek is. (...) Damjanich egy töről fakadt azokkal, akik gyűlölték. Mint szerb élt és esett el. Helytelenül küzdött? De vajon helyesen küzdöttek-e azok, akik siker és kilátás nélkül annyit boldogtalant gyászba

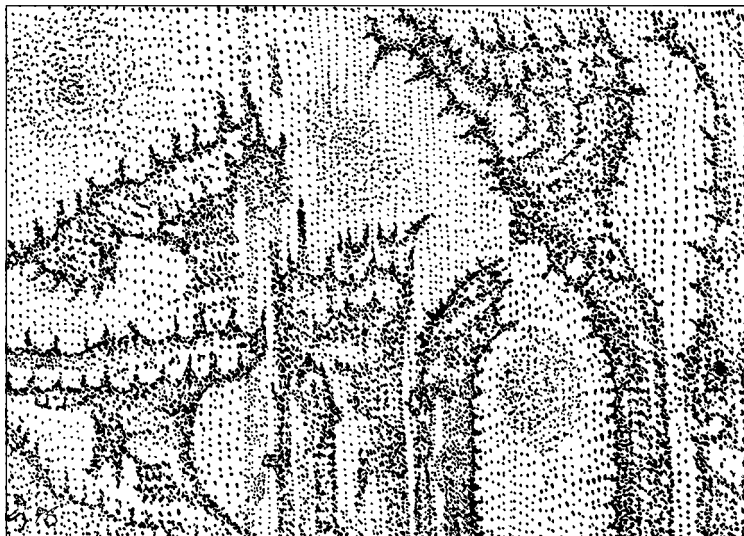
<sup>21</sup> A kiáltvány történetére lásd: Hermann Róbert, *Damjanich búcsúja*, Rubicon, 2012/4–5. szám

<sup>22</sup> Vahot Imre, *Damjanich*, in: *Honvédek könyve*, II. kötet, 25–35.

borítottak, annyi árvát hagytak hátra? (...) Damjanichban a magyarok is a szerb hősiességet és kitartást látták; náluk Damjanich ezeknek az erényeknek a képviselője. Damjanich szerb hős.”<sup>23</sup>

Összeköti/összekötheti-e Damjanich a szerb és a magyar múltat? Lehet-e egyszerre a magyar és a szerb nemzet megbecsült, elismert hős alakja? Olyan, mint Bem József a magyarok és a lengyelek számára természetesen nem, hiszen Bem a lengyel és a magyar szabadságharcok közös hőse. 1848/49-ben azonban Damjanich sem csak a magyar jogok védelmében fogott fegyvert. Az alkotmányos átalakulás értelmében a legfontosabb szabadságjogok 1848 tavaszától Magyarország minden lakosát megillették, nyelvi, vallási, etnikai hovatartozástól függetlenül. A kibontakozó önvédelmi háború, majd szabadságharc ezek megvédését tűzte ki célul elsősorban. Ebben a küzdelemben gondolta úgy a szerb politika, hogy a dinasztikus érdekek mellett kell felsorakoznia (a magyarok ellen), mert viszonzásképp jóval többet kaphat (?) Béctől, mint 1848 tavaszán Pesttől. Az eredmény közismert: a magyarok ellen fellépő nemzetiségek – közöttük a szerbek is – ugyanazt kapták a szabadságharc leverése után jutalmul, amit a magyarok büntetésül. Damjanich valami olyasmit ismerhetett fel nagyon halványan, öntudatlanul, mindenfajta politikai képzettség, iskolázottság hiányában is, amit az 1850–60-as években többek is megfogalmaztak: a Duna mentén élő kis nemzetek minden nagyhatalmi törekvéssel szemben egymásra vannak utalva. Nemzeti önmegvalósításuk első időszakában közösen kell fellépniük, közösen kell megteremteniük szabadságukat, közösen kell kivédeniük azokat „a legméltatlanabb machinációk”-at, amelyek „a népeket egymás elleni elkeseredett harcba” kergetik. Olyan felismerés, olyan történelmi logika ez, amely a szerb és a magyar nemzet közös hőségévé teheti Damjanich Jánost.

<sup>23</sup> Jakov Ignjatović, *Szerb rapszódia*, válogatta és fordította Csuka Zoltán, Budapest, 1973, 232–237.



RÉTEN, VIHAR UTÁN A BODROG-ZUGBAN

## Lórév

Lórévben az a legérdekesebb, hogy Magyarország egyetlen szerb többségű települése. Jelenleg 310 bejelentett lakosa van, mondja Ljubomir Aleksov polgármester, bár közülük sokan hétközben Pesten vannak, és csak hétvégére utaznak haza. „Néhányan naponta ingáznak.” A polgármester 35 perc alatt jut el a Budapest tábláig. „Onnan legalább egy óra a Kosuth tér”, ha nincs a szokásosnál nagyobb torlódás.

A trianoni döntésig hét-nyolcszáz lélek lakta a falut, utána viszont mintegy négyszázan optánsként elköltöztek a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba. Lórév azonban ezután is megőrizte identitását és a szerb többséget. „A Duna megvédett, és el is zárt” – mondja Ljubomir Aleksov. A zsákfaluba csak Ráckeve felől vezetett út, nem volt egyszerű eljutni ide. Persze előfordult, hogy magyarok költöztek be, de ők kész helyzetet találtak, és elfogadták. Sokan közülük szintén kétnyelvűek lettek.

A szerbek nem véletlenül és nem a közelmúltban jöttek a mai Magyarországra területére. Nemcsak a vesztes rigómezei csata után vándoroltak be, és nem is csak Szentendrére. A lórévi emlékezet szerint őseik – „nekünk így mesélte a nagyanyánk”, és neki is valószínűleg az ő nagyanyja – Smederevo (magyarul Szendrő) várának el este után, 1440-ben indultak el, Kovin (magyarul Kevevéra) környékéről. A szerbek ekkoriban jelentős számban telepedtek le a Csepel-szigeten: Ráckevét sem véletlenül nevezik Ráckevének, és nem véletlenül épült ott rendkívül érdekes szerb templom. A település szerb neve Srpski Kovin. De a túparti Adonyban is sokan voltak, meg szinte mindenütt a szigeten és a Duna mentén, vagy a Pilisben (ahol a magyar, német, szlovák, szerb többnyelvűség szintén visszaszorulóban van).



A hely dunai átkelőként mindvégig szerepet játszott az itt élt népek életében. A honfoglaló magyarság fejedelmi szálláshelyeként e vidéken őrzött nagy mennyiségű állatállományra utal Lórév (Lóré) neve, hisz a ménesek átszállítása a Duna túlsó partjára a kedvező átkelési viszonyok miatt itt történt. A falu említése először IV. Béla uralkodása idejéből, 1259-ből ismert Portus equorum elnevezéssel. IV. László király 1276-ban Loureu néven keltezte az általa itt kiadott oklevelet. A török előtti időben folyamatosan lakott hely, erre utal az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék. I. Ulászló király a pestis elől Lórév környéki királyi nyaralójába menekült. Valószínűsíthető, hogy az 1440 körül Ráckevére menekült szerbek egy csoportja Lóréven telepedett meg.

A település – lélekszámából adódóan – az egyes feladatok ellátására sok szállal (posta, orvos, gyógyszertár stb.) kapcsolódott Ráckevéhez, a járási székhelyhez. A népesség száma a XX. század első évtizedeiben a következő: 1900-ban 656, 1930-ban 506, 1941-ben 450 fő. Az 1941-es népszámlálás idején a megkérdezettek közül 2 fő végzett felsőfokú iskolát, 5 fő gimnáziumot, 385 személy mondta, hogy ír-olvas általában, és 10,7% volt analfabéta. A népszámlálók összeírtak 309 szerb, 122 magyar, 9 német és 10 egyéb, illetve ismeretlen anyanyelvű lakost. A XX. századi világháború hadi eseményei, amelyek már komolyan sújtották a polgári lakosságot is, a lóréviek számára 1944. november 22-én befejeződtek, mert a közvetlen hadi események már nem érintették a falut.

Buda elfoglalása után a török kialakította a szultáni birtokok rendszerét. A budai szandzsákon belül a kovini nahijéhez tartozó Lóréven 1546–1590 között 30-40 család élt. A XVII. században a török visszaszorítására megkezdett háború után az elhagyott, a XV. századtól a szerbek által lakott portákra a török elől menekülő szerb anyanyelvű lakosok érkeztek. Lórév új telepesei vallásuk gyakorlása érdekében saját erőből templomot építettek, amelyhez felhasználták a középkori templom falmaradványait is. A török elleni harcokhoz a településre jutó fizetendő pénzösszeget a megye 1698 januárjában közölte a lórévi elöljárókkal, míg a nyári hónapokban az átvonuló királyi hadseregnek szükséges szekerek biztosításánál kellett segédkeznie a falu lakóinak.



A Zichy-kápolna



*Lórév megmaradását a bolgárok is segítették, amikor a XIX. században huszonhat bolgár férfi benősült a faluba. Nem volt nehéz beolvadniuk, hisz a vallás, a nyelv nagyon hasonló, így elszerbenedésük után csak a családnevük maradt fenn. A temetőben az Ivanov, Nikolov, Jordanov, Hudov családneveket látni a fejfákon. Meg a Simic, Ostoic, Avramovic, Hranislav vezetékneveket is, és magyar hangzásúakat is persze, hiszen magyarok is éltek, élnek a faluban.*





A szerb templom

A templom falán húsz név olvasható a kőtáblán. Tizenkilenc lórévi az első világháborúban esett el a hazáért, a huszadik a második világháború áldozata. A családnevekből, mondja alkalmi kalauzunk, már csak három van jelenleg is a faluban (úgy tudja, hogy a Vidak, a Mijatovic és a Maleus), a többi eltűnt. Ha száz évnek ez a mérlege, akkor mennyi esélye van a szigetként létező közösségnek egy ennyire egynyelvű országban? „Ha beszéljük, nem felejthetjük el a nyelvet” – mondta valaki. Ám többen azt mondják, hogy a „fiatalok beszélnek ugyan a nyelvet, de egyre kevesebbet használják”, mintha már nem érdekelné őket.

Azonban ezt – és a falu elkerülhetetlen elöregedését is – cáfolja Dijana Aleksov óvónő példája; nemcsak jól és szívesen beszél szerbül, de vissza is költözött Pest-ről. „Ismerjük egymást, és összetartunk” – mondja nemzedékéről, azokról, akik úgy döntöttek, Lóréven maradnak. Mert

Lóréven élni jó. Nyugalom van, a gyerekek pedig szabadok lehetnek. És úgy tűnik, véleményével nincs egyedül, „hat kismama van a faluban, ez már szenzáció”, mondja a polgármester. Néhány év múlva ők egy ovis csoport lesznek.

(A dőlt betűs részek írója Makai József, az origo.hu szerzője)

Bakos állandó, piros hegedűjén ördögös szabadsággal hegedülő társa lép hozzám, átölel, és az mondja, köszönöm, barátom, hogy itt vagy közöttünk. És örül nekem, ahogy én is örülök neki, ahogy örülünk valamennyien itt az udvarban, örültünk bent, a színházteremben, egymásnak. Szeretném belekiabálni a szabadkai éjszakába: barátaim, magyarok és szerbek, románok, ukránok, szlovákok, éljük együtt túl ezt a rövid életet, ami valamennyiünknek adatott, olyan méltósággal, mintha egy nagy közös koncert zenészei lennénk – lehetnének!

Zalán Tibor

## E számunk szerzői

- Aknay Bence** (1983) – fordító, tolmács, Budapest
- Bognár Antal** (1951) – író, szerkesztő, Budapest
- Borbély János** (1933–2014) – műfordító
- Brczán Danica** (1985) – intézeti munkatárs, Zágráb
- Déri Balázs** (1945) – költő, műfordító, klasszika-filológus, muzikológus, Budapest
- Dujmov Dragomir** (1963) – tanár, Budapest
- Eredics Gábor** (1955) – népzeneész, zenei szerkesztő, zenetanár, Szentendre
- Frankovics György** (1945) – író, újságíró, néprajzkutató, Pécs
- Gáality Vojisláv** (1956) – pap, költő, Budapest
- Golub Xénia** (1976) – művészettörténész, Budapest
- Grin Igor** (1943) – néprajzkutató, muzeológus, Békéscsaba
- Gyurity Milán** (1978) – képzőművész, Budapest
- Hegyí Zoltán Imre** (1967) – kritikus, biciklis futár, Budapest
- Jaksity Iván** (1969) – fotográfus, Budapest
- Jávorszki Béla Szilárd** (1965) – zenei szakíró, Budapest
- Kiss Eszter Veronika** (1978) – zenetörténész, Szentendre
- Kovács Viktor** (1986) – külkereskedő, Budapest
- Milosevits Péter** (1952) – író, irodalomtörténész, Budapest
- Pelyach István** (1959) – történész, Budapest
- Radoszav Miklós** (1959) – költő, grafikus, jogász, pedagógus, gyermekvédő, Budapest/Tokaj
- Rusz Milán** (1963) – színművész, Budapest
- Sády Eszter** (1944) – tanár, Szentendre
- Stepanović Predrag** (1942) – író, műfordító, nyelvész, Szentendre
- Sztepanov Milán** (1967) – író, Üröm
- Sztevanovity Dusán** (1945) – dalszövegíró, zenész, dramaturg, Budapest
- Sztevanovity Zorán** (1942) előadóművész, zeneszerző, Budapest
- Tamási Orosz János** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Dragan Velikić** (1956) – szerb író, Belgrád
- Vujicsics Sztóján** (1933–2002) – irodalomtörténész, író, műfordító
- Vukovits Koszta** (1965) – művészettörténész, Szentendre
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

# Serbus manier

„Az ősök ekkortájt részesei s tanúi voltak a hazai, betelepülő szerbek meghatározó történéseinek. A Vujicsicsok ugyancsak Baranyában, kissé délebb állapodtak meg, Borjádön, Budméron. E honfoglaló szerbek emlékét ma már jobbára csak elhagyott, düledező templomaik, elhagyatott temetőik idézik vagy már emléküik is kiveszőben van.” (Vujicsics Sztoján)

„A mohácsi vereség utáni polgárháborúban a szerb főurak is aktívan részt vettek, egyesek Zápolya, mások Ferdinánd oldalán, nemegyszer változtatva pártállásukon. Ezúttal azonban a fő tényezőt a szerbek közül nem ők, hanem egy az ismeretlenség homályából fölbukkant személy, a magát a bizánci császárok leszármazottjának hirdető Jovan Nenada, azaz Cserni Jován, a »Fekete Ember« jelentette.” (Stepanović Predrag)

„A magyarországi szerb templomokat a XVIII. században gazdagon el látták nemcsak ikonokkal, hanem különböző istentiszteleti tárgyakkal, liturgikus textíliákkal és egyéb egyházi kellékekkel is.” (Vukovits Koszta)

„A szerb származású császári-királyi tiszt [Damjanich] szembeszállt a magyarokat gyalázó felettesével, s védelmébe vette az alkotmányos jogaiért küzdő nemzetet.” (Pelyach István)

„A történelmi viszontagságok, ill. a folklór, a hagyomány, a kulturális különbözőség, a területi megosztottság lehet az oka annak, hogy a passiójáték, az operett, a zenés vígjáték vagy a rockopera nem honosodott meg a szerb nyelvterületen, sőt nem is íródott a Magyarországi Szerb Színház megalapításáig.” (Rusz Milán)

„A láthatárt eltakarta egy irdatlan hímtag. Icsvics hanyatt fekke hevert a Hyde Park pázsitján, s a felhőket bámulta, amikor az ügyeletes bobby elvezetett egy őszbe csavarodott hippit, aki nudista strandon érezte magát, holott Londonban május elején nincs még kánikula.” (Milosevits Péter)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185



A folyóirat támogatói:



Nemzeti Kulturális Alap



EMBERI ERŐFORRÁSOK  
MINISZTERIUMA